

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANA BİLİM DALI
HİTİTOLOJİ BİLİM DALI

***“Hitit Bayram Ritüellerinde Geçen Bazı Eylem,
Çağrı ve Sahne Oyunlarının
Tasviri ve Yorumu”***

Yüksek Lisans Tezi

92355

Hazırlayan: Meltem (Doğan) Alparslan
2501960090

Danışman: Prof. Dr. Ali Dinçol

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ

İstanbul
1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	IV
Terminolojik Kısaltmalar.....	VI
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR.....	VII
I) HİTİT BAYRAM RİTÜELLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	1
A) Bayramın Tanımı ve Amacı.....	1
B) Bayramların Tasnifi.....	2
1) Bayram Takvimi.....	2
2) Zaman.....	3
C) Ritüellerin Etnik ve Sosyal Kökeni.....	4
D) Ritüelleri İcra Edenler, Kutlamalara Katılanlar ve Oluşturulan <i>Büyük Toplantı</i>	5
E) Bayramların Merkezileştirilmesi.....	6
II) RİTÜEL ELEMANLARI.....	7
A) Ritüellerde Geçen Sesleniş ve Çağrılar.....	7
1) aha.....	7
2) hu, impu.....	13
3) mešša / mišša / kašmešša.....	15
4) tališa.....	18
5) waganna.....	19
6) zinar /zinir, hunzinar, ippizinar.....	21
7) halantuwa.....	25
8) Bazı Metin Parçalarında Geçen Sesleniş ve Sözler.....	27
a) tarun lekut.....	27
b) wi wi purušael purušael.....	28
c) welalai wellai.....	29
d) kantuwa _a su.....	30
B) Hareketler.....	34
1) Reverans Yapmak.....	34
2) Damda Yapılan Törenler.....	46
3) Ellerin Yukarı Kaldırılması.....	54
4) Elini Koymak / Elini Uzaktan Koymak.....	59
5) Dudak Değdirme.....	69
6) Tanrıyı İçmek.....	74
7) Kültürel Öpme.....	87
8) Tanrı Asaları ile Sırta Vurma.....	94
9) Kartal Tüyü ile Su Serpme.....	96
10) Meşalelerle Döndürme.....	100
11) <i>Ahrušhi</i> ve <i>Huprušhi</i> Kaplarındaki Yağa Ekmek Atılması.....	104

Sayfa

12) Havlu Atma Hareketi.....	110
C) Müzik ve Dans.....	114
1) Müzik.....	114
2) Dans.....	121
D) Seyirlik Gösteriler ve Sportif Oyunlar.....	131
1) Spor Müsabakaları ve Sembolik Savaşlar.....	131
2)Tapınak Fahişelerinin <i>marnuwant</i> - Havuzunda Soytarıları Yıkamaları.....	138
SONUÇ.....	140

ÖNSÖZ

Hititler incelendiğinde, pek çok değişik kökenli ögenin birleşmesinden oluşmuş bir kültür mozaigi ile karşılaşılır. Hitit kültürün bir parçası olan, Hitit dini de, farklı etnik kökenlere ait bir yapı göstermektedir. Genel anlamda din, tarihin her evresinde, yaşam içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Tez çalışmamız içinde Hitit dininin uygulama alanlarından biri olan bayramlar ele alınmıştır.

Hitit başkenti Boğazköy’de bulunan kil tabletler içinde, sayıları oldukça fazla olan ve en ince ayrıntısına kadar bayramların anlatıldığı tabletler bulunmuştur. Otuz bini aşkın çivi yazılı Hititçe tabletin % 80’ini oluşturan bayram ritüellerinin önemi, Hitit dinsel düşüncesinin nasıl olduğunu göstermesidir. Bir başka deyişle, Hitit din felsefesinin pratiğe yansımaları şeklinde açıklanabilen bayram ritüelleri içinde yer alan davranışların, seslenişlerin, özel anlamlı sembolik hareketlerin, sportif oyunların ve sahne oyunlarının yorumlanması ve bir araya getirilmesinin, konuya toplu bir bakış kazandıracağı inancındayız.

Bunların yanı sıra, incelenen bayram metinleri içerisinde yer alan Hitit dinine ya da M.Ö. 2. bin yılda Anadolu’da yaşayan kültüre ait, dinsel öğeler ile günümüz dinsel bakış açısı arasında tespit edilebilecek benzerlikler ve ayrılıkları anlamak mümkün olabilmektedir.

Çalışmamızı hazırlarken kullandığımız malzemeleri üç grupta sıralayabiliriz; primer kaynakları teşkil eden, birinci elden çivi yazılı metinlerin yer aldığı tablet otografileri (KBo, KUB gibi), sekonder kaynakları oluşturan, “Textedition”lar dediğimiz, çivi yazılı metinler üzerinde çalışan bilim adamlarının çalışmalarının toplandığı seri yayınlar (StBoT, THeth gibi) ya da tek makaleler ve son olarak Hititçe sözlükler, Hititçe Etimolojik Sözlükler, Kataloglar (HW, HDW, HZL, CTH gibi). Özellikle dip notlarda vermeye çalıştığımız kelime analizlerinde ve metin çevirilerinde, alıntı yaptığımız bilim adamlarının tanımlamalarından ziyade yukarıda bahsettiğimiz sözlük ve kataloglardaki tanımları kullanmaya özen gösterdik. Çünkü bu kaynaklar içerdiği tanımlar ve bilgiler açısından, tüm dünyadaki Hititologlar tarafından kabul görmüştür. Bu metodu izlemek suretiyle, toparlanan bilgiler ve vardığımız sonuçlara, her başlık altında ayrı ayrı yer verdik.

Bu çalışmanın oluşmasında kuşkusuz en büyük pay sahibi olan, bana konuyu öneren, çalışmamın başından sonuna kadar titizlikle danışmanlık eden ve güvenini hiç eksik etmeyen Hocam, Prof. Dr. Ali Dinçol’a teşekkürü bir borç bilirim. Bilgisini benden hiçbir zaman esirgemeyen Hocam, Doç. Dr. Belkıs Dinçol’a verdiği desteği için gönülden teşekkür ederim.

Prof. Dr. Taner Tarhan'a çalışmama büyük bir hassasiyetle yaklaştığı ve verdiği bilgiler ile çalışmamda farklı bir bakış açısı sağladığı için teşekkür ederim. Hocam, Doç. Dr. Bedia Demiriş'e çalışmam konusunda yaptığı yardımlar için burada teşekkür etmek isterim.

Her zaman yanımda olan ve çalışmamın her aşamasında desteğini daima hissettiğim, Meslektaşım ve Eşim Araş. Gör. Metin Alparslan'a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Çalışmamız, T-535/180398 proje numarası ile İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir. Sağladıkları maddi destekten dolayı çok teşekkür ederim.

Meltem (Doğan) Alparslan
Temmuz, 1999
İstanbul

TERMINOLOJİK KISALTMALAR

Abl.	=	Ablativ
Akk.	=	Akkusativ
Bakz.	=	Bakınız
c.	=	commune
Dat.	=	Dativ
Dupl.	=	Duplikat
g. c.	=	genus commune
Karşl.	=	Karşılaştırınız
M.P.	=	Medio Passiv
n.	=	neutrum
Nom.	=	Nominativ
Pl.	=	Plural
Rs.	=	Arka Yüz
s.	=	sayfa
Sg.	=	Singular
Supp.	=	Supplément
Vs.	=	Ön Yüz

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR

- AHw = Wolfram von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch unter Benutzung des lexikalischen Nachlasses von Bruno Meissner (1868- 1947)*, Wiesbaden.
- ABoT= *Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri*.
- ALP, S.
1940 *Untersuchungen zu den Beamtennamen im hethitischen Festzeremoniell*, Leipzig.
- 1983 *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels*, TTK (2.baskı), Ankara.
- 1983a “Zum Wesen der kultischen Reinigungssubstanz tuhhueššar und die Verbalform tuhša”, *Orientalia* 52 (Fasc.1) : 14-19.
- 1999 *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap*, Ankara.
- AND, M.
1985 *Geleneksel Türk Tiyatrosu, Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul.
- ARCHI, A.
1979 “Das Kultmahl bei den Hethitern”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, I. Cilt*, s: 197-213, Ankara.
- BADALİ, E.
1989 “Beziehungen zwischen Musik und Kultischen Rufen innerhalb der hethitischen Feste”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft Supp. VII*: 282-292.
- BADALİ, E.
1991 *Sturimenti musicali e musica nella celebrazione delle feste ittite*, (Texte der Hethiter 14), Heidelberg.
- BADALİ, E.-C. ZINKO
1989 *Der 16. Tag des AN.TAH.ŠUM^{SAR} Festes*, (Scientia 20), Innsbruck.

BERLEJUNG, A.

1995 "Kultische Küsse", *Die Welt des Orients* XXIX: 80-97.

Bo= *Unveröffentlichte Texte aus Boğazköy.*

BOEHMER, R.M.

1983 *Die Reliefkeramik von Boğazköy Grabungskampagnen 1906-1912, 1931-1939, 1952-1978*, Berlin.

BOSSERT, H. T.

1942 *Kunst der Handwerk in Kleinasien von den Anfängen bis zum fölligen Aufgehen in der reichen Kultur*, Berlin.

BOYSAN, N.

1987 *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*, (THeth. 12), Heidelberg.

CARRUBA, O.

1966 *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wišurijanša*, (StBoT 2), Wiesbaden.

CARTER, C.

1988 "Athletic Contests in Hittite Religious Festivals", *Journal of Near Eastern Studies* 47/3: 185-188.

CHD =

Chicago Hittite Dictionary, (Vol. 3, Fasc. 1), 1980, Chicago.
Chicago Hittite Dictionary, (Vol. 3, Fasc. 3), 1986, Chicago.
Chicago Hittite Dictionary, (Vol. L-N), 1989, Chicago.
Chicago Hittite Dictionary, (Vol. P, Fasc. 1), 1994, Chicago.
Chicago Hittite Dictionary, (Vol. P, Fasc. 2), 1995, Chicago.
Chicago Hittite Dictionary, (P), 1997, Chicago.

CTH =

E. LAROCHE, *Catalogue des Textes Hittites*, 1956-1958, Paris.

CTH Supp.=

E. LAROCHE, *Catalogue des Textes Hittites, Premier Supplément*, 1971, Paris.

DADDI, F. P.

1982 *Mestieri, Professioni e Dignità Nell' Anatolia Ittita*, Roma.

DARGA, M.

1985 *Hitit Mimarlığı / 1*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

1992 *Hitit Sanatı*, İstanbul.

DİNÇOL, A.-M. DARGA

1969-1970 "Die Feste von Karahna", *Anatolica III*: 99-118.

DİNÇOL, A.

1969 "Die fünfte Tafel des Išūwaš-Festes", *Revue hittite et asianique* 84-85: 25-40.

1982 "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Cilt1: 17-120, Ankara.

1989 "Ein hurro-hethitisches Festritual: (h)išūwaš", *Belleten, C. LIII, Nisan 1989, Sayı 206*: 1-50.

1995 "Ein Überblick auf die achte Tafel des Hišūwa-Festes und das hilištarnili-Opfer", *Atti II Congresso Internazionale di Hittitologia*, s: 117-122, Pavia.

1998 "The Rock Monument of the Great King Kurunta and its hieroglyphic Inscription", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, s: 159-166, Ankara.

DİNÇOL, B.

1998 "Beobachtungen über die Bedeutung des hethitischen Musikinstruments ^{Giš}huhupal", *Anatolica XXIV*: 1-5.

EHELOLF, H.

1925 "Wettlauf und szenisches Spiel im hethitischen Ritual", *Sitzungsberichte des Preussischen Akademie der Wissenschaft XXI*: 267-272.

FRIEDRICH, J.

1930 *Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache*, Teil 2, (MVAeG 34, Heft 1), *Hethitische Texte*, Leipzig.

1947 "Zum hethitischen Lexicon, puri- und puriyalli", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 1: 286-290.

GIRBAL, Ch.

1986 *Beiträge zur Grammatik des Hattischen*, Frankfurt am Main.

GONNET, H.

- 1981 "Remarques sur un geste du roi hittite lors des fetes agraires", *Hethitica* 4: 791-794.

GÖTZE, A.

- 1933 *Die Annalen des Muršiliš*, (MVAeG 38), Leipzig.

GÖTZE, A.-H. PEDERSEN

- 1934 *Muršiliš Sprachlähmung*, Kopenhagen.

GÜTERBOCK, H.G.

- 1961-62 "The Song of Ullikummi", Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth, *Journal Cuneiform Studies* 5: 135-161.

- 1964 "Lexicographical Notes II", *RHA* 22: 95-113.

- 1969 "Some aspects of Hittite festivals", *Actes de la XVIIe Rencontre Assyriologique Internationale*, s: 175-180, Brüssel.

- 1995 "Reflections on the Musical Instruments arkammi, galgalturi and huhupal in Hittite", *Studio Historiae Ardens*, s: 57-71, İstanbul.

- 1998 "To Drink a God", *XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi*, s: 121-129.

HAAS, V.

- 1970 *Der Kult von Nerik*, Ein Beitrag zur hethitischen Religionsgeschichte (Studia Pohl. 4), Rom.

- 1994 *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden, New York, Köln.

HAAS V.-M. WAEFLER

- 1977 "Bemerkungen zu hešti/a", *Ugarit Forschungen* 11: 87-122.

HDW= J.TISCHLER, *Hethitisch-Deutsches Wörterverzeichnis*, 1982, Innsbruck.

HED= J. PUHVEL, *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 1, Band 1 (A) Berlin, 1984.
J. PUHVEL, *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 2, Band 1 (E-I), Berlin, 1987.

- J. PUHVEL, *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 3 (H), Berlin, 1991.
- J. PUHVEL, *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 4 (K), Berlin, 1997 / 1998.
- HEG= J.TISCHLER, *Hethitsches Etymologisches Glossar*, (1/4, A-K), 1977, Innsbruck.
- J.TISCHLER, *Hethitsches Etymologisches Glossar*, (5/6, L-M), 1990, Innsbruck.
- J.TISCHLER, *Hethitsches Etymologisches Glossar*, (7, N), 1991, Innsbruck.
- J.TISCHLER, *Hethitsches Etymologisches Glossar*, (8, T, D/1), 1991, Innsbruck.
- J.TISCHLER, *Hethitsches Etymologisches Glossar*, (9, T, D/2), 1993, Innsbruck.
- J.TISCHLER, *Hethitsches Etymologisches Glossar*, (10 T, D/3), 1994, Innsbruck.
- HOFFNER, H. A. Jr.
1974 *Alimenta Hethaeorum*, New Haven, Connecticut.
- HT= *Hittite Texts in the Cuneiform Character from Tablets in the British Museum*.
- HW= J. FRIEDRICH, *Hethitisches Wörterbuch*, 1966, Heidelberg.
- HW (Erg.1)=J. FRIEDRICH, *Hethitisches Wörterbuch*, (1.Ergänzungsheft), 1957, Heidelberg.
- HW (Erg.2)=J. FRIEDRICH, *Hethitisches Wörterbuch*, (2. Ergänzungsheft), 1961, Heidelberg.
- HW (Erg.3)=J. FRIEDRICH, *Hethitisches Wörterbuch*, (3. Ergänzungsheft), 1966, Heidelberg.
- HW²= FRIEDRICH, J.-A. KAMMENHUBER
Hethitisches Wörterbuch, (zweite Reihe), 1975, Heidelberg.
Hethitisches Wörterbuch, (Band I: A), 1975-1984, Heidelberg.
Hethitisches Wörterbuch, (Band II: E, Lfg. 9-10), 1988, Heidelberg.
Hethitisches Wörterbuch, (Band III: H, Lfg. 11), 1991, Heidelberg.
Hethitisches Wörterbuch, (Band III: H, Lfg. 12), 1994, Heidelberg.
Hethitisches Wörterbuch, (Band III: H, Lfg. 13), 1998, Heidelberg.

HZL = E. NEU-C. RÜSTER, *Hethitisches Zeichenlexikon*, (StBoT Beiheft 2), 1989, Wiesbaden.

IBoT= *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri*.

JACOB-ROST, L.

1966 "Zu einigen hethitischen Kultfunktionären", *Orientalia Nova Serie* 35: 417- 422.

JAOS = *Journal of the American Oriental Society*.

KAMMENHUBER, A.

1971 "Heth. Haššuš 2-e ekuzi 'der König trinkt zwei' ", *SMEA XIV* : 143-160.

1976 "eku-/aku-" *Materialien zu einem hethitischen Thesaurus*: 1-20, Lfg. 3, Heidelberg.

1976 "eku-/aku-" *Materialien zu einem hethitischen Thesaurus*: 21-120, Lfg. 4, Heidelberg.

1977 "eku-/aku-" *Materialien zu einem hethitischen Thesaurus*: 121-220, Lfg. 5, Heidelberg.

1977 "eku-/aku-" *Materialien zu einem hethitischen Thesaurus*: 221-314, Lfg. 6, Heidelberg.

1978 "eku-/aku-" *Materialien zu einem hethitischen Thesaurus*: 315-371, Lfg.7-8, Heidelberg.

1986 "Hethitische Opfertexte mit anahi, ahrušhi und huprušhi und hurrischen Sprüchen", *Orientalia Vol.55 Fasc. 4*: 390-423.

KBo = *Keilschrifttexte aus Boğazköy*.

KUB = *Keilschrifturkunden aus Boğazköy*.

KLINGER, J.

1996 *Untersuchungen zur Rekonstruktion der hattischen Kultschicht*, (StBoT 37), Wiesbaden.

KRONASSER, H.

- 1963 *Die Umsiedlung der Schwarzen Gottheit*, Wien.
- 1962 *Etymologie der Hethitischen Sprache*, Lieferung 1, Wiesbaden.
- 1966 *Etymologie der Hethitischen Sprache*, Lieferung 5/6, Band 1, Wiesbaden.

KÜHNE, C.

- 1973 *Die Chronologie der internationalen Korrespondenz von El-Amarna*, (Alter Orient und Altes Testament), Neukirchen, Vluyn.
- 1990 "Hethitisch hupišk-", *Orientalia-Nova Series* 59: 204-206.

KÜMMEL, H.M.

- 1967 *Ersatzrituale für den hethitischen König*, (StBoT 3), Wiesbaden.
- 1973 "Gesang und Gesanglosigkeit in der hethitischen Kultmusik", *Festschrift für Heinrich Otten*, s: 169-178, Wiesbaden.

LIDDELL, H.G.-R. SCOTT

- 1948 *Greek-English Lexicon*, Oxford.

de MARTINO, S.

- 1987 "Il lessico musicale ittita II = GIŠ D^{IN}ANNA = cetra", *Oriens Antiquus: Volume XXVI*, Fas. 3-4: 171-185.
- 1988 "L'atto di 'baciare' nel culto e nella vita quotidiana degli Ittiti", *Eothen, Fs. Pugliese Carratelli*: 57-65, Firenze.
- 1988a "Il lessico musicale ittita: usi e volari di alcuni verbi", *Hethitica* 9: 5-16.
- 1989 *La danza nella cultura ittita*, Eothen 2, Firenze.
- 1997 "Musik. A. Bei den Hethitern", *Reallexikon der Assyriologie*, Band 8, Lfg. 7/8: 483-488.

MVAeG= Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft

NEU, E.

- 1970 *Ein althethitisches Gewitterritual*, (StBoT 12), Wiesbaden.

- 1974 *Der Anitta-Text*, (StBoT 18), Wiesbaden.
- 1980 *Althethitische Ritualtexte im Umschrift*, (StBoT 25), Wiesbaden.
- 1983 *Glossar zu den althethitischen Ritualtexten*, (StBoT 26), Wiesbaden.
- 1996 *Das hurritische Epos der Freilassung I*, (StBoT 32), Wiesbaden.

OETTINGER, N.

- 1979 *Die Stammbildung des hethitischen Verbum*, Nurnberg.

OTTEN, H.

- 1951 "Ein Beitrag zu den Boğazköy-Tafeln im archaeologischen Museum zu Ankara: Besprechung von K. Balkan, ABoT 1948", *Bibliotheca Orientalis* 8: 224-232.
- 1958 *Hethitische Totenrituale*, Berlin.
- 1971 *Ein hethitisches Festritual (KBo XIX 128): 44*, (StBoT 13), Wiesbaden.

OTTEN, H.-C. RÜSTER

- 1975 "Bemerkungen zu 'Keilschrifturkunden aus Boğazköy', Heft XLIV", *Zeitschrift für Assyriologie* 64: 46-50.

ÖZGÜÇ, T.

- 1988 *İnandıktepe*, TTK Yayınları, Ankara.

POPKO, M.

- 1978 *Kultobjekte in der Hethitischen Religion*, Warszawa.
- 1986 "Ein neues Fragment des hethitischen nuntarrijašhaš- Festrituals", *Altorientalische Forschungen* 13: 219-223.

POPKO, M.- P. TARACHA

- 1988 "Der 28. ve der 29. Tag des hethitischen AN.TAH.ŠUM-Festes", *Altorientalische Forschungen* 15: 82-113.

PRECHEL, D.

- 1996 *Die Göttin Išhara*, Wien.

- RÜSTER, C.-E. NEU,
1989 *Hethitisches Zeichenlexikon*, (StBoT, Beiheft 2), Wiesbaden.
- SCHUSTER, H. S.
1974 *Die hattisch-hethitischen Bilinguen I*, (Teil 1), Leiden.
- SINGER, I.
1983 *The Hittite KI.LAM Festival*, Part One (StBoT 27), Wiesbaden.
1982 *The Hittite KI.LAM Festival*, Part Two (StBoT-28), Wiesbaden.
- SJÖBERG, A.
1965 "Beiträge zum sumerischen Wörterbuch= ZA-NA-RU eine Art Leier oder Harfe", *Fs. Landsberger*: 64-65.
- SMEA = *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*.
- SOMMER, F.- H. EHELOLF
1924 *Das hethitische Ritual des Papanikri vom Kumana* (KBo VI=Bo 2001), (BoSt 10), Leipzig.
- STARKE, F.
1985 *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*, (StBoT 30), Wiesbaden.
- StBoT= *Studien zu den Boğazköy-Texten*.
- STURTEVANT, E. H.
1931 *Hittite Glossary. Words of Know or Conjectured Meaning*, Millwood.
1936 *Hittite Glossary*, 2nd ed., Philadelphia.
- THeth. = *Texte der Hethiter*.
- VARDIMAN, E.E.
1982 *Die Frau in der Antike*, Düsseldorf-Wien.
- VAT = *Texte der Vorderasiatischen Abteilung der Staatlichen Museen in Berlin nach Museumsnummern*.

VBoT= *Verstreute Bogazhöi-Texte.*

VIEYRA, M.

1957 "Ištar de Nineve", *Revue D' Assyriologie et D' Archéologie Oriental*, No. 3, 51: 130-138.

WAHRIG, G.

1997 *Wahrig, Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh.

WRIGHT, D.P.

1986 "The Gesture of Hand Placement in the Hebrew Bible and in Hittite Literature", *Journal of the American Oriental Society* 106: 433-446.

D) HITİT BAYRAM RİTÜELLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

A) Bayramın Tanımı ve Amacı

Hitit dini pek çok değişik ögenin birleşmesinden oluşmuştur. Hint-Avrupalı bir toplum olan Hititler kendilerine ait kültür öğelerinin yanı sıra, bünyelerine uygun gördükleri her şeyi kabul etmişlerdir. Böylece dinsel görüşleri de, ilkelden başlayarak gittikçe karmaşıklaşmış, Eski Hitit Dönemine ait metinlerde geçen birkaç tanrıdan oluşan tanrılar topluluğu, İmparatorluk döneminde sayı olarak artmış ve bunun sonucu olarak çok tanrılı bir dine sahip olmuşlardır. (Dinçol, 1982: 77.) Bunu en iyi şekilde, dinleri içinde yer alan oldukça geniş Pantheon'da görmekteyiz. Burada yer alan tanrılar Hint-Avrupalı (Hitit-Luwi-Pala), Asianik (Hatti-Hurri-Sümer), Indo-Ari (Eski Hint), Semitik (Assur-Babil) Tanrılarıdır. Buradan yola çıkarak, Hititlerin bahsedilen etnik kökenlere ait pek çok dini öğeyi de bünyelerinde birleştirdiklerini söyleyebiliriz.

Hitit dininin uygulama alanlarından bir olan “Bayramlar” da değişik etnik kökenleri birleştirmiş ve Hititler tarafından tabletlere ince ayrıntılarına varıncaya kadar kaydedilmiştir. Bu yönü ile bayram metinlerini, törenlerin nasıl yapılması gerektiğini gösteren birer enstrüksiyon metni olarak görmekteyiz.

Bayram kelimesinin Sümerce yazımı ‘EZEN’ dir. Ayrıca “arpa” anlamına gelen ‘ŞE’ ile de yazılır. HZL: 317’de eski yazılımı olan EZENxŞE ve yeni yazılımı EZEN₄, beraber gösterilmiştir. Akkadcası Haas tarafından ‘esinnu(m)’ ve Güterbok tarafından ‘isinnu’ olarak yazılmıştır. (Haas, 1994: 674 dip not 1 ve Güterbok, 1969: 175.) HW (Erg. 3): 48’de ise ‘ezennu’ olarak yazılmıştır. Bayramın Hititçesi ‘šiyamana-’ (Haas, 1994: 674 dip not 1) ve Hurritesi ise ‘eli-’ dir. (HW (Erg. 3): 48.)

Yılın değişik dönemlerinde yapılan bayramlar, büyük hazırlıklar sonucu gerçekleştirilirdi. Bayramlarda yapılan eylemler hem dünyevi, hem de kültürel karakterler sergiler. Büyük bir titizlikle yapılan tüm bu işler, ancak tanrısal bir güç tarafından gerçekleştirilebilecek verimli yağmurlar, bol hasat mahsulü, hayvanların çoğalması ve kralın gücünün artması, kral hanedanının çok sayıda nesil vermesi amacıyla yapıldı. (Haas, 1994: 675.)

İnsanlığın varlığı çiftçilik, tarım ve hayvancılığa bağlıdır. Düzenli olarak yerine getirdiği bayramlar ile, tanrıları memnun etmiş ve bunun karşılığında da varlığını devam ettirme şansını elde etmiş oluyordu.

Hitit Bayram Ritüellerinde tanrıların huzuruna kurban koyma seremonileri, kült yemeği, yapılan çeşitli müsabakalar, çeşitli seslenişler ve sembolik birtakım özel hareketler, çeşitli gösteriler, tüm bu yapılara eşlik eden müzik ve danslar ile oluşturulan tören alanının renkliliğini ve bazı metinlerde anlatılan tören kıyafetlerinin şıklığı ile sağlanan bütünlüğün oluşturduğu bu büyük organizasyonu hayal edebiliriz.

B) Bayramların Tasnifi

1) Bayram Takvimi

Bayram kelimesi tek bir kutlamayı çağrıştırıyor olsa da, bazı bayramların kutlanması bir günde tamamlanmaz; içerisinde bir kaç gün süren, hatta bir ayı aşan kutlamaların yapıldığı bayramlar vardır. Böyle olan bayramların kaydedildiği tabletlerin sayısı on ikiyi, on beşi, bazı durumlarda otuz ikiyi bulmaktadır.

Hititlerin değişmeyen bir bayram takvimleri vardır. Bu takvime bağlı kalarak düzenli bir şekilde bayramlar yapılırdı. Bayramların zamanında kutlanması, Hititlerin yaşamları üzerinde önemli bir etki oluşturmaktaydı. Bir mektup metninde; Pitašša şehrinin yöneticisi ancak hasat bayramı kutlaması son bulduğunda, birliklerini vermeye hazır olduğu anlatılır. (KBo XVIII 78) (Haas, 1994: 692.) Bu da bayram kutlamalarının sosyal yaşamı nasıl etkilediğine bir örnek teşkil edebilir.

Hitit bayram takvimi zaman ölçüsünün üç birimi olan, gün, ay ve yıla dayanmaktadır. Gün, güneşin doğuşu ile başlar. Ay, yeni ayın ilk beliren hilali ile başlar. Yıl ise, on iki ay ile mevsimlerin dönüşümlü ilerleyişinden oluşur. Ayın hareketlerine göre bir ay otuz ya da yirmi dokuz gündür. Ayların mümkün olduğu kadar aynı mevsime denk getirilebilmesi için , bazen araya artık aylar koyulurdu. (Haas, 1994: 692.)

Değişik türde iklimsel etkilere dolaylı takvimin başlangıcı düzenli değildi. Ebla, Mari, Ugarit, Nuzi ve Kültepe'deki Eski Assur kaynaklarına göre, yıl bu

bölgelerde sonbahar mevsiminde başlarken, Babil’de ilkbahar ekinoksu 21 Mart tarihlerinde, Nippur’da Nisan’ın ilk yarısında başlar. (Haas, 1994: 692.)

Hititlerde, ilkbahar ve sonbahar bayramı olduğu için, Haas, yılın Eylül ayında başladığı düşünmektedir.

Anadolu’da yıl, hasat zamanı olan Haziran-Temmuz, ekin zamanı olan Eylül (daha sıcak yerlerde Kasım), Kış zamanı, ekinin büyüme zamanı olan İlkbahar ve ekinin olgunlaşma zamanı olan yaz mevsimi olarak bölünmüştür. (Haas, 1994: 693-694.) Günümüzde kullanılan dört periyotluk takvimde olduğu gibi Hititlerde de, Mart ortasından Haziran ortasına kadar (üç ay) ilkbahar, bu dönemden Ağustos ortasına kadar (iki ay) yaz, Ekim ortasına kadar (iki ay) sonbahar ve Mart ortasına kadar (beş ay) kış mevsimi sürmektedir. Bulunan bir metnin çok iyi korunmamış olan kolophonunda on iki ay ve on iki bayramdan bahsedilmektedir. Okunabilen bayramlar ise şunlardır: hasat bayramı / EZEN harpiyaš, masa bayramı / EZEN ^{GİS}BANŠUR, genç kuzunun bayramı / EZEN SILA₄ GIBIL ve orak bayramı / EZEN ŠU.KIN. (KBo XXVI 178.) (Haas, 1994: 694.)

Mevsimlere ve tarımla ilgili işlere göre belli bir takvimi izleyen bayramların yanı sıra, belli bir takvime bağlı kalmaksızın kutlanan bayramlarda mevcuttu. Bazı bayramlar ise istenildiği zaman icra ediliyordu. (Dinçol, 1982: 86.)

2) Zaman

Zaman, bayramların kutlanabilmesi için oldukça önemli bir unsurdur. Çoğunlukla ne zaman kutlanacağı takvim ile belirlenen bayramların bazılarının, gece ya da günün belli zaman dilimleri içinde yapılması oldukça önemliydi. Örneğin; “kulamurši- kurban seremonisi”, sadece geceleyin yerine getirilebilir. (Haas, 1994: 691 ve 808 dip not 185.)

Bazı ritüeller ise, sadece gündüz olduğunda yapılır. Hatta metinlerde “gündüz iken, aydınlık olduğunda, bulut olmadığında” ifadeleri ile açıklanılır. Güneş Tanrısına yapılan bir dua ya da seremoni, güneş gökyüzünde iken yapılmalıdır. Bir başka ritüelde, Kuliwišnalı Fırtına Tanrısı için yapılan bir ritüelde, kurban kesiminin zamanı kehanet yolu ile tespit edilirdi. (Haas, 1994: 691.)

C) Ritüellerin Etnik ve Sosyal Kökeni

Anadolu, prehistorik dönemlerden itibaren anaerkil toplumları barındırmış bir bölgeydi. Bunu en iyi şekilde Çatalhöyük'te görmekteyiz. Burada yapılan heykellerin çoğunda kadın tasvir edilmiştir, erkek tasvirleri çok azdır. Doğuran veya doğurganlığı vurgulanmış, iki yanında yer alan leoparlar ile betimlenmiş kadın figürinleri dikkati çeken örneklerdendir.

Hititlerin M.Ö. II. binyılda Anadolu'da baskın olmaları ile ataerkillik de önem kazanmıştır. Bunun nedeni Hint- Avrupalı bir toplum olması ile açıklanabilir. Çünkü, Hint-Avrupalı toplumların hemen hepsi ataerkil toplumlardır. (Grek, Roma gibi.)

Hitit pantheonuna baktığımız zaman erkek tanrılar yanında, kadın tanrılar da yer almaktaydı. Bunu en iyi şekilde Yazılıkaya açık hava tapınağındaki "tanrıların karşılaşma sahnesi"nde tasvir edilmiş olan, "Teşup ve Hepat" ve arka taraflarında yer alan erkek ve kadın tanrılar ile görmekteyiz. Hitit dinine yansımış olan bu durum, yapılan bayramlarda sıkça adı geçen "Arinna'nın Güneş Tanrıçası" ile kendini göstermektedir. Bayram metinlerde ayrıca, erkek din görevlilerinin yanı sıra, kadın din görevlileri de sıkça belgelenmiştir.

Tüm bunlardan anlaşıldığı kadarıyla, Hititlerde kadın önemli bir yere sahipti.

Hititlerin Anadolu'da baskın olmaya başlamaları ile, bayram ritüelleri de çeşitlilik göstermektedir. Mezopotamya ve Kuzey Suriye bölgelerine yapılan seferler ve böylece Hurrilerle kurulan ilişkilerin din alanında çok etkin olduğu, bayram metinlerinde geçen pek çok dua, rezitasyon ve seslenişlerin Hurrice olmasından anlaşılmaktadır. Güneybatı Anadolu'da lokalize edilen Luwi toplumunun Hint-Avrupalı olan dilinde ve yine Hint-Avrupalı bir toplum olan ve Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan Pala ülkesinin dilinde yazılmış bazı metinler bulunmaktadır. Anadolu'nun merkezinde, Hatti ülkesi olarak bilinen yerde Hititlerden önce yaşadıklarını tahmin ettiğimiz Hatti ülkesinin dili, Hititçe metinler içerisinde pek çok kez belgelenmiştir. Bayram metinleri içinde geçen pek çok sesleniş ve çağrı kelimeleri yanında, bazı şarkılar Hatti dilindedir.

"Hatti ülkesinin bin tanrısı" olarak bilinen kalabalık tanrılar topluluğu, Hitit inançlarının etnik kökenindeki çeşitliliği ortaya koymaktadır. Bu bin tanrının içinde, yukarıda sayılan Pala, Luwi, Hatti, Hurri, Kuzey Suriye, Mezopotamya ve Indo-Ari ırkından gelen tanrılar yer almaktadır. (Dinçol, 1982: 77.)

Tüm bu öğeler bizi Anadolu'da kutlanan daha eski bayram ritüellerine götürmektedir. Kültürdeki bu zenginlik dine ve oradan da bayramlara yansımış olmalı ve bayram ritüelleri içinde yapılan özel hareketlere zamanla yenisi eklenmiş, böylece ritüeller daha kapsamlı kutlanmaya başlanmış olmalıdır.

Haas, Anadolulu toplumlarda kolay ve daha az kurala bağlı olarak kutlanan bayramların, Hitit egemenliğine girdikten sonra, rahipler sınıfının hakimiyeti altında toplanmış olduğunu ileri sürmektedir. (Haas, 1994: 676.)

Etnik kökeni oldukça karışık olan Hitit Bayram Ritüellerinin, daha canlı ve değişik özellikler içermesini sağlamıştır. Böylece M.Ö. II. binyıl Anadolu toplumlarının her birinden bir şeyleri bugüne taşımıştır.

D) Ritüelleri İcra Edenler, Kutlamalara Katılanlar ve Oluşturulan *Büyük Toplantı*

Ritüelleri yönetenler rahiplerdir. Onların yanında, değişik görevler almış bazı isimler sayılabilir; konuşmacı rahipler, kült görevlileri (^{LÚ}palwatalla-, ^{LÚ}hapiya- gibi), patili- rahibi, purapši- rahibi, kült oyuncular (soytarılar, akrobatlar gibi), sarayda ve tapınakta çalışan görevliler (saray muhafızları, saray oğlanları, ahçılar, sofracılar gibi), şarkıcılar, dansçılar, müzisyenler.

En yüksek rahip ve aynı zamanda bayramı kutlayan en yüksek makamda yer alan kraldır. Genellikle kraliçe ile beraber törenlere katılır. Kraliçe çiftin yanı sıra, kral ailesinin diğer üyeleri olan prens ve prensesler törende yerlerini alırlar. Ayrıca, kurban beyleri, yüksek memur kesimi, şehrin en yüksek rütbe sahipleri, sözü geçen görev sahipleri (saray muhafızlarının başı ve saray muhafızları, uşakların başı ve uşaklar, sakilerin başı ve sakiler, sofracıların başı ve sofracılar, ahçıların başı ve ahçılar, asa taşıyıcılar), ülkelerin beyleri (eyalet valileri), yabancılar (yabancı ülkelerin diplomatları) bayram törenlerine katılanlar arasındaydılar. (Haas, 1994: 679.)

Bayram kutlamalarını icra edenler ve kutlamalara katılanlar arasında halktan kimsenin olmaması, Hitit dininin pratiğinde halka yer olmadığını göstermektedir. Devlet dini ve resmi pantheon, uygulanan bayramlar ile Hitit halkının sosyal yaşamı hakkında fazla bilgi sahibi olmamızı engellemektedir.

Yukarıda sayılan tüm bu katılımcılar ile “Büyük Toplantı” oluşturulurdu. Metinlerde ‘šalli ašeššar’ olarak belgelenen bu toplantı, (h)išuwaš bayramında “bütün ülke” düşüncesi ile tasvir edilmiştir. (Haas, 1994: 679.)

Alp’e göre, “Büyük Toplantı” genellikle Éhalentu- yapısında gerçekleştirilirdi. Toplantıya katılacak olanlar, kült yemeğinden önce ya da yemek sırasında aralıklarla toplantıya gelirler ve kendilerine ayrılmış olan yerlere oturlardı. “Büyük Toplantı”ya katılan bu kişiler, Éhalentu- yapısında ya da kült odasında bayram gününün sonuna dek kalırlardı. (Alp, 1983: 68-70.)

Vasallar ve ülkenin değişik yerlerinden gelen temsilciler, kralın otoritesinin temini için toplantıda hazır bulunmak ve krala saygı göstermek zorundaydılar. Bu toplantı İmparatorluk Döneminden beri biliniyordu. Öncülleri ise, Eski Hitit belgelerinden bilinen, yüksek memurların katılımı ile oluşturulan “panku”lardır. (Haas, 1994: 679.)

E) Bayramların Merkezileştirilmesi

Bayramlar bütün ülkede ve Hattuşalı rahiplerin idaresi altında düzenlenirdi. İmparatorluk Döneminde, sonbahar ve ilkbahar bayramları için bir saray ya da bir mekan tain edilirdi.

Başkent Hattuša’da büyük bayramların merkezileştirilmesi süreci, Orta Krallık Döneminde, yani M.Ö. 1500- 1380’de başlar. Bunun nedeni politik olabilir. Çünkü, bu dönemde Orta Anadolu’nun kuzeyinde yer alan kült merkezlerinin irtibatı, başkentten uzun süre kesilmiştir. Bayramların merkezileştirilmesi ile, bu kentlerin tanrılarının, kültlerinin ve bayramlarının Hattuša’ya ya da emniyetli başka bir kente taşınması sağlanmıştır. (Haas, 1994: 680.)

II) RİTÜEL ELEMANLARI

A) Ritüellerde Geçen Sesleniş ve Çağrılar

Hitit bayram ritüellerinde dualar, yeminler, dini şarkılar, sesleniş ve çağrılar önemli bir yer tutar. Bayram törenlerinde geçen pek çok sesleniş ve çağrı; Hitit, Hatti, Hurri, Pala ve Luwi dillerinde idi. Eski Hitit Dönemi'ndeki rezitasyonlar genellikle Hatti, bazen de Luwi ve Pala dilinde icra edilirdi; Orta Hitit Dönemi'nde ise Hurri ve kimi zaman Babil dilinde rezitasyonlar belgelenmiştir. Bizim çalışmamızda yer verilmiş olan sesleniş ve çağrılar çoğunluğu Hitit ve Hatti dillerindedir.

Haas'a göre; asıl kült dilleri olan Pala ve Hatti dili, M.Ö. II. bin yılın başından itibaren çok fazla konuşulmamış, rahipler ve katipler bile söz konusu bu dilleri çok iyi anlayamamışlardı. (Haas, 1994:681.)

Birbirine çok yakın gibi görünen 'sesleniş' ve 'çağrı' kelimelerinin arasındaki anlam farkını burada söylemek, ileride çıkabilecek anlam kargaşasına kanımca engel olacaktır. Seslenme eylemi, söz konusu söylemin birine ya da bir topluluğa yöneltildiği durumunda kullanılır. Çağrı eylemi ise, birinin ya da birilerinin belli bir yere gelmesi durumunda, başka bir söyleyişle davet etme durumunda kullanılır.

Burada öncelikle Hitit bayram ritüellerinde sıkça rastlanan "aha", "hu, impu", "meš(š)a / mišša", "kašmešša", "tališa", "waganna", "zinar (zinir)", "halantuwa" sesleniş ve çağrılarına yer verilecek ve bunun ardından metin parçalarından ele geçen bazı seslenişler yer alacaktır.

1) aha:

Hitit dilinde yazılan bayram ritüelleri kontekstinde en sık kullanıldığı belgelenen sesleniş "aha" dır.

Bu sesleniş, tanımlanamayan, ancak muhtemelen Hattice bir sesleniş olarak değerlendirilmiştir (HW: 17).

HW² s: 45-46'da 'aha' seslenişinin hangi metinlerde geçtiği şu şekilde sıralanmıştır:

KUB XXXIX 7 (CTH 450) ; Hitit Ölü Ritüelleri 12. ve 13. günü.

KBo VIII 119 // KUB X 3 (CTH 606); AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramının 2. günü.

KBo X 23 (CTH 627); KILAM Bayramı.

KBo XI 60 (CTH 678); Çeşitli bayram metinlerine ait metin parçaları.

KBo XVII 75 (CTH 631); Fırtına Bayramı.

KBo XVII 83 (CTH 637); ^DHiššašhapa Bayramı.

KBo XXI 54, 10 (CTH 642); ^DZenkuruwa'nın adı ile ilgili metin parçaları.

KUB XX 48 (CTH 593); Tapala Dağında yapılan İlkbahar Bayramı.
 KUB XXVIII 95 (CTH 744); Hatti dilinde yazılmış bir metin.
 KUB XLI 40 (CTH 669); Kült bayramına ait büyük metin parçası.
 KUB IV (21), KUB IV 41 V 12 (CTH 819); Sümer ve Akkad literatürüne ait çeşitli metin parçaları.
 IBoT I 12 (CTH 669); Kült bayramına ait büyük metin parçaları.
 IBoT I 27, 6 (CTH 594); Tippuwa dağında yapılan ilkbahar bayramı.
 IBoT I 36 (CTH 262); Nöbetçi protokolü.
 IBoT II 76 (CTH 647); DUMU.LUGAL ile kutlama bayramı.
 IBoT II 96 // KUB X 87 (CTH 669); Kült bayramına ait büyük metin parçası.

Pek çok bilim adamı bu seslenişi açıklama denemelerinde bulunmuşlardır: H. S. Schuster “Bilingue”de, KUB II 2’de yer alan bir pasajı göstererek, Imperativ olarak analize edilmiş wa_a-(a-)ha-a formunu “emir ver, olumlu emir ver” olarak çevirmiştir.

Pasaj şöyledir: KUB II 17’ - 20’;
 (17’) hu-u-wa_a-ta-ah wa_a-a-ah
 (18’) ha-am-ma lu-ša-a-ah wa_a-a-ah

 (19’) ta-aš-hu-um-ma hu-wa_a-a-at
 (20’) ta-aš-tu-uh-ma ha-a-ma-lu-u-uš

17. satır ve devamında geçen -a-ah eki belki bilinmeyen bir sufix, belki de bu satırlardaki son kelimelerin arkasına gelerek yanlışlıkla öne kaymış bir şekilde ‘a-ah-wa_a-a-ah-’ olarak yazılmış olabilir.(Schuster, 1974: 132).

C. Kühne ise daha sonra wah- verbinin kökü ile “aha” arasında bir ilişki kurmuştur (E. Neu, 1983: 323 n.1).

Bu sesleniş Girbal’e göre Hatti dilindedir. Girbal bunu şöyle açıklamaktadır; KUB II 2’deki bir pasajda, “o içine koydu” anlamına gelen ‘a-antaha’ Hattice verbininin analizinde; a+/an/+ta+ha; a- yön belirtici partikel, ‘ta’ “içinde, içine”, ‘ha-’ “koymak” verbinin gövdesidir. Bu verb Hititçe’de ‘anda daiš’ ile eşitlenir. Burada geçen ‘ha’ gövdesinin Hitit Bayram Ritüellerinde geçen ‘aha’ çağrısında korunduğu göz önüne alınınca, a+ha, ‘buraya’ + ha olarak analiz edilir ve ‘(onu) koy!’ (kelime kelime çevrildiğinde: buraya koy!) olarak çevrilir”. (Ch. Girbal, 1986: 17 vd.).

halzai- ‘seslenmek’ verbi ile beraber görülen “aha” seslenişinin ne amaçla kullanıldığını anlayabilmek için; ritüel esnasında ne zaman kullanıldığı ya da

başka bir deyişle bu seslenişin hangi kültürel hareketler ile beraber görüldüğü ve kim tarafından icra edildiği sorularına cevaplar aramak yerinde olacaktır.

KUB XXX 19+20+21+22+ KUB XXXIX 7: Hitit Ölü Ritielleri 12.gün

Vs. 43 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉ (Soytarılar)¹

Önce; “Büyükanne ve Büyükbaba içer, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

Sonra; “seslerini kısarlar, bir ekmek bölünür”.

Vs. 46 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

Önce; “ruh için üç kez içilir, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

Sonra; “seslerini kısarlar”

KUB XXXIV 66+XXXIX 7: 13.gün :

Rs. III 12 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

Önce; “ölüye içecek verirler ve ruha içilir, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

Sonra; “seslerini kısarlar, bir ekmek bölünür ve onu ölünün ruhu için asker ekmeklerinin olduğu yere koyarlar”

Rs. III 15 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

(aynı)

Rs III 27 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

Önce; “ölünün ruhu için üç kez içilir, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

Sonra; “seslerini kısarlar, tatlı ekmeği bölerler, onu ölünün ruhu için asker ekmeklerinin olduğu yere koyarlar, tapdara-kadınları yakarmaya başlarlar ve sonra da susarlar”

Rs. III 35 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

(aynı)

Rs III.40 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

Önce; “dokuzuncu kez de ise tanrısal gün için içilir, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

Sonra; “tatlı ekmeği bölerler, onu ölünün ruhu için asker ekmeklerinin olduğu yere koyarlar, ekşi ekmeği ise tanrısal günün asker ekmeklerinin olduğu yere koyarlar”

Rs. III 45 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

Önce; “toprağın Güneş Tanrıçası içilir, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

¹ ^{LÚ}ALAM.ZU₉ ideogramı HZL: 226' da ^{LÚ}ALAM.ZU, ^{LÚ}ALAN.ZU, yazılımları ile de görülmektedir. “Şakacı”, “Palyaço” ve “Soytarı” olarak çevrilmektedir. Aynı ideogram için daha önce kullanılan yazılım HW: 264' de LU ALAM.KA_xUD ve LU ALAM.KA_xKAR dır. Çevirisi ise “Put Tapıcı” dır. Bu eski yazılımı ve çevirisini S. Alp' de kabul etmektedir. (Alp 1940: 65-77.)

Sonra; “ekşi ekmeği bölerler, sonra onu toprağın Güneş Tanrıçası’nın asker ekmeklerinin olduğu yere koyarlar”

Rs. III 49 : Seslenen; ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉

Önce; Büyükanne ve Büyükbaba için içilir, şarkıcı büyük Inanna çalgısını çalar”

Sonra; “ekşi ekmeği bölerler, sonra onu Büyükanne ve Büyükbaba’nın asker ekmeklerinin olduğu yere koyarlar” (Otten 1958: 32-47).

a) Kral kapının içine girdiği zaman: KUB X 3 (CTH 606) I 14 -17 (Alp, 1940: 69).

12 [na-aš-(ta ma-ah-ha-a)]n-kán LUGAL-uš

13 [hi-lam-na-aš KA.G]AL an-da a-ri

14 [^{LÚ}AL(A)M.ZU₉ a-ha-a hal-za-a-i

“Kral ön avluya açılan kapıya varır varmaz, soytarı ‘aha’ diye seslenir.” (Badali, 1989:283.)

b) Kral (tapınağın) kapı yapısının (hılammar) karşısına geldiğinde: KUB X 3 I 16 (Alp, 1940: 69 vd.).

15 [LUGAL-u]š-kán hi-lam-na

16 [(KA.GA)]L an-da a-ri ^{LÚ}ALAM.ZU₉ a-ha-a hal-za-a-i

17 ^{LÚ}ki-i-ta-aš-ša hal-za-i

Kral ön avluya açılan kapıya varır. Soytarı ‘aha’ diye seslenir. Konuşmacı rahip² seslenir.” (Badali, 1989: 283.)

c) Kralın ‘temiz (?) evin’ (É parkuwaš) kapısından dışarı çıktığı ve sofracılar kalın ekmekleri kaldırdığı anda: KUB X 11 I 10-16 (Alp, 1940: 69).

10 ma-ah-ha-an-ma-kán LUGAL-uš

11 IŠ-TU KA É par-ku-wa-aš u-iz-zi

12 ^{LÚ.MEŠ}GIŠ BANŠUR NINDA.KUR₄.RA ^{HLA}

13 kar-pa-an-zi

14 ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉ a-ha-a hal-zi-an-zi

15 ^{LÚ}pal-wa-tal-la-aš

16 pal-wa-iz-zi

“Soytarılar ‘aha’ diye seslenirler, ^{LÚ}palwatalla-³ soytarılarm çağrısına eşlik eder.” (Badali 1989: 284.)

² Burada geçen ^{LÚ}kita-, S. Alp tarafından “konuşmacı rahip” olarak çevrilmiştir. Etimolojik olarak incelendiğinde, henüz kesinlik kazanmamakla beraber, ki- “durmak” verbinden geldiğini söylemektedir. (S.Alp 1983: 82 dip not 85.)

³ ^{LÚ}palwatalla-, HDW: 59’da palwai- “ellerini çırpma” verbi ile ilgili olarak açıklanmış ve (^{LÚ/SAL})palwatalla- için “Kült Görevlisi” karşılığı verilmiştir. S. Alp, söz konusu görevli adının yine palwa(i)- verbi ve nomen agentis eki olan -(a)talla- nın birleşmesinden oluştuğunu söylemiştir. Ancak

d) GAL DUMU É.GAL (Saray oğlanlarının başı, GAL ^{LÚ.MEŞ}UŞ.BAR'ı (dokumacıların başı) dışarı götürdüğü zaman: (KUB XI 25 III 10-13 (CTH 660) // KUB XI 20 I 15-19 (Alp, 1940: 69);

10 GAL ^{LÚ.MEŞ}UŞ.BAR-aş-ta pa-ra-a pé-e-da-[an-zi]

11 ^{LÚ}ALAM.ZU₉ a-ha-a hal-za-a-i

12 GAL DUMU^{MEŞ} É.GAL-kán GAL ^{LÚ.MEŞ}UŞ.[BAR]

13 an-da u-wa-te-iz-zi (Badali, 1989: 284.)

“Dokumacıların başı seni dışarı götürdüklerinde, soytarılar ‘aha’ diye seslenirler, saray oğlanlarının başı dokumacıların başını başka bir yere götürür.”

e) (DUMU E.GAL'in) libasyonu esnasında:

Sırasıyla katılanlar; ^{LÚ}NAR ya da ^{LÚ.MEŞ}NAR, ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉ (Alp, 1940: 69), KUB XXX 23 II(?) 18, 27, 30 vd. III (?) 13, 19 vd., 26 vd., 33; 24 II 9 vd.; 20 vd., 23 vd., 26 vd.; 25 IV (?) 5, (CTH 450). (Alp, 1940: 58).

Seslenişi yapan: ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉

f) (DUMU É.GAL'in) libasyonu ve ekmek sunusu esnasında:

Sırasıyla katılanlar; ^{LÚ.MEŞ}NAR, ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉ (Alp, 1940: 70), KUB XXX 23 II (?) 8 vd. (Alp, 1940: 58).

Seslenişi yapan: ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉.

g) ^{LÚ.MEŞ}dahialeş (^{LÚ}tahhiya- “bir görevli, ‘berber’?”) libasyon yaptıkları zaman:

Katılan; ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉, KUB XX 83 IV 4 vd. (Alp, 1940: 70).

Seslenişi yapan: ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉.

h) Yemin yerine getirildiği sırada:

Sırasıyla katılanlar; ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉, ^{LÚ.MEŞ}NAR (Alp, 1940: 70), KUB XX 48 I 7 (Alp, 1940: 59).

Seslenişi yapan: ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉.

“aha” ile başlatılan ya da onun tarafından eşlik edilen kültürel hareketler sistematize edilmeye çalışılmıştır. Klinger’e göre; belgeler üç değişik hareket tipi olarak düzenlenebilir:

1) Kralın önünde ^{LÚ.MEŞ}hapiya- (bir kült görevlisi) bir çeşit dans ederken, ^{LÚ.MEŞ}ALAM.ZU₉ un yanındakiler “aha” diye seslenirler.

- 2) Kralın gelmesi ya da gitmesi yani belli bir yapıya varması ya da o yapıyı terketmesine 'aha' çağrıları eşlik ediyor. (Bu konuya çok sayıda belgelerle Güterbock da işaret etmiştir: 1964: 96.)

Bu konu oldukça belirgin bir şekilde KUB XLI 41 Rs. V (?) 7' vd.'nda geçer (Hattice şarkılardan sonra metin şöyle devam ediyor):

- 7' ma-ah-ha-an-ma LUGAL-uš KA.GAL-aš ma-ni-in-ku-wa-ah-hi
 8' LÚALAM.ZU₉ LÚki-i-ta-aš-ša LUGAL-i
 9' pi-ra-an hu-u-i-ia-an-te-eš
 10' ma-ah-ha-an-am-kán LÚALAM.ZU₉ LÚki-i-ta-aš-ša
 11' KA.GAL-aš an-da- a-ra-an-zi LÚALAM.ZU₉
 12' a-ha-a hal-za-a-i LÚki-i-ta-aš hal-za-a-i

-
- 7' Kral büyük kapıya yaklaşır yaklaşmaz
 8' soytarı, konuşmacı rahip, kralın
 9' önünde koşarlar
 10' soytarı ve konuşmacı rahip
 11' anıtsal kapıya varır varmaz, soytarı
 12' 'aha' diye seslenir, konuşmacı rahip seslenir.
-

Ayrıca kralın şehre varması da Hattice şarkılar eşliğinde olabilir; LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉ kralın önünde koşarlar ve kent kapısına vardıklarında 'aha' diye seslenirler. IBoT I 36 Rs. III 75 ya da IV 4, muhtemelen buraya konulabilir.

- 3) Su ve ekmek libasyonlarında 'aha' çağrıları yapılır. direk olarak bu çağrı (Örneğin; KUB XX 48 Vs. I 3 vdd.) LÚ.MEŠNAR tarafından yapılan 'aha' seslenişleri daha az görülür. Orta Hitit dönene tarihlendirilen KBo IX 140 Rs. III 1-2'de şöyle bir anlatım vardır:

- 1 nu LÚ.MEŠNAR an-dur-za a-ha-a [hal-zi-an-zi]
 2 LÚ.MEŠALAM.ZU₉-ma-kán an-da Ú-U[L
-

- 1 ve şarkıcılar içerde aha diye [seslenirler]
 2 soytarılar ise içerde değildir(ler)
-

KBo XXXIII 40 metninde LÚNAR'ın (Vs. IX') 'aha' seslenişi hurca rezitasyonlar ile görülür (Rs. XV). KUB XX 48 1-6vd.'nda LÚ.MEŠ NAR URU Kaneş şarkıları ile LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉'ların 'aha' seslenişlerine eşlik eder. Hattice 'aha' seslenişi, böylece prensip olarak bir metin grubunun Hatti kült tabakasına ait olduğunu göstermez. Bu sesleniş özel bir hareket ile bağlantılı olmadığı için, kolayca başka metin ilişkilerine geçilebilir. Kralın kült yapısına

ayak basmasının ardından yapılan kült hareketlerinin, Hattili tanrılara mı yoksa devlet kültürüne entegre edilmiş Hurri kökenli tanrılara mı yapıldığı fark etmemektedir. (Klinger, 1996: 223-227.)

‘aha’ seslenişinin Hattice bir kelime olduğunu kabul edebiliriz. Metinlerde görüldüğü gibi ‘aha’ seslenişini icra eden çoğunlukla ^{LÚ}ALAM.ZU₉ dur. Çok fazla olmamakla beraber, aynı sesleniş ^{LÚ}NAR ın da icra ettiği belgelenmiştir. Metinlerde ‘aha’ seslenişinin geçtiği yerlere genel olarak bakacak olursak, Büyük Inanna çalgısının çalınması ve hemen ardından ekmeklerin bölünmesi, kralın bir yapıya girmesi ya da bir yapıdan çıkması, libasyonlar ve yeminler sırasında sesleniş yapıldığını görmekteyiz.

‘aha’nın anlamı, yukarıda öne sürüldüğü gibi “buraya koy!” ise, metinlerde seslenişin hangi amaçla kullanıldığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Çünkü incelenen metinlerde ‘aha’ seslenişini; ekmeklerin bölünmesi, şarkıcıların seslerini kismaları, konuşmacı rahip ya da palwatalla- adamının seslenişini takip eder. Bu durumda, eğer ‘aha’ “buraya koy!” demek ise, seslenişin ardından neyin nereye koyulduğu, sorusuna cevap bulmak zorlaşmaktadır.

Belki de Hititler ritüellerinde kullandıkları bu Hattice kelimeyi, anlamını dikkate almadan, sadece belli kültürel hareketlerin başlaması için bir komut olarak kullanıyorlardı.

2) hu, impu:

‘hu-u-u’ seslenişini ya da kelimesi Hitit bayram ritüellerini içeren metinlerde sıkça belgelenmiştir.

Geçtiği yerler:

KBo XXV 154 9’ = KBo XVII 18 Vs. II 4 = KBo VII 35 + Vs. I 7’ = KBo XXV 37 Rs. (IV) 13’.

KBo VII 43 (CTH 725) ; Hatti kültüründe, tapınağın tanrıya vakfedilmesi ritüeli.

KBo XXV 42 (Dupl. KBo XXV 145).

IBoT II 43 (CTH 738.) ; Hatti kültüründe, Tanrı Teteşhabı için yapılan bayram.

KBo XVII 18 (CTH 745); Hatti kültüründe ne ile ilgili olduğu anlaşılamayan metin parçaları.

KBo XXV 154 9’ = KBo XVII 18 Vs. II 4 = KBo VII 35 + Vs. I 7’ = KBo XXV 37 Rs. (IV) 13’ de ilişkiler itibarıyla içindekilerin tam olarak rekonstrüksiyonu yapılamaz, sadece fragmanlar halinde ne içerdikleri kanıtlanmış metin parçalarından ibarettir.

KBo XXV 37 IV 12’-13’;

12’ [-n]e-ya hal-zi-iš-[ša-an-zi

13’ [hu]-u-u hal-zi-iš-ša-a[n-zi (Neu 1980: 96.)

KBo VII 43 I 3' de sesleniş tabletin korunamayan yerindedir, ancak bu metindeki sahne belki de bir ok atma sahnesidir. 'hu-u-u' dilsel bir çağrı değil de, daha çok hatalı bir atış sonucunda söylenen ve olayı onaylamama ya da alay etme seslenişidir. (Türkçe'deki 'yuha'lama gibi.)

KBo XVII 18 II 1-5;

1 -] aš-ta pa[-r]a-a x-a-an[-zi]
 2 LÚ.MEŠ ha-a-pé-e[š] x x x [
 3]x-ša-an-zi x x x x x [
 4 LÚ.MEŠ ha-a-p]é-e-ša hu-u-u ha[-zi-iš-ša-an-z[i]
 5 -z[i] te-eš-ta pa-a-an-z[i] (Neu 1980: 100.)

4 “ [hapiya- adam]ları (tekrar) ‘hu’ diye seslenir[ler]”. (HW² (Band III:H): 226.)

Aşağıda verilen metinde ‘hu-u-u’ seslenişi, ikinci bir kelime ile beraber görülmektedir:

KBo XXV 42 (Dupl. KBo XXV 145)

8' SAL.MEŠ zi-in-tu-hi-eš SİR^{RU} LÚ^{GIŠ} GIDRU⁴-aš NIN.DINGIR-ri pi-ra-a[n hu-
 wa-a-i)
 9' LÚ.MEŠ ha-a-pi-eš hu-u-u im-p[u-u] ha[-zi-iš-ša-an-z[i]
 10' [t]ak-kán ha-aš-ša-an I-ŠU [h]u-i-an-zi

“zintuhi-⁵ kadınları şarkı söylerler. Asa taşıyıcı NIN.DINGIR rahibesinin önünde koşar. Hapiya-⁶ adamları ‘hu imp[u]’ diye seslenir[ler]. [Son]ra onlar bir kez ocağa [k]oşar[lar].”

Aynı metnin 2. satırında LÚ^{GIŠ} GIDRU ‘impu’ diye seslenir, duplikatında (KBo XXV 145,4') ise LÚ.MEŠ hapiya- aynı seslenişi yaparlar.

Burada Orta Hitit Dönemi'ne tarihlenen IBoT II 43 metninden söz etmek gerekir. “Tanrı Tetešhabî” için yapılan bir bayramı içeren bu metin, KBo XXV 145'e oldukça benzemekte ve Rs. III 9' da ‘u-u-hu-u i-pu-u’ seslenişi geçmektedir. (Klinger, 1996: 227-229.)

⁴ LÚ^{GIŠ} GIDRU HZ: 174-175'de “asa taşıyıcı” olarak tanımlanan bu ideogramın diğer okunuşları da şöyledir; LÚ^{URUDU/ GIŠ} GIDRU, LÚ^{GIŠ} PA

⁵ SAL^{zintuhi-} HDW: 110'da “bir kadın görevli, bir tür kadın şarkıcı; ‘genç kız?’ ” olarak tanımlandırılmıştır.

⁶ LÚ^{hapiya-} HDW: 16'da hattili bir kült görevlisi olarak çevrilmiştir. Aynı kelime HW² Band III: 226'da, Hatti-Hitit tabakasına ait bayramlarda bir kült görevlisi olarak tanımlanmıştır.

‘hu’ ve ‘hu impu’ seslenişleri Hattice kelimeler olmalıdır. Çünkü Hatti-Hitit kültüne ait bayram metinlerinde geçen bu seslenişleri yerine getiren ^{LU}hapiya-’nın Hattili bir kült görevlisi olması, kelimenin Hattice olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Yukarıda işlenen metinlerde sadece bir yerde, sesleniş icra eden LU ^{GIŠ}GIDRU olarak geçmektedir.

Belgelerin metin parçalarından oluşması sebebiyle seslenişin hangi amaçla yapıldığı tam olarak anlaşılamamaktadır.

Bu metin parçalarında sesleniş ‘hu’, ‘impu’ ya da ‘hu impu’ olarak belgelenmiştir. Diğer seslenişlerde olduğu gibi burada da bir komut verme eylemi söz konusu olabileceğini düşünersek; ‘hu’, ‘impu’ ve ‘hu impu’ nun ayrı ayrı ve anlam açısından birbirleri ile alakalı komutlar olabileceği ihtimali teklif edilebilir.

3) mešša / mišša / kašmešša:

‘mešša’ sesleniş ritüel bir sesleniş olarak kabul edilir ve Hattice bir kelimedir. (HW: 141, 143, 317.) Aynı şekilde ‘kašmešša’ da ritüellerde kullanılan Hattice bir sesleniştir. (HW: 317.) Etimolojik olarak ‘mešša’ nın “al” olarak anlamlandırılması Hattice-Hititce bilinguis’lere / çift dilli yazıtlara dayanır. Böylece Hattice ‘mišša’ Hititçedeki ‘da-’ ile eşitlenir. (Tischler 1990: 215.)

Geçtiği yerler:

KBo IV 9 (Dupl. KUB XXV 1) (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü.

KBo XXIII 77

KUB XXV 16 (CTH 606) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 2. günü.

KUB X 17 (CTH 594) Tippiwa’da İlkbahar Bayramı.

KUB X 37 (Dupl. KUB XX 76) (CTH 634) Arinna için Büyük Bayram.

KUB XXX 41 (CTH 669) Bayram metinlerini içeren büyük metin parçaları.

KBo V 11 (Dupl. KUB XXVI 28) (CTH 263) Kapıcı Protokolü.

Bo 168

KUB II 6 (CTH 598) Kış Yılı Bayramı

KUB X 3 (CTH 606) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 2. günü.

KUB XXV 3 (CTH 634) Arinna için Büyük Bayram.

KUB II 15 (CTH 678) Çeşitli Bayramlara ait metin parçaları.

KUB XXV 2 (CTH 592) Zippalanda’da İlkbahar Bayramı.

412 / b (CTH 726) Sarayda ya da Tapınakta Temel Atma Ritüeli, Bilingue. (Hattice-Hititçe)

‘mišša’ Hititçede da- ‘almak’ verbinin Hatti dilindeki imperativ formudur. (A. Kammenhuber “Hattische Studien I”, *RHA* 70 (1962) : 24 vd., Anm. 7 “Das Hattische”, *Altkleinasiatische Sprachen, HdO* 1 Abt., 2. Bd., 1-2 Absch., Lf. 2, Leiden 1969: 508.) Bu sesleniş genellikle Hititçe bir Demonstrativpronomen olan

ka- ile beraber kullanılır. Bu kullanım ‘kašmišša’ seslenişinin meydana çıkmasını sağlar ve her zaman halzai- verbi ile beraber görülür. (Badali 1989: 284.)

The Chicago Hittite Dictionary’de, ‘mišša’ seslenişinin yer aldığı Hatti ve Hitit dillerinde yazılmış metinlerden alınan cümlelere yer verilmiştir.

412 / b++(CTH 726) 12-13

(Hattice) a-na-a-mi-i-ša-a hapalkiyan kurkupal - (Hititçe) ehu-uš-za da-a ŠA AN.BAR ^{GIŠ}KAK ^{HLA} “haydi gel, bunları, demirden kazıkları al”.

412 / b ++ 15

(Hattice) mi-ša-a hapalkiyan kalapupışet - (Hititçe) da-ma-an-za AN.BAR-aš ^[GIŠ] ka ?- am ?- [...] “onu al, demirden kazıkları”.

KBo IV 9 vi 16-17 / Dupl. KUB XXV 1 ii 15-16

GAL MEŠEDI A-NA DUMU^{MEŠ} É.GAL me-iš-ša-a halzai “muhafızların başı saray oğlanlarına mešša diye seslenir.” (İki saray oğlanı kral ve kraliçeye altın huppar⁷ kabı içinde el yıkama suyunu getirirler.)

KBo IV 9 iv 22, Karş. KBo XXIII 77 ii 4, KUB XXV 16 I 51, KUB X 17 iii 3, Montserrat 1 + KUB X 37 : 3 (Dupl. KUB XX 76 iii 22’de ka-a-aš-mi-eš-ša olarak geçiyor; Fs. Laroche 139)

(Muhafızların başı mızrak ile işaret verir) nu mi!-iš-ša halzai “ ve mišša diye seslenir.” (Sonra o mızrağı getirir ve kralın soluna duvara onu tekrar koyar. Daha sonra onu kutsal masaya koydu.)

KUB XXX 41; 77-8

DUMU É.GAL [m]i-iš-ša halzai “saray oğlanı missa diye seslenir.” (Saray oğlanları, muhafızlar, ahçılar (ve) görevliler (uşaklar) (?) onların yerini alırlar.)

KUB XXX 41; 33

[GA]L DUMU É.GAL mi-iš-ša halzai “saray oğlanlarının başı mišša diye seslenir” (Uşaklar (?) 12 tane kalın hamurdan ekmeği ve x peyniri krala sunarlar. Kral elini (onların üzerine koyar) ve (onları) parçalar.)

“Kral iç odaya gider” [nu] mi-iš-ša <halzai> “ve mišša diye <seslenir> (Saray oğlanı, muhafız, ahçı, uşak (ve) görevli yerlerini alırlar ve ahçıların başı krala libasyon kabını uzatır.); ibid. ii 12 vd..

KBo V 11 iv 19, Dupl. KUB XXVI 28:4

⁷ (DUG/GIS) huppar- kelimesi HDW: 23’de “kase, çanak” olarak geçmektedir. Kelimenin etimolojik kökeni muhtemelen yabancı dillere dayanmaktadır. Hurriceden alınan ‘huprusi-’ kap adı ile anlam açısından bir benzerlik söz konusudur. (Tischler 1978: 291-292.)

(Uygun olduğu zaman berber büyük kapı yakınında yerini alır.) nu halzai [(mi-i)]s-sa-a mi-is-sa-a “mišša mišša diye seslenir” (Beylerin hizmetçileri (?) duyar. Onlar yatak takımını alırlar ve onu berbere verirler.)

Bo 169; 3-5 (İst.), (fest.), rest. KUB XXV 2 i 17-20

[GAL...^{GIŠ}SUK]UR harzi na-aš EGIR-pa / [paizzi (?) nu tarša]nzipi⁸ piran / [tiyazi nu mi-]iș-ša-a halzai” [...başı] [mız]rağı tutar. O geri [gider] [tiri] bünün önünde [yerini alır]. missa diye seslenir.” (Kral kraliçeye el yıkama suyunu götürdü.)

Bu çağrılardan sonra yapılanlar şu şekilde sıralanmıştır:

mešša :

- 1) Tapınağa masa getirilir (KBo IV 9 IV 22; II 6 IV 39; X 3 II 18; XXV 16 I 51).
- 2) Kral çiftine el suyu getirilir (KBo IV 9 VI 17 (=XXV 1 II 16)).
- 3) DUMU^{MEŠ} É.GAL, MEŠEDI adamları, ahçılar, sofracılar ve soytarılar iç oda’da yerlerinin alırlar (XXX 41 I 27 vd. II 13 vd.).
- 4) Sofracılar krala kurban nesnesini uzatırlar (XXX 41 I 33 vd.).
- 5) Yataklar alınır ve çağrıyı yapan berbere verilir (KBo V 11 IV 191=XXVI 28 IV 4).

kašmešša:

- 1) Tapınağa masa getirilir (XX 76 III 22; XXV 3 II 13).
- 2) Kral çiftine el suyu getirilir (KBo IV 9 III 35; II 15 I 8; X 3 I 30; 17 II 17 vd.; 18 II 20; 54 II 4 vd.; XX 76 III 2 ; XXV 2 I 20).

Çağrıyı yerine getirenler:

mešša:

- 1) GAL MEŠEDI (KBo IV 9 IV 22 VI 16 vd. (=XXV 1 II 15 vd.); II 6 IV 39; X 3 II 18; XXV 16 I 51).

⁸ tarsanzipa- HDW: 87’de “tapınağın bir bölümü, bir çeşit sahne”dir. Popko’ya göre bir kült odasının donanımından bahsedildiğinde sıkça taršanzipa- kelimesi geçer. Sadece bazı tapınaklarda bulunduğu kabul edilen bir “kaide” olmalıdır. (Popko 1978: 65-66.) Alp’e göre, ideografik yazımı ‘TAR-šanzipa-’dır. Bu kelime pek çok metinde halentu- yapısı ve kült odaları ile beraber kullanılmıştır. *Anatolia* II 1957:9 vd. nda ébir tür sahne” olarak adlandırmıştı. Çünkü metinlerde müzisyenler ve şarkıcılar bu yerin ya önünde ya da arkasında yer almaktaydılar. Otten, *StBoT* 13: 24 vd. nda;bu kült görevlilerinin hiçbir zaman üzerinde yer almadığı görülmüştür. Tapınak V ve VI’da yükseltilmiş bir mimari öge olduğu düşünülen haššanzipa- nın olabileceği, uzun bir kaidenin yeri bulunmuştur. Bu yer, tapınak odasının ortasında, uzun bir aks üzerinde yer alan bir yüksekliktir. Alp’e göre haššanzipa- nın yükseltilmiş bir yer olduğu kesindir. haššanzipa- okunuşu doğru ise ve hassa- “ocak” demek ise bu kelime söz konusu mimari elemanın Hititçe okunuşu olmalıdır. KUB II 4 IV 5 vd. nda haššanzipa- için “ocağın şu ve bu tarafında yer alıyor” denmesi bu tezi desteklemektedir. S. Alp tarafından haššanzipa- için “ocak kaidesi(?)” teklif edilmiştir. (Alp 1983:40 vd.) Tanrısallaştırılmış bir anlamı da mevcuttur. Kelimenin sonundaki -zipa- eki, Hititçede tanrısallaştırılmış nesnelere verilen adların sonuna takılır. (Bknz. d.p. 16.)

2) DUMU É.GAL,(XXX 41 I 27 vd. (II 12 vd.), 33).

3) ^{LÚ} ŠU.I (KBo V 11 IV 19 (=XXVI 28 IV 4)).

kašmešša:

1) GAL MEŠEDI (XX 76 III 22; XXV 3 II 13).

2) DUMU É.GAL (KBo IV 9 III 35; II 15 I 8 vd., X 3 I 30; 17 II 17 vd.; 18 II 20; 54 II 4 vd.; XX 76 III 2; XXV 2 I 20).

Badali, ‘mešša’nın demonstrativpronomen ile birleşmiş form olan ‘kašmešša’nın her zaman DUMU É.GAL ile (örneğin: KUB XXV III (CTH 634) II 13), çok az olarak da GAL MEŠEDI ile karşımıza çıktığı sonucuna varmıştır. (Badali 1989:285.)

‘mešša’ ayrıca Hattice bir dini şarkının başlangıç kelimesidir. (F. Sommer-H. Ehelolf, 1924), (Alp 1940: 12¹.)

S. Alp’e göre ‘meša’ Hatti dilinde bir davet ya da emir içerir. ‘meša’ ve kašmešša’ çağrılar zaman zaman, seremoni içinde birbirlerinin yerine geçebilir.

Yukarıdaki metin incelemelerin sonunda yapılan sınıflandırmalarda anlaşıldığı üzere, ‘mešša’ ve ‘kašmešša’ seslenişlerini yerine getirenlerin daha çok GAL MEŠEDI ve DUMU É.GAL olduğu, az rastlanan örneklerde ise Kral ve ^{LÚ}ŠU.I olduğu görülmektedir. ‘mešša’ ve ‘kašmešša’ seslenişlerinin sonra el yıkama suyunun, mızrağın getirilmesi, görevlilerin yerlerini almaları, ekmek sunulması v.s. gibi yerine getirilen işlere bakıldığında, S.Alp’in de söylediği gibi sesleniş bazı işlerin yapılması için sanki bir emir ve bazen de davet niteliğindedir.

Kanımca, ‘mešša’nın Hattice “al!” anlamı göz ardı edilerek, daha çok bir şeyin getirilmesi için yapılan bir emir niteliğindeki sesleniştir.

4) tališa:

‘tališa’ seslenişi hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak HDW’ de kültte bir çağrı olarak tanımlanır. (HDW: 82.)

KBo IV 9 I 20’de sesleniş şu şekilde geçmektedir:

16 II hu-up-par KU.BABBAR iš-pa-an-tu-uz-zi-aš
17 GEŠTIN-it šu-u-wa-an-te-eš šu-up-pa-aš
18 ZAG- na az GUB-la-az-zi-ya
19 ti-an-zi

20 nu ta-li-iš-ša da-ra-an-zi

21 LÚ.MEŠ¹ ha-li-ya-mi-e-eš

22 NINDA² ša-ra-am-ma iš-ga-ra-an-zi

“Şarap rasyonu ile dolu iki gümüş kaseyi, etlerin sağına ve soluna koyarlar ve ‘talisa’ derler, haliyami görevlileri şaramma- ekmeğini dizerler.”(Badali-Zinko, 1989: 13-14.)

Sturtevant, tališa’nın tallye-^{mi} “yakarmak, yeminle teyit etmek” verbi ile arasında bir bağlantı olduğu görüşünden yola çıkarak ‘yakarış’ anlamına geldiğini düşünmektedir. (Sturtevant, 1931: 64.)

Oettinger de, ‘tališa’nın etimolojik olarak Eski Kilise Slavcası (altkirchenslawisch) nda “sakinleştirmek, sakinleşmek” anlamına gelen ‘u-toliti’ ile aynı anlama geldiğini söylemektedir. ‘ (Oettinger, 1979: 346.)

Kesin olmamakla beraber ‘tališa’nın “yakarma” anlamına geldiği önerilebilirse de, etimolojik kökenine baktığımızda açıklayıcı herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Aynı durum ‘tallye’ için de geçerlidir. (Badali-Zinko, 1989: 60.)

5) waganna:

‘waganna’, “ısırmak, küçük bir yemek yemek ” anlamına gelen wak-verbiniñ infinitiv II formudur.(HW: 241.) Ritüellerde çağrı olarak da kullanılır. (HDW: 99.) Almancası “zum Imbiß”, İngilizcesi “a snack” olan Infinitiv formu, “geçleştirici bir yemeğe, kahvaltıya (hafif bir yemek)” diye çevrilir. (HW: 241.)

Geçtiği metinler:

KUB XXV 24 (CTH 524) Nerik Kültü.

KBo IV 9 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü.

KUB XXV 32 + KUB XXVII 70 + 1628/u (CTH 681) Karahna Bayramları.

KBo IV 9 I 1 vd.:

1 [LUGAL-u]š e-ša wa-ga-an-na hal-zi-ya

2 Ú-UL ku-it-ki ši-pa-an-ti

3 na-aš-ta LUGAL-uš IŠ-TU É ^{<D>}ZA.BA₄.BA₄

4 pa-ra-a u-iz-zi

“Kral yemek için seslenir, o hiçbir şey kurban etmez. Sonra kral Tanrı Zababa’nın tapınağından dışarı çıkar.” (Badali-Zinko, 1989: 13 ve 47.)

KUB XXV 32 + KUB XXVII 70 + 1628/u:

I 20-24 İç odadan Zippalanda’nın Fırtına Tanrısı’(nın) 2 x’i alırlar ve onları kurban masasına koyarlar. Onlar büyük kapının Fırtına Tanrısı’na kurban ederler ve üzerine yağlı ekmek ile bulgur dökülür. Sonra onları, 1 tatlı ekmeği ve 40

tawaral-⁹ ekmeği kurban masasına koyarlar. Bira ve şarap libasyonu yapılır. Rhytonu bira, şarap, tawal-¹⁰ ve walhi-¹¹ ile doldururlar.

I 25 [na-at-kán]^{GIŠ} ZAG.GAR.RA ti-an-zi wa-ga-a-ta hal-zi-ya

26 [x-ŠU a-ku-wa]-an-zi 3 NINDA.GUR₄.RA par-ši-ya na-aš-kán [^{GIŠ}]

ZAG.GAR.RA ti-an-zi

“Onlar kurban masasının üzerine konulur, ‘kahvaltıya’ diye çağırır. x’lere içilir. Üç kalın ekmeğin bölünür ve onlar kurban masasına konulur.”

Yukarıda geçen ‘wagata’ formundaki -ta eki hurri kökenli direktif ekidir. Hurri dilinden alınmış substantivlerin bir bölümü aynı Hititçe substantivler gibi çekimlenirler. Sadece D.L. sg. kaside -ti eki gelir. Bu ek muhtemelen, Hurri dilindeki direktif (yön gösteren kasus) ekidir. Örneğin; ‘Mane-ta “Mane’ye” diye çevrilir. Ancak Hititçede D.L. sg. eki -i olduğu için -ta eki -ti’ye dönüşmektedir. Bu Hititçedeki D.L.sg. ekinin Hurcada kullanıldığını göstermektedir.

I 27-28 ve içerde xxx (onları) fırına götürürler ve onlar örtülür, şarkıcılar önden koşarlar.” (Dinçol-Darga 1969-1970: 102.)

II 25-34 Güneş Tanrıçası aşağıya, ormana götürülür ve sonra o Baitylus’a (Kült taşına) dik olarak konulur. Bir etli sığır, yedi koyun, bir kuzu kurban edilir. Onları Baitylus’a kurban ederler ve [kültel açıdan temiz et] konulur. On iki dannaš-¹² ekmeği bölünür. Ciğer örtülür. Bir tatlı ekmeği, On iki tawaral- ekmeği, bir yağlı ekmeği, bulgur, bir tatlı kalın ekmeği; onlar yine Güneş Tanrıçası’nın Baitylus’una konulur. Dört kez bira, şarap, walhi- ve marnuwant-’ın¹³ libasyonu yapılır. Rhytonları şarap ile doldururlar ve onlar tekrar Güneş Tanrıçası’nın Baitylus’una konulur.

35 I DUG KA.DU ti-an-zi ta wa-ga-ta hal-zi-ya

36 III-ŠU a-ku-wa-an-zi III NINDA.GUR₄.RA par-ši-an-zi na-aš-kán EGIR-pa
A-NA^{NA4} ZI.KIN

37 ti-an-zi

“(Aynı zamanda) bir testi bira konulur. ‘kahvaltıya’ diye çağırır. Üç kez içilir ve onlar tekrar Baitylus’a konulur.” (Dinçol-Darga 1969-1970: 104-105.)

Metin içinde geçen ilk çağrı, Karahna Bayramları’nın birincisinde yer alır. Söz konusu birinci bayram 35 tanrı için yapılan seremonileri içerir. Diğer çağrı ise, Karahna Bayramları’nın ikincisinde yer alır. Bu bayram da, ^{URU}Şamuha’da ^DU için yapılan seremonileri içerir.

⁹ tawaral- HW: 219’da ve HDW: 89’da “bir tür ekmeğin” olarak tanımlanır. En doğru yazılımı NINDA^{NA4}ta-wa-ra-al’dır. (Hoffner 1974: 187.)

¹⁰ tawal- HDW: 89’da “kültte kullanılan bir içki, bir tür bira” olarak tanımlanmıştır.

¹¹ walhi- HDW: 100’de “kültte kullanılan bir içki” olarak çevrilmiştir.

¹² dannas- HW: 209’da ve HDW: 84’de “bir yemek” olarak çevrilmiştir. Hoffner’a göre; etimolojik kökeninin kesin olmamakla beraber Hattice olduğu söylenebilir. (Hoffner 1974: 185.)

¹³ marnuwant- HDW: 52’de “bir içki, ‘arpadan yapılmış bira’” olarak açıklanmıştır.

Metinde, Sümerce ^{NA4}ZI.KIN kelimesinin çevirisi Latince, Baitylus olarak verilmiştir. Hititçe'si ^{NA4}huwaši- olan kelimenin anlamı “kült taşı (?)” dır. (HZL: 106.) Baitylus kelimesi Latince'ye Yunanca'dan geçmiştir. βαίτῦλος, “meteor taşı, kutsal taş, tanrıların katından düştüğü için kutsal sayılan bir taş” olarak çevrilmiştir. Ayrıca Yunan mitolojisine göre Kronos'un yuttuğu taşlardan biridir. (*Greek-English Lexicon*: 303.)

Hititçe bir kelime olan ‘waganna’ın bayram metinlerinde, bir ön hazırlığın arkasından “yemek yemek” üzere yapılan bir davet ya da çağrı olduğunu düşünebiliriz. Bu çağrının kimin tarafından yapıldığı bazı metinlerde görülmezken (Karahna Bayramları), AN.TAH.ŞUM^{SAR} 16. gününde ‘kral’ tarafından yapılmıştır. Ancak, AN.TAH.ŞUM^{SAR} Bayramında, çağrının anlamına uygun olarak, sonrasında herhangi bir “yemek” işlevi yerine getirilmemiş görülmektedir. Belki burada da diğer pek çok seslenişte teklif edildiği gibi ‘waganna’ çağrısı, anlamı ihmal edilerek söylenmiş olabilir.

Hristiyan dininde, Katolik Kilisenin zengin ayin yaşamını, özellikle azizler için düzenlenen Komünyon törenleri ve benzeri ibadetler oluşturmaktadır. Komünyon, Latince *communio* yani “paylaşma”dan gelir. Yunanca olarak *eukharistia*; “şükran” ve Arapça *Aşani Rabbani* “Rabbin Akşam Yemeği” adları ile kullanılırdı. Hristiyanlıkta, Hz. İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde ekmek ve şarabı kendi bedeni ve kanı olarak havarilerine sunuşunu anmak amacıyla düzenlenen bir ayindir. Bu ayin esnasında inananların ekmek ve şarabı paylaşma yoluyla Hz. İsa'yı canlandırdıklarına, böylece sadece Hz. İsa ile değil kendi aralarındaki bağları da kuvvetlendirdiklerine inanırlar.

Rahip tarafından inananlara ekmek ve şarap verilmek üzere yapılan davet ve orada alınan bu sembolik yemek belki de Karahna Bayramları'nda “küçük yemeğe” diye yapılan çağrı sonrası içilen içki ile benzeşmektedir.

6) zinar / zinir, hunzinar, ippizinar:

Hitit bayram ritüellerini içeren metinlerde bir sesleniş olarak kabul edilen ‘zinar/zinir’ (HW: 262) oldukça fazla belgelenmiştir. ‘zinar’ ya da ‘zinir’, Tanrıça Iştar'ın bir müzik enstrümanı -GIŠ ^DINANNA “INANNA'nın harpi ya da liri”- olarak da kabul edilir. (HDW: 110.)

Geçtiği metinler:

KUB XXX 24 / Dupl. KUB XXXIX 27 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri.

KBo XXV 184

KUB XXVIII (CTH 743) Hattice Şarkılar.

KBo IV 9 / Dupl. KUB XXV 1 (CTH 612) AN.TAH.ŞUM^{SAR} 16. günü.

KBo XIX 128 (CTH Supp. 625) AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramına ait metin parçaları.

GIŠ ^DINANNA = zinar eşitliğini ilk kez ortaya koyan E. Laroche'dur. RHA 57 (1955): 72-74'de; 'zinar'ın GIŠ ^DINANNA'nın hatticesi olduğunu öne sürer. Akkadcası ise 'zannaru' dur. (de Martino, 1987:171 vd.) Laroche bu eşitlemeyi kuvvetlendirmek için KUB XXX 24 II 9-21 metnini verir. Benzer kontext'te GIŠ ^DINANNA GAL ile ^{GIŠ}hunzinar'ın değişimine dikkat çeker. Ona göre hunzinar, "büyük zinar", ippizinar "küçük zinar" eşitliği, GIŠ ^DINANNA'nın GAL ve TUR ile olan yazılımı ile ilişkilidir. (Laroche 1955: 72-74.)

'zinar', 'hunzinar' ve 'ippizinar' ın yer aldığı eşitlemeler şu şekilde görülebilir:

GIŠ ^DINANNA = zinar

GIŠ ^DINANNA GAL = hunzinar

GIŠ ^DINANNA TUR = ippizinar

E. Badalı 'zinir' kelimesinin tek başına "müzik" olarak çevrilmesi gerektiğini ve bu seslenişin her zaman bir müzikli hareketin başlangıcı olarak kabul edilmesi gerektiğini söyler. Aynı zamanda, bir seslenişten çok bir çağrı olduğunu, ritüel esnasında orkestranın hazır olması ve içeri gelmesi için bir davet niteliği taşıdığını ileri sürer. KBo IV 9 (CTH 612) V 26-45 ve Dupl. KUB XXV 1 I 32-41 ile görüşünü desteklemektedir.

J.Klinger'e göre ise 'zinar/zinir'in sadece GIŠ ^DINANNA ile beraber görüldüğü henüz kesinlik kazanmamış bir tezdır. Ancak şu söylenebilir ki; müzik ile bağlantılı olarak sadece 'zinar' seslenişi görülür. 'mišša' ve 'aha' hiçbir zaman müzik ile görülmez. Ancak 'zinar' seslenişinin özel bir hareket ile beraber görüldüğünü söyler.

KUB XXX 24 II (Bu metinde aynı yer II 21 ve 26 da GIŠ ^DINANNA GAL olarak tespit edildi) (Dupl. KUB XXXIX 27 II):

8 nam-ma-aš-ša-an A-NA ALAM ^{GIŠ}GIGIR a-ša-an-na-aš še-er a-ku-u-wa-an-na

9 pi-an-zi nu ^DUTU-un e-ku-zi ^{LÚ}NAR ^{GIŠ}hu-un-zi-na-ri-it

10 ^{SİR^{RU}} ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU, a-ha-a hal-zi-an-zi me-mi-an-ma

11 hu-uš-te-iš-kan-zi ^{LÚ}ki-i-da-aš Ú-UL hal-za-a-i

8 Ayrıca "oturmak için yapılmış araba" üzerindeki heykele içmek için

9 verir ve Güneş Tanrısına içer, şarkıcı hunzinar enstrümanının (eşliğinde)

10 şarkı söyler Soytarılar aha diye seslenirler, ama seslerini

11 kısarlar, konuşmacı rahip seslenmez.

KBo XXV 184 Vs. II:

16 nu a-ku-an-na pi-an-zi nu ha-an-te-ez-zi pal-ši
 17^DTa-u-ri-it e-ku-zi NINDA.GUR₄.RA GIŠ^DINANNA-ya NU.GAL
 18 EGIR-ŠU-ma^DUTU [^D]Me-ez-zu-ul-la e-ku-zi^{LÚ.MEŠ}NAR
 19^{GIŠ}hu-uz-zi-n[a-r]i-it SİR^{RU} LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉
 20 a-ha-a hal-zi[-iš-š]a-an-zi me-mi-ya-an-ma hu-uš-te-eš-kán-zi
 21 na-aš-ta LÚ^{GIŠ}BANŠU]R II NINDA mi-it-ga-mu-uš^{GIŠ}BANŠUR-az da-a-i
 22 na-aš par-ši-y[a nam-m]a-aš-ša-an EGIR-pa^{GIŠ}BANŠUR da-a-i

16 ve içkiyi verir. Bir kez
 17 Tanrı Taurit'e içer. Kalın somun ve INANNA'nın çalgısı yoktur
 18 Daha sonra ise Güneş Tanrısına (ve) [Tanrı]Mezzula'ya içer. Şarkıcı
 19 hunzin[ar] çalgısı (eşliğinde) şarkı söyler. Soytarılar
 20 aha diye ses[le]nirler. Ama seslerini kısarlar.
 21 Sonra sofracı İki tatlı ekmeği masadan alır.
 22 ve onu parça[lar v]e masaya geri koyar.

(Klinger, 1996: 231-232.)

Otten'in *Hethitische Totenritualen* (1971) çalışması dışında 'hunzinar', sadece hattı metinlerinde görülür, bu aynı zamanda 'ippizinar' için de tek kanıt durumundadır:

KUB XXVIII 110 Rs. (III):

14' [I-as hal-za-a-i i-ip-pi-zi-]i-na-ar-nu hu-u-un-zi-na-ar-nu
 15' [a-pé-e-ma-aš-ši GAM-an ar-ku-wa-a]n-zi i-ip-pi-zi-na-ar
 16' [hu-u-un-zi-na-ar] KI.MIN

Ondördüncü satırda geçen 'ippizinar'ın -nu ile genişlemesi şimdiye kadar yorumlanamamıştır. Yukarıda geçen metnin içeriği belirsizdir. (Klinger, 1996: 229-232.)

KBo IV 9 V 26-45:

Kral orkestranın çıkması için emir verir:

28 na-[aš]-ta GAL ME-ŠE-DI an-da pa-iz-zi ta LUGAL-i
 29 [tar]-kum-mi-ya-iz-zi GIŠ^DINANNA^{HİA}-ya pa-ra-a
 30 ka-ap-pa-an-zi LUGAL-uš-ša te-iz-zi
 31 pa-ra-a-wa-ru-uš kar-pa-an-du

“ Sonra muhafızların başı içeri girer ve krala haber verir: ‘İnanna’nın çalgıları getirilsin mi?’ Kral der ki: ‘o getirilsin!’”

GAL ME-ŠE-DI emri asa taşıyıcıya iletir:

32 na-as-ta GAL ME-ŠE-DI ^Éhi-i-li pa-ra-a
33 pa-iz-zi nu A-NA LÚ ^{GIŠ}GIDRU te-iz-zi zi-nir zi-nir

“Sonra muhafızların başı avluya çıkar ve asa taşıyıcıya: ‘harp! harp!’ der.”

Asa taşıyıcı çıkar ve şarkıcıları müzik enstrümanları ile içeri girmeleri için davet eder:

34 LU ^{GIŠ}GIDRU-ma-kán pa-ra-a a-aš-ki pa-iz-zi
35 nu A-NA ^{LÚ.MEŠ}NAR te-ez-zi zi-nir zi-nir
36 ta ^{LÚ.MEŠ}AR ^{GIŠ} ^DINANNA ^{HLA} kar-pa-an-zi

“Asa taşıyıcısı kapıya çıkar ve şarkıcılara: ‘harp! harp!’ der, şarkıcılar harplerini yukarı kaldırır.”

Şarkıcılar ve müzisyenler yerlerini alırlar.

37 LÚ ^{GIŠ}GIDRU pi-ra-an hu-u-wa-i
38 na-aš-ta ^{LÚ.MEŠ}NAR ^{GIŠ} ^DINANNA ^{HLA}
39 an-da pé-e-da-an-zi
40 nu-za tar-ša-an-zi-pi pi-ra-an
41 A-ŠAR-ŠU-NU ap-pa-an-zi
42 nu ^{LÚ.MEŠ}hal-li-ya-re-e-eš ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉
43 ^{LÚ}pal-wa-tal-la-aš Ú ki-i-ta-aš-ša!
44 IT-TI ^{GIŠ} ^DINANNA ^{HLA}-pat i-ya-an-ta-ri
45 nu-za pa-a-an-zi A-ŠAR-ŠU-NU ap-pa-an-zi

“Asa taşıyıcı önde yürür, sonra şarkıcılar harpleri içeri getirirler, onlar trübünün (Bknz. dipnot 8) önünde yerlerini alırlar. Şarkıcılar, soytarılar, palwatalla- adamı ve konuşmacı rahip İnanna’nın çalgıları ile yürürler ve giderler, yerlerini alırlar.”

Daha sonra kült yemeği gelir.

Yukarıda geçen metnin (CTH 612) üzerinde, C.Zinko ile başka bir çalışmasında Badali, ‘zinir zinir’ çağrısını “harp! harp!” diye çevirmek yerine “müzik! müzik!” diye çevirmiştir. (Badali-Zinko 1989: 51.)

H.Otten KBo XIX 128 Rs. IV 19-20’de geçen seslenişi şöyle yorumluyor:

19’ ^{LÚ} ŠILA.Š U.DU ₈A-aš pa-iz-zi
20’[nu A-NA ^{LÚ.MEŠ}]NAR te-iz-zi zi-nir zi-nir

“ S]aki gider, ve şarkıcılara ‘müzık, müzik!’ der.”(Otten, 1971: 10-11.)

Kommentar bölümünde, yukarıda geçen metine KBo IV 9 V 32 vd.’nın iyi bir paralel teşkil ettiği, aradaki farklılığın sadece kült görevlileri olduğu görülmektedir: nu A-NA LÚ^{GIŠ} GIDRU te-iz-zi zi-nir-zi-nir ve aynı metnin 35. ve 36. satırı: nu A-NA LÚ.MEŠ^{NAR} tezzi zinir zinir ta LÚ.MEŠ^{NAR} GIŠ^{DINANNA}^{HLA} karpanzi. (Otten, 1971: 41.)

‘zinir / zinar’ seslenişinin ardından bir bayram yemeği ve daha sonra gelen “havlu atma sahnesi” sayılabilir. Seslenişin ardından gelen kült görevlileri çeşitli gruplar içinde karşımıza çıkar. Metinde GIŠ^{DINANNA} enstrümanı geçiyorsa, kült görevlilerini, bu enstrümanla beraber görürüz. Birbirlerinden farklı konbinasyonlar içinde genellikle pulural kaseda şu görevliler geçer: LÚ^{NAR} (şarkıcı), LÚ^{ALAM.ZU} (soytarı), LÚ^{halliyari-} (tapınak görevlisi, şarkıcı rahip ?), LÚ^{palwatalla-} (kült görevlisi), LÚ^{kita-} (konuşmacı rahip) ve -diğerleri kadar sık olmasa da- LÚ^{SAGI(.A)} (saki). (Klinger, 1996: 233-234.)

‘zinir / zinar’ seslenişinin ‘mišša’ ya da ‘aha’ seslenişlerinin aksine müzik ile beraber görülmesi, ‘zinir’in belki de müziğin başlaması için bir komut niteliği taşıdığını gösterir. Seslenişi yapanlar genellikle GAL MEŠEDI (muhafızların başı), LÚ^{GIŠ} GIDRU (asa taşıyıcı) dır. Sesleniş her zaman LÚ^{NAR}(şarkıcı) lara yapılır. Bu da ‘zinir’in yine müzik ile olan ilişkisini kuvvetlendirmektedir.

GIŠ^{DINANNA} GAL’in ‘hunzinar’ ile ve GIŠ^{DINANNA} TUR’un ‘ippizinar’ ile eşitliği; hun- / GAL ve ippi- / TUR anlam eşitliğine dikkati çekmektedir. Bir prefix gibi, hun- ve ippi- ekleri preformatif bir eleman olarak ‘zinar’ kelimesinin başına gelerek “büyük” ve “küçük” anlamları kelimeye katmış olmalıdır. Ancak bu savımızı, başka belgelerle destekleyemediğimiz için kesin olarak iddia edemeyiz.

7) halantuwa:

‘halantuwa’ seslenişi, halantiuwa- / hakkitiuwa- farklı yazılımları ile metinlerde belgelenmiştir. HW: 46’da ve HDW: 13’de ritüellerde tanımlanamayan bir sesleniş olarak tanımlanmıştır.

Geçtiği metinler:

KUB XXX 25 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri.

KUB XXX 41 (CTH 669) Hitit Bayramına ait büyük metin parçaları.

KUB XXX 25 Rs 10-13 (yedinci gün):

10 nu te-pu pi-e-da-an u-e-eš[(-kán-zi man-ma-at ka-ru-uš-š)] i-an-zi

11 GIM-an-ma UD^{KAM}-az SIG₅-ri [na-aš-(ta ša-an-ha-an-)]zi

- 12 nu ha-la-an-tu-wa hal-zi-ya [. . (^DUTU-aš KI.MIN ^{LÚ}NAR IŠ-TU
^{GIŠ}ŠA.A.TA)]R
 13 SIR^{RU} NINDA.GUR₄.RA IM-ZA par-ši[(-ya na-an)-kán pa-ra-a pi-e-da-i)]

“ve biraz(?) yakarırılar, fakat gün uygun ise o zaman (dışarı) süpürürler ve halentuwa diye çağırılır [.....] Güneş Tanrıçası aynı şekilde. Şarkıcı ... enstrümanı ile şarkı söyler. Bir ekşi ekmek bölünür ve [o sonra dışarı götürülür(?)]]” (Otten 1958: 27-28.)

Aynı metnin oldukça kırık bazı yerlerinde ‘ha-la-an-tu-wa hal-zi-ya’ ifadesi geçmektedir.

KUB XXX 23 III 44. satırda SI]G₅-ri nu ha-la-tu-u-wa hal-zi-ya ve ardından süpürmek, ekmek kurbanı, müzik yer almaktadır. Vs. 23 vd. nda ‘UD.KAM-az SIG₅-ri nasta sanhanzi nu NAP-TA-NU GAL hal-zi-ya....ekuzi...SIR^{RU} halziya cümlesi ile yukarıdaki ifadenin benzerlik göstermesi dolayısı ile Otten, halanduwa ile NAP-TA-NU GAL’i eşitlemiştir. (HZL:189’da ^ENA-AP-TA-RI “Gaestehaus”).

Ayrıca Otten, KUB XXX 41 (CTH 669) VI 36’da geçen ‘ha-la-an-ti-u-wa hal-zi-ya’ ifadesinden ‘halziya’nın kesin olmamakla birlikte hattice olabileceğini ileri sürmüştür. (Otten 1958: 128.)

Friedrich ve Kammenhuber HW²’de ‘halanduwa’yı ^Ehalentuwa- altında incelemişlerdir. IBoT I 29 (CTH 633) VS. 30’da ‘hakkitiuwa (halantiuwa yerine) halziya’, “h. diye seslenirler”. Geç Hitit Dönemi’ne ait olan bumetinde Bu sesleniş Prensler tarafından yapılır. Bu sesleniş ‘arzanaš parna”da yani “misafir evi(?)”nde yapılmıştır. Seslenişi, prensin tanrılara içki ve ekmek sunusu (irhai-) takip eder.

KUB XXX 23’de ‘hala(n)tuwa halziya’, “h. diye seslenirler”. Otten 1958:128’de NAPTANU GAL ile ‘halantuwa’yı eşitlemiştir. Ancak aşağıda verilen metine göre bu eşitleme yapılamaz; nu UD.KAM-as NAP-TA-NU GAL halzianzi (10) nu kus DINGIR^{MEŠ} irhanzi (11) arhayan ekuzi “Günün ana yemek zamanında çağırırılar, sonra tanrılara sırasıyla sunuda bulunurlar: Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı, Koruyucu Tanrı, Toprağın Güneş Tanrıçası’na, hepsine ayrı ayrı içilir.” Çünkü NAPTANU GAL ritüellere katılanların kült yemeği ve ana yemek için kullanılan bir yer olmalıdır. Bu da E halentuwa- ya da başka bir yer olabilir. S. Alp’in ileri sürdüğü, tapınağın “Anakült odası” fikri ve A. Goetze’nin “dinlenme evi” teklifi Friedrich ve Kammenhuber’e göre doğru değildir. (HW² 19 :25 vd.)

‘halanduwa’ seslenişi muhtemelen ^Ehalentuwa- yapısı ile ilgili olmalıdır. Seslenişin yapılma amacı ise ^Ehalenduwa- yapısına davet niteliğinde olabilir.

8) Bazı Metin Parçalarında Geçen Sesleniş ve Sözler:

Burada ele alınacak olan sesleniş ve sözler, hitit dili dışında çoğunluğunu hatti dilindekilerin oluşturduğu seslenişlerdir.

KI.LAM Bayramı'nda bu konu ile ilgili olduğu düşünülen bazı Hattice kısımlar, I. Singer tarafından “Fragments with Hattic Recitations” grubu içinde biraraya getirilmiştir. (Singer, 1984 : 98 vd.) Anlaşıldığı kadarıyla, asıl ritüel tabletlerine eklenmiş şarkı tabletleri söz konusudur. Bu şarkı tabletleri sadece kültürel aksiyonları tarif ederler. (Klinger, 1996: 236.) Ayrıca, KI.LAM Bayramı'na ait başka metinlerde oldukça kısa hattice pasajlar yer alır. Bu konuya çalışmamızda “Şarkılar ve Müzik” bölümünde yer verilecektir.

Bazı metin parçalarında geçen seslenişleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) tarun lekut:

KUB LIII 16 Rs. V'de kralın bir kült seyahatinden bahsedilmektedir. Kral bu seyahat için Kaštama ve Kašduha'da bulunur ve orada geleneksel bir kültürel tören düzenlenir. (V 15' LUGAL-uš^{URU}Ka-aš-du-ha pa-[iz-zi] (16') a-še-eš-sar QA-TAM-MA-pát) Kentler arası yolculukta kral, huwaši- taşını görmeye gider, ona libasyon yapılır ve dua edilir. Bu metnin tamamı KUB LVIII 1, 2 ve 4 ile açık paralellikler gösterir. İlgili metin şöyledir, kral henüz Kaštama'dan ayrılmadan evvel:

KUB LIII 16 V:

5' LÚ^DU LUGAL-un kal-w[-i-ša-ni-it]

6' šu-up-pi-ah-hi nu ta-a-r[u-un]

7' le-e-ku-ut me-ma-i

“Hava Tanrısı’nın adamı, kralı kalw[isana- maddesi] ile temizler ve tar[un] lekut der.”

Klinger’e göre hattili adverbî kullanılmamasına rağmen, hatti dilinde gösterilmiş olduğuna şüphe yoktur. ‘le-e-ku-ut’ formu ‘le-kut’ olarak analiz edilebilir. İsim, Possesivprefix ile beraber kullanılmıştır¹⁴ . Hatticenin bilinen Regens - Rectum (Tamlanan - Tamlayan) yapısından yola çıkarsak, tamlamayı Regens + Possesivprefix + Rectum olarak açabiliriz. Altıncı satırda geçen ‘taru’ hatti dilinde Fırtına Tanrısı’nı tanımlar. Sonu -n ile tamamlanmıştır. ‘kud(u)’ “ruh”

¹⁴ Hatticede 3. şahısın üç ayrı possessiv göstergesi mevcuttur.: le- / se- / te- . Bu prefixlerin hangi durumlarda kullanıldığı açıklanamamaktadır. le- possessiv yapısı, etken yapıda karşımıza çıkmaktadır. Şu formlarda görülmüştür: a) Etken kelime maskulinum singular, b) Etken kelime maskulinum, femininum, neutrum plural. (Girbal 1986: 141-142.)

kelimesi ile eşitlenir.¹⁵ Bu Hattice tamlama, “Hava Tanrısının (onun) Ruhı” olarak çevrilebilir. Fırtına Tanrısı’nın determinatifsiz kullanımı ise bu Hattice kontext içinde gelenekseldir. (Klinger 1996: 241-242.)

b) wi wi puruſael puruſael:

Fırtına tanrısı için yapılan bir başka ritüel (KUB XXXVI 89; V. Haas, KN, 1970: 140 vd.) (CTH 671), çok miktarda Hattice rezitasyonlar ya da dualar içermektedir. Metnin 13. yy.’a ya da daha eski dönemlere ait olduğu düşünülmektedir.

KUB XXXVI 89 Vs.

10 nu-kan LÚ GUDU₁₂ ha-at-te-eſ-ni GAM-an-da III-ŠU u-i u-i pu-ru-ſa-el pu-ru-ſa-el hal-za-a-i

11 nu-kán INIM-an an-da nam-ma me-ma-i

“ve merhemli rahip aşağıya çukura doğru üç kez seslenir: ‘wi wi puruſael puruſael’ ve ayrıca o tekrar bu kelimeleri söyler.”

V. Haas bu pasajı önceden şöyle çevirmiştir: “Buraya, buraya toprağın kötü ruhları, toprağın kötü ruhları”. (Haas, 1970: 143,160 vd.) Bunun yanında ‘u-i’yi bir çağrı gibi görmek gerekir. (KUB VII 29 Vs. 24’ deki temizlenme ritüeli; karşı. A. Goetze, Tunnawi, 1938: 34 dip n. 6-7.) ‘puruſael’ tanınmış bir nominal kök olan ‘wur’ “Ülke, Toprak” ile bir kötü ruh ya da adı tanrı adı olan ‘sael’ in birleşmesinden oluşmuştur. Bu durum pek çok tanrı adında mevcuttur. Örneğin; Tuhaſail de bu öğelerden oluşturulmuş bir isimdir.¹⁶

Aynı metin şu şekilde devam etmektedir:

KUB XXXVI 89 Vs.

53 [nu-ká]n INIM-an [an-da me-ma-i.....LÚGU]DU₁₂-kan ha-at-te-eſ-n[i]

54 [GAM -an-d]a ha-at-t[i-li hal-za-a-i.....

Bu metin Hattice olarak devam etmemektedir. Burada bahsedilen iki pasaj arasındaki metnin neredeyse tamamı “merhemli rahip”in uzun bir rezitasyonu içerir. (Vs. 12-49 arası.) Vs. 50’den itibaren tekrar kültürel bir hareket geçer. Bu hareketten sonra, yukarıda geçen Vs. 54. satırdaki rezitasyon bölümüne geçilir.

¹⁵ kud / kudu kelimelerinin her ikisi de, semantik bir kelime olan ZI ideogramının karşılığıdır. (Girbal, 1986: 101.)

¹⁶ Hititçede zipa / ſipa ile sonlanan kelimeler genellikle tanrılaştırılmış nesneleri ifade eder. Örneğin; “Toprağın Koruyucusu” anlamına gelen ‘daganzipa’ ile Hattice ‘wuruſael’ arasında bir benzerlik söz konusudur. Çünkü ‘wur’ “toprak” anlamına gelir. Ayrıca diğer Hititçe örnekler şöyle sıralanabilir; ‘iſpanzaſepa’ “Gecenin Koruyucusu”, ‘aſkaſepa’ “Kapının Cini”, ‘tarſanzipa’ “(tarſa-)nın cini” gibi. Hititçe’de zipa / ſipa eki ile oluşturulan bu tanrılaştırılmış nesne adları gibi, Hatti dilinde de ‘sael’ eki ile yine aynı tür adlar oluşturulmuştur. (Bu bilgiyi bana sözlü olarak aktaran Prof. Dr. Ali Dinçol’a burada teşekkür etmek isterim.)

Yukarıdaki geçen bu bölümlerin bir kısmının Hititçe yazılmış olması, bu uzun çağrı metninin Hatti dilinden Hititçe'ye çevrildiğini düşündürmektedir. (Klinger, 1996: 245-246.)

“Merhemli rahip” tarafından söylenen ‘wiwi purušael’ seslenişinin hangi amaçla yapıldığı anlaşılamamaktadır. Ancak, ‘purušael’ kelimesinin sonuna eklenen -šael ekinden tanrısallaştırılmış bir nesnenin ifadesinde kullanıldığı ve “toprağın kötü ruhu” ya da “toprağın tanrısı” olarak yorumlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, seslenişin söz konusu varlığa hitaben yapıldığı sonucunu çıkartmamız mümkündür.

c) welalai wellai:

Başka iki bayram ritüeline ait metin parçasında birbirine benzeyen çağrılar vardır. Ancak bu iki metin, birbirleri ile ilişkili değildir ve çağrılar da benzer bir kontext içinde yer almamıştır.

KUB X 99 (CTH 669) (Bayram metinlerine ait büyük metin parçaları) da bu çağrılar kralın yemeğinin bitiminde yer alırlar. Yemek yeme işlemini genellikle daha sonra Tanrı Tauri(t) ve ardından Güneş Tanrıçası ve Mezzulla'nın içişi takip eder. Metin, bazı küçük ayrıntıları dışında, AN.TAH.ŠUM^{SAR} 'ın 16. gününü anımsatmaktadır.

KUB X 99 Vs. I:

24 ^{LÜ}ALAM.ZU₉ A-NA NINDA.GUR₄.RA I-ŠU

25 me-ma-i ta-wa-li-ma II-ŠU me-ma-a-i

26 LUGAL w-e-il-la-la-i w-e-el-la-[i]

27 nu w-e-il-la-i lu-w-i

28 [ki-iš]-ša-an A-NA LUGAL GEŠTIN^{NINDA} har-za-zu-un-n[a]

29 [pa-ra-a e-e]p-zi na-an ku-ku-uš-zi

“Soytarı kalın somuna bir kez konuşur, iki kez ise tawal- birasına konuşur. ‘Kral welalai wellai ve wellai luwi’. Krala şarap v[e] harzazu-¹⁷ ekmeğini [şöy]le ? [uz]atır ve onu tahrip eder.” (Klinger, 1996: 247-248.)

Burada soytarının hangi amaçla bu sözleri söylediği tam olarak anlaşılmıyor. Bu sözleri bir sesleniş olarak kabul edersek, belki de, kralı yüceltmek amacıyla söylenmiştir. ‘luwi’ adverbini bu söz içinde yer alması ise luwice olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak bunu destekleyen herhangi bir çalışma mevcut değildir.

¹⁷ (NINDA) harzazu- bir ekmek çeşidi, bir tür çorba (?) olarak çevrilmiştir. (HDW: 18.)

d) kantuwa_asu:

Bir diğer önemli fragman Erken-Orta Hitit belgesi olan KBo XX 28 (CTH Supp. 670) yine Hatti dil elemanlarına sahip bir bayram metnidir.

KBo XX 28 Vs.?:

15' [LUGAL-uš]^{DU DU URU} Zi-ip-la-an-da TUŠ-aš e-ku-zi

16' []_x ^{LÚ.MEŠ} KAS₄.É ^{NINDA} wa-ga-ta-aš pi-an-zi

17' [^{GIŠ} BANŠU]R[?]-az da-an-zi

18' [^{LÚ} GUD]U₁₂[?] I[?]-an hi-in-ga-nu-zi na-an-kán PA-NI LUGAL

19' [ŠUM-an ki-i]š-ša-an hal-zi-an-zi kan-tu-u-wa_a-a-šu-u

20' []_x ^{GIŠ} TIR-ma par-ta-u-wa hi-in-ga-nu-zi

21' [na-at-kan PA-NI LUGAL ŠUM-an ki-iš-ša-an al-zi-an-z[i]

22' [-]x-zi-iz-zi-iš ta e-ša

23' []_x ^{NINDA} ša-ra-a-ma ti-an-zi

“[Kral[, Fırtına Tanrısı’na (ve) Zippalanda’nın Fırtına Tanrısı’na oturarak içer. [] koşucular bir küçük ekmek parçasını verirler. [Ma]sa’dan alırlar. [Merhemli rah]ip yağı sunar ve onu krala adı ile şöyle çağırır: ‘kantuwa_asu’. [] o ise ormanın kanadına reverans yaptırır [ve ona] kralın huzuruna adı ile şöyle seslenir: []-zizzis ve oturur. []şarama- ekmeğini¹⁸ koyar.”

Metin tam değildir. Ancak krala yağın sunulduğunu ve sonra kralın adının hatti dilinde çağrıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Hatti dilinde yağ kelimesi, kantuwa_asu olarak karşılanmış olabilir. (Klinger, 1996: 248-249.)

5) Şimdiye kadar işlenen pasajlardan farklı olarak bu bölümde Hititçe karşılıkları ile verilen kelimeler söz konusudur.

Bir enstrüksiyon metni olan KBo V 11 (+) (CTH 263) buna örnek teşkil eder.

KBo V 11 (+) Rs. IV (Dupl. KUB XXVI 28):

22' ^{LÚ} NI.DUH-ma-kán A-NA KA.GAL^{TIM} an-da ar-ta-ri na-x[

23' ma-ah-ha-an ^{LÚ} ŠU.I -ma ša-ra-a pa-iz-zi nu ^{LÚ} NI.DUH hal-z[(a-a-i)]

24' zi-ik-ka ku-iš ^{LÚ} ŠU.I-ma ki-iš-ša-an te-ez-zi ta-a-h[(a-a)-ya]

25' ku-i-ša ta-a-ha-ya-ma Ú-UL te-ez-zi na-aš IR.LÚ na-an ap-pa-an-z[i]

¹⁸ S. Alp’e göre E.GAL yani “saray” kelimesinin Hititçe okunuşu şaramna- dır. (Alp 1983: 12 dipnot 11.) Aynı kelime için HDW: 71’de “bir tür ekmek” karşılığı verilmiştir.

“ Kapıcı ise kapıda durur, ve [] berber yukarı çıktığında, kapıcı seslenir: ‘sen kimsin?’ Berber ise şöyle söyler: ‘taha[ya].’ tahaya demeyen herkes ise bir (adamin) kölesidir ve onu yakalarlar.”

IBoT I 36’daki Orta Hitit Dönemi’ne ait saray nöbetçileri için yazılmış enstrüksiyon metni yorumu ise şöyledir:

IBoT I 36 Vs. I:

64 ma-ah-ha-an LUGAL-uš a-ra-ah-za pa-iz-zi na-aš-ta I DUMU É.GAL É^hha-li-en-tu-u-az

65 pa-ra-a u-iz-zi nu ha-at-ti-i-li ta-ha-ya hal-za-i ta-ha-ya-an-ma-za ha-at-ti-i

66 LÚ^xSU.I hal-zi-iš-ša-an-zi (...)

“Kral dışarıdan geldiği zaman, daha sonra I saray oğlanı halentu-¹⁹ yapısından gelir ve Hattice ‘tahaya’ diye seslenir. ‘tahaya’ ise Hattice berber demektir.”

Bu ikinci metinde ‘tahaya’nın kesinlikle “temizleyici” ya da “berber” anlamına gelen LÚ^xSU.I’nin Hatticesi olduğunu anlıyoruz.

KBo V 11(+) Rs. IV:

9’ ma-ah-ha-an-ma ha-li-in-du-wa ta-ra-an-zi nu LÚ ME-ŠE-DI A-N[A

10’ hal-za-a-i ka-az-zu-e nu ša-aš-ta-an sš-ra-a da-a-i [

11’ na-an-kán kat-ta pé-e-da-i nu ha-li-in-du-wa-aš ma-ah-ha-a[n]

12’ UD-at UD-at ak-ku-uš-ki-iz-zi na-aš QA-TAM-MA e-ku-z[i]

¹⁹ É^hhalentu- HDW: 13’de “bir yapı kompleksi, yaşamak üzere yapılmış bir saray (?)” olarak çevrilmiştir. S. Alp’in bu konudaki görüşleri şöyledir: halentu-‘nun Hattice bir kelime olduğu düşünüldüyse de hiçbir Hattice kelime ile temellendirilememiştir. Bu kelime Hititçe -nt- gövdeli bir kelimedir ve “diz çökmek , yere kapanmak” anlamına gelen ‘haliya-’ kelimesinden gelmiştir. Eğer bu görüş doğru ise, halentu- (tanrının önünde) yere kapanılan / diz çöken yer olmalıdır. Goetze JCS 6: 101 ve *Kleinasien*: 143’de “yorulma ?” ve Otten *Baghdader Mitt.* III: 95’de aynı kelimeyi “wuchendes Grüne / azgın yeşil”, Friedrich *HW III* Erg.:13’de “Wasserlinse / su mercimeği (bir göl bitkisi)”, Hoffner *RHA* 80, 1967: 69’da “su mercimeği” ve Güterbock “yapraklar” olarak yorumlamışlardır. Alp, (CTH 631) KBo XVII 11(+) KBo XX 12(+) KUB XLIII 26 daki anlatımda halentu- yapısının içine 20 asa taşıyıcı ve 2 boğa girdiğinden bahsediliyor. Buradan yapının oldukça geniş olduğunu ve işlevsel olarak da yapının bir ‘Cella’ olabileceğini söylemektedir. (Alp 1983: 32 vdd.)

Hattuša’da Yukarı Şehir’de bulunan hurca-Hititçe çift dilli metin (KBo XXXII 13) üzerinde çalışan H. Otten, hurca [h]a-i-kal-li ve Hititçe É^hha-le-en-tu-u-wa-as (D.L. pl.) kelimelerini eşitlemiştir. (Ayrıntılı bilgi için bk. *Archaeologischer Anzeiger* 1984: 374 / *Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften in Göttinger für das Jahr* 1984: 56-58-59.) Hurca ‘haikalli’ nin semitik bir dil aracılığı ile Sümerce E.GAL’den geldiği ileri sürülmektedir. Böylece É^hhalentuwa- kelimesini “saray” olarak çevirmek mümkün olmaktadır. Kammenhuber *HW² III* Lfg. 11:21 vd. nda ‘haikalli’ kelimesini, Ugarit dilindeki ‘hkl’ İbranice ve Aramicedeki ‘hekal’ vb. ile ilişkilendirmiştir ve “Sirene des Gleichklangs” olarak çevirmiştir. Ancak çift dilli bu metin, ‘haikalli’nin “saray” anlamına geldiğini desteklemektedir. Metinde geçtiği yer şöyle çevrilmiştir: “Toprağın Güneş Tanrıçası’nın (Hurricce Allani) sarayı”. (Neu 1996:228-229.)

“Eğer biri ‘halinduwa’ derse, saray muhafızı ‘kazzue’ diye seslenir ve o yatağı yukarı alır ve onu aşağı götürür, ve o saraya nasıl gün be gün içerse, aynı şekilde içer.”

Hititçe olmayan ‘kazzue’ kelimesinin “yatak” anlamına gelmesi akla yatkındır. Eğer Hattice ‘ziya- yatmak’ kelimesi ile ‘kaz(z)iya’ arasında etimolojik olarak bir ilişki kurulabilirse bu kelime kesin olarak idantifiye edilebilir. (Karş. S. Alp, 1983: 100 n. 140.)

Badalı, ‘kašmešša’ seslenişi bahsinde ‘mešša’ kelimesinin ka-Demonstrativpronomen’i ile beraber kullanıldığını ve böylece ‘kašmešša’ seslenişinin oluştuğunu söylemekteydi. Ancak ‘kazzue’ kelimesindeki ka- nın da demonstrativpronomen olup olmadığı ve ‘kašmešša’ gibi birleşik bir yapıya sahip olmadığı sorusuna cevap teşkil edebilecek herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü kelimenin son kısmını oluşturan ‘-zzue’ nin de ne anlama geldiği bilinmemektedir.

Eğer bu kelimenin Hatti dilinde olduğunu söyleyebilirsek; ka- Hattice bir lokalpraefix’tir. Bunu Girbal en iyi şu şekilde anlatmaktadır: Assur Koloni Çağı’nda Anadolu’da önemli bir konumundaki Kaniş kenti adı, daha sonra Hititçe Neša olarak yazılmıştır. Bu kent o kadar hititleştirilmiş olmalıydı ki, dillerine de neşili demişlerdi. Kaniş kelimesinde ayrılabilen ka- herhalde Hattice “içinde, yanında” anlamına gelen lokalpräfix idi. (Girbal 1986: 2 dipnot 2.)

Benzer bir örneği V. Haas Orta Hitit Dönemi’ne tarihlenen KUB XXV 36(CTH 647)’da düşünmüştür. (Haas, 1970: 208 vd., 212 vd.)

KUB XXV 36 Rs. V:

38 na-at-za ^{UZU}NIG.GIG ta-ha-la-a-i[n]

39 hal-zi-iš-ša-an-zi

Haas, “ve ciğeri ‘tahalai’ olarak adlandırılırlardı” diye çevirir. Aynı zamanda, “ciğer” kelimesinin Hititçesinin ^{UZU}NIG.GIG in fonetik komplemanına göre a-gövdeli gibi görüldüğüne dikkati çekmektedir. (Klinger, 1996: 249-252.)

Son grupta incelediğimiz metinlerde geçen seslenişler, Hititçe anlamları ile beraber verilmiştir. Şöyle ki; Hattice ‘kantuwa_asu Hititçe “yağ”, Hattice ‘tahaya’ Hititçe “berber”, Hattice ‘kazzue’ Hititçe “yatak”, Hattice ‘tahalai’ Hititçe “ciğer” kelimeleri beraber kullanılmıştır.

‘meša’ seslenişı altında incelenen metinler içinde de aynı anlama gelen Hattice ve Hititçe kelimeler beraber verilmiştir. Hattice ‘hapalkiyan kurkupal’, Hititçe metinde ideografik olarak ‘AN.BAR ^{GIŠ}KAK^{HLA}’ (demirden kazıklar) olarak verilmiştir. Aynı metnin farklı bir yerinde; Hattice ‘hapalkiyan’ ‘AN.BAR’ olarak kaydedilmiştir. (Karş. s: 9-10.)

Yukarıda da tekrar edildiği üzere, seslenişler geçtikleri metin içinde Hititçe karşılıkları verilerek bir tür vokabular oluşturmuşlardır.

B) H A R E K E T L E R

Bu bölümde, Hitit bayram ritüellerinde, tören akışı içinde görülen pek çok özel hareketin ne anlama geldiği, kim tarafından yapıldığı, yapılmasındaki amacın ne olduğu metinlerde geçtiği yerlerle beraber ele alınmak suretiyle, saptanmaya çalışılacaktır.

Aşağıda maddeler halinde verdiğimiz ve özel hareketler olarak nitelendirilen bu gestuslara (=jestlere), hemen her bayram ritüelinde rastlanmış ve çoğunluğunun hangi sebeple yapıldığı, Hititliler tarafından, metin içinde açık olarak belirtilmemiştir.

1) Reverans Yapmak

Hititçede “reverans yapmak” kelimelerinin karşılığı olarak ‘aruwai- / arwai-’ ve ‘hink-’ kullanılır. Ayrıca metinlerde Akkadca olarak ‘ŠUKENU(M)’ da kullanılır.

HW: 34’de ‘aruwai-’ “secde etmek, tap(ın)mak, birinin büyüklüğünü kabul etmek”, HDW:8’de “reverans yapmak, tapmak” ve HW²: 355-363’de “reverans yapmak” olarak açıklanmıştır. ‘aruwai-’ daha alt rütbedekilerin daha üst rütbedekilere yaptığı reverans hareketidir. Bu sebeple kral ve bazen de kraliçe sadece tanrılara ya da tanrısallaştırılmış bazı nesnelere reverans yaparlar. Kammenhuber’e göre ‘aruwai-’ ayakta yapılan bir harekettir. (HW²: 355-363.) ‘hink-’ verbi HW: 69-70’de “reverans yapmak” olarak verilmiştir. HDW:21 de Medio Passiv kullanıldığında “reverans yapmak”, Aktiv kullanıldığında “birine vermek, birine bırakmak, kurban etmek” anlamına geldiği gösterilmiştir.

Götze, 1934: 33 vd.’nda ‘hink-’ (Aktiv) “göstermek” ve (M.P. ve Aktiv)”eğilmek, eğilerek selamlamak, reverans yapmak” anlamlarında kullanıldığını tespit etmiştir. Ayrıca ‘hink-’ verbinin Dativ-Lokativ ile görüldüğünü, bunun yanında genellikle appa- / EGIR-an ile kullanıldığı saptanmıştır. Örnek olarak şu cümleyi vermektedir: ‘^DUTU^{ŞI} EGIR-an hinikzi’, Götze buradaki Dativ-Lokativ formu “önünde reverans yapar” şeklinde çevirmiştir. Oysa ‘EGIR-an’ kullanımının Hititçesi “arkasında” olarak anlamlandırılmıştır. Götze’ye göre, bu durum ‘EGIR-an’ın Hititçede yer belirtici özelliğini kaybetmiş olabileceğini göstermektedir.

HW²’de ‘appa- / EGIR-pa’ için “tekrar, geri, sonra” anlamlarını tespit etmiştir. ‘appan = EGIR-an’ı ise “arkasında, arkada” olarak çevirmiştir. ‘hink-’ verbi ile görülen bir örneği ise şöyle çevirmiştir: KBo XX 8 (CTH 631 Supp., Fırtına bayramı) Vs. 5, 20; ...hekta a-ap-pa-e-a hekta “reverans yapar ve tekrar reverans yapar”. (HW²: 148-162.)

Alp'e göre, bu iki verb arasındaki ayrılıktan dolayı Aktiv olan 'hink-' verbi transitiv, M.P. olan 'hink-' verbi intransitivdir. Temelde her ikisi de eşit sayılabilir. 'hink-' (M.P.) verbi için "kendini vermek" anlamı kullanılabilir ve buradan da özel bir hareket olan "reverans yapmak" kolayca düşünülebilir. (Alp, 1940: 8, 4.dipnot.)

ŠUKENU(M) "reverans yapmak" verbi Akkadca'dan alınmış ve Hititçe metinlerde sıkça kullanılmıştır. AHw: 1263'de 'ŠUKENU(M)' için; sich prosternieren, kendini tanrıların / insanların önünde yere atmak, teslim olmak, razı olmak, birinin kurallarına uymak, aşağılamak anlamlarına geldiği belgelenmiştir. HW²: 359-363'de genellikle tanrıya yapıldığı ve bunu icra edenin de çoğunlukla kral olduğu belirtilmektedir.

Tespit edilmiş çekimli formları şöyledir: UŠKEN / UŠKIEN Präsens Singular 3, UŠKENNU / UŠKIENNU Präsens Plural 3. 'menahhanda UŠKEN' "-in önünde reverans yapar".

"Reverans yapmak" hareketinin geçtiği metinler aşağıda verilmiştir:

- KUB XXXIV 123 CTH 631) Fırtına Bayramı.
- IBoT III 140, 4 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
- KBo XVII 75 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
- KBo XVII 74 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
- KBo XVII 74 + ABoT 9 + KBo XXI 25 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
- KBo XVII 11 + KUB XLIII 26 + KBo XX 12 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
- KBo XX 61 (CTH Supp. 631) Fırtına Bayramı.
- KBo VIII 83 (CTH 644) Pirinkir için yapılan ritüel veya bayramlar
- KBo IV 9 III 13 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR}16. günü.
- KBo XIX 128 (CTH Supp.625) AN.TAH.ŠUM^{SAR}a ait metin parçaları?
- KBo X 35 VI (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KBo XIV 82 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KBo VIII 106 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KBo XX 11 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları. (Neu, 1980: 147.)
- KBo XVII 30 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KBo XVII 28 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- IBoT I 4 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KUB XLIII 28 (CTH 670) Bayramlara ait büyük metin parçaları. Neu, 1980: 153.)
- KBo XI 14 (CTH 395) Hantitaššu Ritüeli.
- KBo XVII 19 (CTH 663) Kurban; satırın başında tanrı adları geçiyor.
- KBo XVII 19 + KBo XXV 52 (CTH 663) Kurban; satırın başında tanrı adları geçiyor.

- KBo XX 18 (CTH Supp.,670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo XXI 70 (CTH Supp.,670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo XXII 213
 KBo XXIII 61
 KUB IX 28 (CTH 442) Bir heptade¹ tanrısı için yapılan ritüel.
 Bo 2839
 1174 / c [= KBo XXV 187]
 KBo VIII 1 (CTH 650) Zintuhiş kadınlarının kutladığı bayram.
 KUB XX 4 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo X 24 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo X 28 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KUB II 3 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo XII 131 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo XVII 9 + 20 + KBo XX 5+ KBo XXV 12 + ABoT 5 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo XVII 21 + 46 + KBo XX 33 + KBo XXV 19 KILAM Bayramına dahil edilmiştir. (Neu, 1980: 52.)
 KUB XLIV 63
 KBo XX 88 (CTH Supp. 670) Çeşitli metin parçaları.
 KBo XXI 78 (CTH Supp. 596) Sonbahar Bayramına ait metin parçaları.
 KBo XXII 181
 KBo XXII 192
 KUB II 4 (CTH 750) Pala tanrılarının sayıldığı, Hitit dilinde yazılmış Zapparwa Bayramı.
 KBo XX 39 (CTH 750) Pala tanrılarının sayıldığı, Hitit dilinde yazılmış Zapparwa Bayramı. (Neu, 1980: 218.)
 KUB II 15 (CTH 678) Nerik kültüne ait çeşitli bayramları içeren metin parçaları.
 KBo XIII 214 (CTH 635) Daha dağında Zippalanda için yapılan bayramlara ait metin parçaları.
 KUB II 6 (CTH 598) Kış yılı bayramı.
 KBo XIX 161 (CTH Supp., 738) Tanrı Teteşhapi'ye yapılan bayramlar.

¹ "Heptade", Sümercesi ^DIMIN.IMIN.BI ya da ^DVII.VII.BI ve Akkadcası ^DSibittu olarak bilinen yedi yıldızdan oluşan küme ya da başka bir söyleyişle "yedi tanrı" ya da "Süreyya Yıldızı" dır. Akadcası ^DSibittu olarak çevrilen "heptade"nin Almancada "Plejaden" dir. (HZL: 281 ve HW: 278.) "Plejaden", Yunan itolojisinde Atlas'ın ve Pleone'nin yedi kızı için kullanılan kelimedir. Mitolojiye göre, Zeus onları gökyüzüne yedi yıldız olarak yerleştirmişti. Daha sonra, bu yedi yıldızın gökyüzünde görünmesi ile Eski Yunanlılarda denizcilik başlar ve onların yok olması ile Ekim ayı olur, denizcilik de biterdi. (Wahrig, Deutsches Wörterbuch, 1997: 968.)

- KUB XXVII 62 (CTH 692) Huwaššanna kültünde, Tanrıça Hubešna için yapılan Witašš(iy)aş bayramına ait metin parçaları.
- KUB XI 29 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KUB XI 20 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
- KBo XX 10 + KBo XXV 59 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları. (Neu, 1980: 130.)
- KUB XI 8-9 (CTH 661) Krali listeler, CTH 669 ile aynı.
- KUB XX 90 (CTH 649) NIN.DINGIR rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları.
- KBo XV 25 (CTH 396) Tanrıça Wišuriyanza için yapılan Hatiya ritüeli.
- KBo XXII 201 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB X 89 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KBo XX 67 + KBo XVII 88 + KBo XXIV 116 + KBo XXXIV 151 + 179 / e (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB XXVII 69 (CTH 591) Ay Bayramı.
- VAT 7481 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KBo III 26 + IBoT II 8 (CTH 591) Ay Bayramı.
- Bo 5282 (CTH 591) Ay Bayramı.
- 22 / u (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB XXXIV 127 + KBo XXXIV 149 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KBo XI 53 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB XLI (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB II 10 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB LVI 45 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB II 13 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB XX 48 (CTH 591) Ay Bayramı.
- 77/ w (CTH 591) Ay Bayramı.
- KBo XII 71 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB XL 105 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KUB XL 104 (CTH 591) Ay Bayramı.
- IBoT IV 51 + KUB I 15 (CTH 591) Ay Bayramı.
- VAT 13016 (CTH 591) Ay Bayramı.
- KBo XXV 29 (Neu, 1980: 75-76.)
- KUB XLIII 30 (CTH 645) Tanrısar topraklarda yapılan bayramlara ait metin parçaları. (Karş. Neu, 1980: 76-78.)
- KBo XXV 36 (CTH 649) NIN.DINGIR rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları. (Neu, 1980: 94.)
- KBo XIII 175 (CTH 654) Kuruštama rahibine ait metin parçaları.
- KBo XVII 51 (CTH 663) (Neu, 1980: 113.)
- KBo XXV 73 (Neu, 1980: 149.)
- Bo 3752 (Neu, 1980: 179.)

KUB XXV 13 + KUB XLIV 8 + Bo 2792 (CTH 626) nuntarriyašhaš Bayramı
(Popko, 1986: 219.)

ŠUKENUM'un yukarıda gösterilen tespit edilmiş formları arasında yer alan 'menahhanda UŠKEN' için, Otten, "-in karşısında reverans yapar" şeklindeki çeviriyi kabul etmektedir. Bu reveransın, ne şekilde yapıldığı sorusuna ise, "öne doğru eğilmek" şeklindeki yorumu ile açıklık kazandırmaya çalışmaktadır. KUB IX 28 II 24'e konu ile ilgili olarak gönderim yapmıştır:

nu hanza aruwaizzi "ve o öne doğru eğilir".

Ayrıca "başka birinin önünde eğilmek" anlamı da olduğunu hatırlatmaktadır. Örneğin; KBo XII 131 r. 6'da; 'LUGAL-i menahhanda aruwaenzi.' (Otten, 1971: 44.)

Otten'in üzerinde çalıştığı KBo XIX 128 Rs. V'deki çevirisi şöyledir:

34' LÚ.MEŠ SAGI.A III NINDA.G[UR₄.RA] ^{GIŠ}tu-hu-up-zi-az²
35' an-da u-[d]a-an-zi LUGAL-uš ša-ra-a
36' ti-ya-[az]-zi me-na-ah-ha-an-da
37' UŠ-KI-EN ^{LÚ}pal-wa-at-tal-la-aš
38' pal-wa-iz-zi LUGAL-uš e-ša

"Sakiler üç somun ekmeği tuhupzi'den getirirler. Kral ayağa kalkar, kral öne (doğru) eğilir. ^{LÚ}palwatalla- el çırpır, kral oturur." (Otten, 1971: 14-15.)

Otten "kralın ayağa kalkma" sebebinin metin içinde daha sonra (V 46, 50) gösterilen ayakta durma eylemi ile aynı olduğun ileri sürer. Bu da ayakta duran tanrılara reverans yapıldığını düşündürmektedir.

V 46 LUGAL-uš GUB-aš ^DIŠTAR ŠE-E-RI an-dur-za
47 IŠ-TU GAL e-ku-uz-zi

"Kral ayakta Kırkların Istar'ına bir kadeh ile içerde içer."

V 50 LUGAL-uš GUB-aš ^DLAMA ^{KUŠ}kur-ša-an e-ku-zi

"Kral ayakta koyun postunun koruyucu tanrısına içer." (Otten, 1971: 43-44.)

AN.TAH.ŠUM^{SAR}'ın 16. gününde Fırtına Tanrısı için yapılan ritüel anlatılmaktadır.(KBo IV 9.) Burada reverans yapmak pek çok kere tekrar edilen bir harekettir. II 26 vd. şöyledir;

26 nu DUMU.E.GAL A-NA ^{LÚ}SANGA ^DKAL

² ^{GIŠ}tuhupzi- için HDW: 92'de rittelde kullanılan bir alet çevirisi yapılmıştır. HEG (Teil III, Lfg.10 T,D): 419-420'de Tischler, yine rittelde kullanılan küçük bir alet açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Hattice bir kökenden gelmiş olabileceğini belirtmiştir.

27 tuh-hu-e-eš-šar³ ar-ha da-a-i

28 ^{LÚ}SANGA ^DKAL LUGAL-i UŠ-KI-EN

29 DUMU.E.GAL-ma tuh-hu-[eš]-šar SAL.LUGAL-ri

30 pa-ra-a e-ip-zi

31 SAL.LUGAL-kan tuh^{uh}-ša

“Saray oğlanı koruyucu tanrının rahibinden tuhhueššar’ı alır. Koruyucu tanrının rahibi krala reverans yapar. Saray oğlanı ise tuhhueššar’ı kraliçeye uzatır. Kraliçe temizlenir.” (Badali-Zinko, 1989: 16-17/48.)

Yine AN.TAH.ŠUM^{SAR}’ın 16. gününden başka bir örnek:

KUB XI 29 + KUB XLI 52 V 22-29;

22 ^{LÚ}SAGLA I NINDA.KUR₄.RA [EM-SA]

23 še-ip-pi-[i]t-ta-aš⁴ a-aš-ka-[az]

24 ŠA III SA-A-TI u-da-i

25 LUGAL-uš par-ši-ya tak-kan (-) []

26 ta-aš-ta pa-ra-a pi-e-[da-i]

³ tuhhueššar- ya da tuhhuiššar- n. r/n gövdeli bir kelimedir. HDW: 92’de “Räucherharz” (tütüsü / buhur reçinesi), Alp, 1940: 13’ de “tütüsü kabı” olarak tanımlanmıştır.

Badali-Zinko, 1989: 65-66’da, ‘tuhša-’ maddesinin olduğu yerde kontexin kesilmiş olması nedeniyle işlevi açık olarak görülememektedir. Ancak kelimenin öncesinde ve sonrasında kral çifti ellerini yıkamaktadır. ‘tuhša-’ verbi ‘kesmek , ayırmak , bölmek’ anlamına gelir; Oettinger’e göre (“Die Indogermanische Stativ”, (1976) MSS 34: 109-149), bu stativ bir formdur. (tu-uh-ša, tuh^{uh}-ša, tuh-ša, tuh^{uh}-ša-ri) Bu stativ form aktif olan ‘tuhhušzi’ ve ‘tuhšai’ nin yanında yer alır. Bazı belgelerde bu hareketten sonra kral dudaklarını siler. Bu da daha çok “ısırpı koparmak” ya da benzeri bir eylem göstermektedir. Daha açık söylemek gerekirse, ‘tuhhueššar’dan ısırpı koparmak” anlamına gelir. KBo XIX 128 I 31-36’da şöyle bir pasaj geçmektedir: “Ahçıların başı krala uzatmadan önce, tuhhueššar ile altarı ve koyunları temizler. Kral tuhsa yapar ve dudaklarını siler. Sonra saray oğlanının başı krala altın mızrağın bezini verir ve kral ellerini siler.” Otten tarafından çalışılan bu metinde (Otten1971: 26 vd.) ‘tuhhueššar’ kralın dudaklarını temizlediği bir madde olarak gösterilmiştir. Buna göre, ‘tuhsa’ aynı zamanda farklı anlamlara da gelmektedir. ‘anš^{hhi}’- ‘silmek” gibi. Badali ve Zinko’ya göre, ‘tuhhueššar’ ve ‘tuhš-’ verbi bir kült hareketinin öncesinde yapılan temizlik ile ilgili olmalıdır.

Alp, 1983: 211’de ‘tuhhueššar’ için “Räucher(harz)lotion tanımlamasını yapmıştır. Aynı yayının 344. Sayfasında “kültürel bir temizlik malzemesi” olduğunu söylemiştir.

Alp, 1983a: 14-19’da, ‘tuhhueššar’ ile ilgili çalışmasında çıkardığı bazı sonuçlar vardır. Bunlardan birincisi, ‘tuhhueššar’ ın kullanımından sonra ellerin ya da dudakların silinmesi sebebiyle sıvı bir madde olabileceğidir. İkincisi, bir bezin üzerine konulabilmesi sebebiyle katı bir madde olabileceğidir. Bu katı madde de , yanmış ve suda söndürülmüş çam kozalağının kalıntısı olmalıdır. Üçüncüsü, ‘tuhhueššar’ın etimolojik olarak ‘tuhu(wa)i-’ “buhur=Rauch” ile bağlantısı hakkındadır. Yeni bulunmuş bir pasajda; (sıcak) çam kozalağı ocaktan alınır ve suya atılır ve buradan da tuhhueššar sıvısı oluşur. Çam kozalağı reçineye sahip olduğu için, ‘tuhhueššar’ın da hoş bir kokuya ve aromaya sahip olduğu düşünülebilir. S. Alp, daha sonra bu maddeyi “Räucher(harz)lotion=tütüsü losyonu” olarak yorumlamıştır. ‘tuhhueššar’ ile yapılan kutsama ya da temizlenme seremonisini, Hristiyanlık dinindeki vaftiz törenleri ile karşılaştırmaktadır.

⁴ šepit-, HW: 190’da bir tarla meyvesi olarak açıklanmıştır. HDW: 74’de ise ekmek için kullanılan bir tahıl, bir tür buğday ? olarak çevrilmiştir.

KRONASSER, 1966: 256’da;šepit- için bir tarla meyvesi tanımı verilmiştir. Asıl t- gövdelerden farklı olarak genellikle nominativ çekimi ise şöyledir;še-(ip)-pi-it , genetiv ise še-(ip)-pi-it-ta-aš’ tır.

- 27 nu ^{LÚ.M[ÉŠ]}U-BA-RU-TIM⁵
 28 LUGAL-i II-ŠU UŠ-KI-EN
 29 ne-iz e-ša-an-[ta]

“Saki dışarıdan iki satu (kuru ölçü birimi) ölçeğinde ve şepitten yapılmış kalın ekşi bir ekmek getirir. Kral (onu) böler... O (onu) dışarı çıkarır. Yabancılar iki kez krala reverans yaparlar, ve onlar otururlar.” (Badali-Zinko, 1989: 41/54.)

Metnin diğer bir pasajı ise şöyledir:

- KBo IV 9 III 11vd;
 11 Û A-NA ALAM ^mHA-AT-TU-ŠI-DINGIR^{LIM}
 12 I-ŠU ši-pa-an-ti

- 13 LUGAL-uš a-ru-wa-iz-zi
 14 ^{LÚ}ALAM.ZU₉ me-ma-i
 15 ^{LÚ}ki-ta-aš hal-za-a-i

“Ve(ahçıların başı) Hattuşili’nin heykeline bir kez libasyon yapar. Kral reverans yapar. Soyтары konuşur, konuşmacı rahip seslenir.”

O. Carruba’nın üzerinde çalıştığı, Tanrıça Wişuriyanza için yapılan yemin ritüellerini içeren KBo XV 25’de reverans yapma hareketinin geçtiği yer aşağıda verilmiştir:

- 18 nu ha-aš-ta-a-e [ša-ra-a] li-iš-ša-an-zi na-at ha-aš-ši-i a-wa-an kat-ta ti-an-zi
 19 nu-kán ar-h[a zi-in-na-an]-zi nu ha-aš-ta-a-e wa-ar-nu-wa-an-zi
 20 ma-ah-ha-an-[ma pa-ah-hur kat-]ta e-ša-ri na-at-kán
 21 a-ra-ah-za[-an-da IŠ-TU KAŠ gu]l-aš-zi nam-ma-kán NINDA ERIN^{MEŠ}
 22 []-x-x-[] am-mu-uk da-ah-hi nu DINGIR^{LIM} É^{ka}-ri-im-mi⁶
 23 [EGIR-pa pa-iz-zi] nu ma-a-ah-ha-an DINGIR^{LIM} KA-aš a-ri nu
 EN.SISKUR.SISKUR
 24 [A-NA DINGIR^{LIM} a]n-da UŠ-GE-EN nu KAŠ ši-pa-an-ti na-aš-ta
 DINGIR^{LAM}
 25 [É^{ka}-ri-im-mi] an-da [pi-e-d]a-ah-hi.....

⁵ ^{LU}U-BA-RU, ^{LU}U-BA-RUM HZL: 186’da “biri(si)nin himayesi altında bulunan (?), misafir ?, yabancı ? , HW: 314’de “yabancı, Eski Atina’da dışardan göç etmiş ve politik haklardan yoksun olan kimse”, Daddi, 1982: 575-578’de de aynı şekilde çevrilmiştir.

⁶ É^{karimmi}-, É^{karummi}-, É^{karimn}-; HW:100’de ve HDW: 34’de “tapınak” olarak tanımlanmıştır. Alp, 1983: 102’de Hititçe ‘karimmi-’ kelimesinin “tapınak” anlamına geldiğini söylemiştir.

“Şimdi kemikler toplanır, ocağın üzerine konulur. (İşini) [bitirir] ve kemikleri yakar. Ateş yanıp kül olduğu zaman, [bira ile] çevresini işaretler, sonra [...] askerlerin ekmeğini [.....] kendime alıyorum. Şimdi tanrıça tapınağa [geri gider?]. Tanrıça kapıya vardığı zaman, kurban sahibi tanrıçaya reverans yapar ve bira libasyonu yapar. Daha sonra tanrıçanın [tapınağına] götürürüm.” (Carruba, 1966: 6-7.)

Yukarıdaki metin majik bir ritüel olması sebebi ile konumuz dışında kalmaktadır. Ancak bu metinde, reverans yapan kişinin “kurban sahibi” olması ve konu ile ilgili bir örnek teşkil etmesi nedeniyle çalışmamızda yer verilmiştir.

Reverans hareketi için kullanılan ŠUKENU(M) yazımı ile reveransın ne şekilde yapıldığı GUB-as UŠKEN (ayakta reverans yapar) ya da TUŠ-aš UŠKEN (oturur vaziyette reverans yapar) kolayca belgelenebilmiştir.

E. Neu’un , *StBoT* 25 de bir araya getirdiği Eski Hitit Dönemine ait ritüel metinleri içinde ŠUKENU(M) verbinin bu formda geçtiği yerler şu şekildedir:

KBo XVII 21 + 46 + KBo XX 33 + KBo XXV 19 Vs I;

2 LUGAL-uš GUB-aš UŠ-KE-EN ^DIM U ^DUa_a-še-ez-zi-li

3 GUB-aš Ú-UL UŠ-KE-EN ^DUTU U ^DMe-ez-zu-la

4 II[?] NINDA_{ki-iš-tu-un} ^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM LUGAL-i pa-ra-a ap-pa-an-zi

(Neu 1980: 53.)

“Kral ayakta reverans yapar, Fırtına Tanrısı’na ve Tanrı Wasezzil(i)’ye ayakta reverans yapmaz, Güneş Tanrısı ve Tanrı Mezzula’ya (da yapmaz). üç[?] Kistu ekmeğini ahçılar krala uzatırlar.”

KBo XX 10 + KBo XXV 59 Vs II;

14 NIG.HAR.RA

15 ^DUTU TUŠ-aš UŠ-KE-EN wa-al-ha-an-zi ^{LÚ.MEŠ}GALA SIR^{RU}

16 DU₄-MA-AM TUŠ-aš UŠ-KE-EN ^{LÚ.MEŠ}GALA SIR^{RU}

17 [NINDA.KU]R₄.RA GAL par-ši-ya ERIN^{MEŠ}-az(-)x

(Neu, 1980: 132.)

“Ayakta reverans yapmak” hareketi Fırtına Bayramında şöyle ifade edilmiştir:

KUB XXXIV 123 Rs. III;

19' [LUGAL-uš SAL.LUGAL-aš-ša ša-ra-a] ti-en-zi še-ir-pat a-ru-wa-an-zi
GAL^PUTU

20' š[u-up-pi-iš-du-wa-ri-it⁷] a-ku-wa-an-zi LUGAL-uš GAL^{AM} h[u-u-u]p-pa-
ri ši-pa-an-ti

21' SAL.LUGAL-ša [na-at-ta G]IŠ^DINANNA.GAL.GAL^{LÚ.MEŠ}hal-li-ri-e[š
iš-]ha-mi-an-zi

“Kral ve kraliçe ayağa kalkarlar. Yine ayakta reverans yaparlar. Parlayan? kadehten Güneş Tanrısına içerler. Kral bir kasenin içine kadeh ile libasyon yapar, kraliçe ise yapmaz...”

Aynı metin Rs. III;

25' LUGAL-uš [SA]L.LUGAL-ša a-ša-an-da-aš a-ru-wa-an-zi GAL^PIŠKUR
[šu-up]-pi-iš-du-wa-ri-it

26' a-ku-an-zi LUGAL-uš hu-up-pa-ri ši-pa-an-ti S[AL.LUGAL-ša na-a]t-ta wa-
al-ha-an-zi-iš-ša-an

“Kral ve kraliçe oturur halde reverans yaparlar. Fırtına Tanrısının parlayan? kadehinden içerler. Kral kasenin içine libasyon yapar, kraliçe ise yapmaz.” (Neu, 1970: 26-27.)

Aşağıda KILAM Bayramına ait bir metin verilmiştir:

KBo X 24 Rs. V;

7 [^{LÚ}AGRIG]⁸ UŠ-KI-EN ^{LÚ}GIŠPA-ma

8 [hal-za-a-i ^URU]Tu-u-wa-nu-wa-il

(Singer, 1984: 20.)

“İdareci reverans yapar. Asa taşıyıcı seslenir.”

KILAM Bayramında UŠ-KI-EN ile beraber ^{LÚ}AGRIG (idareci)'e oldukça sık rastlanmaktadır.

Klinger 1996'daki çalışmasında yer alan Ay Bayramı'nda reverans hareketinin geçtiği yerlerden bazıları aşağıda verilmiştir:

⁷ šuppišduwara-, Neu, 1970: 91'de “parlayan” çevirisini yapmıştır. HW: 199'da “kutsanmış (?)” ve HDW: 79'da bu kelimenin, “içeri girmek, görünmek” anlamına gelen ‘šuppišduwa-’ verbinden gelen bir adjektiv olduğu gösterilmiştir.

KRONASSER, 1966: 186'da šuppišduwara-’nın sonundaki išduwara-’nın anlamı “süsler, süslenmiş” ve išduwa- ise “offenbar werden” olarak verilmiştir.

⁸ ^{LÚ}AGRIG, HZL: 235'de ve HW: 264'de “idareci, vekilharç” olarak tanımlanmıştır. Akkadcası ^{LÚ}abaraku olan ^{LÚ}AGRIG'i, Daddi, 1982: 436'da da yine “idareci” olarak çevirmiştir.

VAT 7481, Vs. III;

20' ta IGI-zi-iš EN ERIN^{MEŠ}

21' LUGAL-i UŠ-KE-EN LÚ^{ha-li-ya-mi-iš}

22' ^{NINDA}ta-par-wa_a-šu-un⁹ pa-ra-a pa-a-i

23' LÚ^{ALAM.ZU} me-ma-i

“Ve orduların birinci beyi krala reverans yapar, haliyami- adamı (ona) bir taparwaššu- ekmeği uzatır. Soyтары konuşur.” (Klinger, 1996: 366-367.)

KUB X 89, Vs. I;

x+1 nam-m[a ta-ma-a-iš EN ERIN^{MEŠ} hi-in-ga-zi]

2' LÚ^{ALAM.ZU} m[e-ma-i ehu]

3' ^{HUR.SAG}Ar-nu-wa-an-d[a KI.MIN]

4' nam-ma ta-ma-a-iš EN ERIN^{MEŠ} hi-in-ga-zi]

5' LÚ^{ALAM.ZU} me-ma-i e-h[u]

6' KUR-aš DINGIR^{MEŠ}-eš KI.MIN

“Sonra orduların başka bir beyi reverans yapar, soyтары konuşur: ‘Haydi Arnuwanda Dağı’. Aynı şekilde. Sonra orduların başka bir beyi reverans yapar, soyтары konuşur: ‘Haydi Ülkenin Tanrıları’. Aynı şekilde.” (Klinger, 1996: 504-505.)

Metnin devamında ‘hink-’ verbi sıkça geçer ve reverans hareketini yapan da hep EN ERIN^{MEŠ} (Orduların Beyi) dir.

E. Neu’un Eski Hitit Dönemine tarihlendirdiği Fırtına Tanrısı için yapılan ritüellerden bazı bölümler ise şöyledir:

KUB XXXIV 123 Vs. I

13 [LUG]AL -uš SAL.LUGAL-ša hal-ma-aš-šu-it-t[a-az pa-ra-]a u-en-zi

LUGAL-uš lu-ut-ti-ya-aš

14 [pi-]e-ra-an a-ru-wa-a-iz-zi SAL.LUGAL-a[š-ša lu-u]t-ti-y[a-a]š pi-ra-an

15 [a-r]u-wa-a-iz-zi GAL LÚ^{MEŠ}SAGI [iš-ka-a-ri-ih] AN.BAR-aš LUGAL-i pa-a-i

16 [LUGAL]-uš lu-ut-ti-ya-aš pi-ra-an ši-pa-an-t[i GAL LÚ^{MEŠ}SAGI LUGAL-i iš-ka-a-ri-i[h]

⁹ NINDA taparwaššu-, HW: 211 ve HDW: 85’de “bir tür hamur” olarak çevrilmiştir. Klinger, 1996: 799’da “bir ekmeğin çeşidi” olarak tanımlamıştır.

17 [e-i]p-zi [ta-]aš-ta pa-ra-a pi-e-da-i LUGAL-uš SAL.LUGAL-aš-ša a-ap-pa
 18 [hal-ma-aš-šu-i]t-ti pa-a-an-zi ta e-ša-an-da DUMU^{MEŠ}.LUGAL
 DUMU.SAL^{MEŠ}.LUGAL
 19 [e-ša-an-da LÚ^{MEŠ}]U-BA-RU LUGAL-i ha-in-kan-ta ta e-ša-an-da

“Kral ve kraliçe tahttan gelirler. Kral pencerenin önünde reverans yapar. Kraliçe de pencerenin önünde reverans yapar. Sakilerin başı krala demirden bir libasyon kabı verir. Kral pencerenin önünde libasyon yapar. Sakilerin başı kraldan libasyon kabını alır ve onu götürür. Kral ve kraliçe tahta giderler ve otururlar. Kral oğulları (ve) kraliçe kızları otururlar. Yabancılar kralın önünde reverans yaparlar ve otururlar.” (Neu, 1970: 12-13.)

Yukarıdaki pasajda 14. ve 15. satırlarda kral ve kraliçenin reverans hareketi için kullanılan verb ‘aruwai-’, 19. satırda ise UBARU adamlarının reverans hareketi için kullanılan verb ‘hink-’dir. Eğer bir genelleme yapmak mümkün olabilirse, burada ve diğer pek çok metinde de görüldüğü üzere ‘aruwai-’verbi çoğunlukla kral veya kraliçenin reverans yapması söz konusu olduğu zaman kullanılmaktadır. Kanımca Hititliler reverans hareketini yapan kişiye dikkat ediyor ve eğer reveransı yapan kral veya kraliçe ise ‘aruwai-’ verbini kullanmayı tercih ediyor olmalıdır.

HW²’de KBo XIX 161(CTH Supp. 738) I 16 vd. (part II 10 vd.) şöyledir;

14.....LÚ ^{GIŠ}BANŠUR-aš
 15 III NINDA.GUR₄.RA A-NA ^{GIŠ}BANŠUR dai t-uš anda udai nu
 NIN.DINGIR-aš
 16 tuwaz ar-wa-iz-zi t-uš ^{GIŠ}BANŠUR dapuša dai
 17 LUGAL-uš GUB-aš ekuzi LÚ ^{GIŠ}BANŠUR NINDA haršin ^{GIŠ}BANŠUR-az
 18 dai NIN.DINGIR pai NIN.DINGIR-aš paršiya

“Sofracı III kalın somunu masanın üzerine bırakır. Onları içeri getirir. NIN.DINGIR rahibi uzaktan reverans yapar. Sofracı onları masanın üzerine koyar. Kral ayakta içer. Sofracı kalın ekmeği masadan alır (ve) onu NIN.DINGIR rahibesine verir. NIN.DINGIR rahibesi (onu) böler.” (HW²: 358.)

Bu metinde görüldüğü gibi ‘aruwai-’ verbi NIN.DINGIR rahibesi ile görülmektedir. Ancak Hititlerde, NIN.DINGIR rahibesi de kral ve kraliçe gibi yüksek mevkide bulunan bir kimsedir ve diğer görevlilerden rütbece daha yukarıda olduğu için ‘aruwai-’ verbi krali çift dışında NIN.DINGIR rahibesi için de kullanılmış olabilir.

HW²'de bir bayram metni olmayan, Sümer ve Akkad literatürüne ait bazı metin parçaları içerisinde yer alan KUB IV 34 (CTH 819) I7 vd.' nda reverans hareketi, prens tarafından yapılmaktadır. Burada da dikkati çekilmesi gereken husus, prensin yine kral ailesinden biri olmasıdır. (HW²: 358.)

Bunun yanında 'hink-' verbi düşünülenin aksini gösterebilecek bir şekilde, kral ve kraliçe için kullanılmamıştır. 'hink-' verbi daha çok rütbesi düşük olanın, rütbesi yüksek olana yaptığı reverans hareketi için kullanılıyordu. Buna göre; Kral'ın veya kral çiftinin reverans hareketi için 'hink-' verbinin tercih edilmediği düşüncemiz doğru ise, şöyle bir sonuç çıkartılabilir; 'aruwai-' verbi daha çok krali çift için, 'hink-' verbi ise görevliler için kullanılıyordu.

ŠUKENU verbini “reverans yapmak” şeklindeki çevirisini kabul eden S. Alp, yayınında hareketin kim tarafından ve ne zaman uygulandığı sorularına şöyle cevaplamaktadır; KUB XI 20'de reverans hareketi “tapınağa gitmek üzere Éhalentuwa- yapısını terkeden kral çiftine” yapılır. Ayrıca rütbe sahibi olan DUMU^{MEŠ} E.GAL ve MEŠEDI adamları kral çiftinin karşısına geçtikleri zaman” yapılır. (Alp, 1940: 23.)

KUB XI 8-9'da reverans hareketi DUMU É GAL tarafından Tanrılara yapılır. (Alp, 1940: 38.)

KUB XX 90 IV 12'de ise reverans hareketi yine DUMU É GAL tarafından NIN.DINGIR rahibesine yapılır. (Alp, 1940: 48.)

Biz bu çalışmamız sonucunda S.Alp'in saptamalarına şunları ekleyebiliriz; reverans hareketi başta kral ve kraliçe olmak üzere; rahipler, UBARU adamları (yabancılar), ^{LÚ}AGRIG (İdareci), EN ERIN^{MEŠ} (Orduların Beyi) ve ^{LÚ}ALAM.ZU₉ (soytarı) tarafından yapılır.

Reverans hareketinin ne şekilde yapıldığı sorusuna en doğru cevabı Hititliler vermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere kullanılan adverblerle; “menahhanda UŠKEN”, ser aruwanzi / GUB-as UŠKEN, asandus aruwanzi / TUŠ-aš UŠKEN ifadeleri ile reveransın şekli metinlerde tespit edilebilmiştir.

Reverans hareketinin ne zaman yapıldığı konusunda S. Alp'e tamamen katılıyor, bunların yanında şunları eklemek gerektiğini düşünüyoruz; kralın ya da kraliçenin reverans yapması söz konusu ise genellikle bir libasyon öncesinde yapılır. Eğer UBARU adamları, ^{LÚ}ALAM.ZU₉ (Soytarılar) gibi görevliler reverans yapıyorlarsa oturmadan önce ya da kralın önünden geçerken bir saygı göstergesi olarak yapıyor olmalılardır.

2) Damda Yapılan Törenler*

Hititçede “dam” kelimesinin karşılığı olan kelime ‘šuhha-’dır. HW: 196’da ve HDW: 77’de ‘šuhha-’ kelimesi için iki anlam mevcuttur; biri c./n. bir isim olan “dam”, ikincisi “dökmek, akıtmak, boşaltmak” anlamına gelen verbdır. Ayrıca ‘šuhha warhui’ “saz (saman) ile örtülmüş dam” metinlerde saptanmış farklı bir formudur.(HW: 196.)

Geçtiği metinler şunlardır:

KUB VI 45 + XXX 14 + 1111/z (CTH 381) Muwattalli’nin Pihaššašši Fırtına Tanrısına duası.

KUB XXV 27 (CTH 629) Eş bayramı (SAG.US).

KBo XV 52 (CTH 628) (h)išuwas Bayramı.

KBo XX 60 (CTH Supp.628) (h)išuwas Bayramı.

KUB XXXIX 23 + XXX 28 (CTH 488) Hamrisha için bayram.

KBo IV 11 (CTH 641) İshara kültünün hazırlanması.

KUB XXIX 4 (CTH 481) Gece Tanrısı’nın (DINGIR.GE₆) taşınma töreni.

KUB XXV 22 (CTH 524) Nerik Kültü.

KBo XI 32 (CTH 645) Tanrısall topraklarda yapılan bayram metnine ait metin parçaları.

KBo VIII 91 (CTH 500) Kizzuwatna’da yapılan bayram ritüellerine ait metin parçaları.

KBo XI 34 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.

KUB LIII 4.

KUB LIII 6.

KUB LIII 3.

KUB LIII 5.

KUB VII 41 (Dupl. KBo X 45), (CTH 446) Yeraltı Tanrıları için yapılan ritüel.

KBo X 45 (CTH 446).

KUB X 99 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları.

Bo 3752.

KUB XLIII 30 (CTH Supp. 645) Tanrısall topraklarda yapılan bayrama ait metin parçaları.

KBo XXI 109+XXX 100 (CTH Supp. 741) Şarkı, (Klinger,1996: 687; Tiššaruliya Kadınlarının Şarkısı).

KUB XXX 28 (CTH 488) Hamrišhara¹ ritüeli.

KUB XXX 34 (CTH 401) Hamrišhara ritüeline benzer ritüeller.

* Bu bölüm büyük ölçüde Nilüfer Boysan-Dietrich’in *Das hethitische Lehmhaus aus der Sicht der Keilschriftquellen*, (Texte der Hethiter 12), Heidelberg, 1987, yayınına yer verilerek hazırlanmıştır.

¹ (D)Hamri-ishara, HW²: 133, 131-132’de hamrawanni- maddesi altında ele alınmıştır. Anlamı, hamri- “Hava Tanrısının Tapınağı”nda yaşayan kimsedir. Hamri-ishara ise, Hurca bir kelime olan hamri- ve Tanrıça Ishara kelimelerinin beraber kullanımı şeklinde açıklanır. Hurca olan hamri- kelimesinin Hititçesi hamra-, Akkadcısı hamru(m) ([Fırtına Tanrısı] Adad’ın Kutsal Alanı), akadographik yazımı ⁸HA-AM-RI! dir.

KBo XIX 134.

Hitit bayram ritüelleri dışında pekçok kehanet metninde yönetmelik ile ilgili metinler de, Muwatalli'nin Pihaššašši Fırtına Tanrısına duasının yer aldığı metinde damda yapılan törenlerden bahsedilir.

Hitit mimarisinde damların düz olduğu pek çok metinden anlaşılmaktadır. Krause, 1940: 51'de, KUB VI 35 I 4 ve 9. satırlarda geçen ifadeyi konu ile ilgili olarak örnek göstermiştir; “damın üzerine iki masa yerleştirilir ve kral dama ayak basar”.

M. Darga, Hitit mimarlığı konusundaki çalışmasında, ‘šuhha-’ için düz dam anlamını kullanmıştır. Ancak yapılan kazılarda, çatı yapısına ait fazla belge bulunmamaktadır. Ancak Darga çatıların, yazıtlardan edinilen bilgiler doğrultusunda, bugünkü Orta Anadolu yapıları gibi “kara dam” şeklinde, en üst kısmı su geçirmez ve çatlamayacak şekilde kalın bir kil gömlekle örtülü, loğ taşı ile düzleştirilmiş olduğunu belirtmiştir. Dam, üzerinde yapılan kült törenlerinden anlaşıldığı üzere, tapınak damları oldukça geniş bir alan olmalıdır. Etrafında herhangi bir korkuluk olmadığı da en açık şekliyle “Ulikummi Şarkısı”ndan anlaşılmaktadır. (Darga, 1985: 56.) Ulikummi Şarkısı’nda geçen ilgili pasaj aşağıdadır.

KUB XXXIII 106 II 7 vd.:

nu ma-ah-ha-an ^DHé-bad-du-uš ^DTaş-mi-šu-un a-uš-ta nu-kán ^DHé-pa-du-uš šu-uh-ha-az kat-ta ma-uš-šu-u-wa-an-zi wa-ak-ka-ri-eš [ma-a]n ? ti-ya-at ma-na-aš-kán šu-uh-ha-az kat-ta ma-uš-ta-at na-an ^{SAL.MEŠ}ŠUHUR.LÁL² e-ip-pir na-an U-ÜL tar-ni-ir

“ ve şimdi Hepat, Tanrı Taşmišu’yu gördüğünde, adımını atsaydı, o damdan düşecekti. Fakat kadın hizmetçiler onu tuttular ve onu bırakmadılar.” (Güterbock, 1961: 135-161.)

İnandiktepe’de (Çankırı) bulunmuş ve rölyefli bir kült vazosu olması sebebiyle, Hitit keramiği içinde özel bir yere sahip olan İnandık vazosu üzerinde betimlenmiş, ritüel sahneler ile “Hieros Gamos / Kutsal Evlenme” töreni anlatılmaktadır. Bu sahnelerin birinde, dikdörtgen kütleli bir yapı yer almaktadır. Bu yapının damında üç şahıs betimlenmiştir. M. Darga’ya göre; bu yapı tanrıya karşı dua edilen, küçük bir tapınak olmalıdır. Pek çok ritüel tablette, tapınak ve tapınak portallerinde bu gibi sahnelerin geçtiği kültel törenlerin yapıldığı anlatılmaktadır. (Darga, 1985: 125 ve Darga, 1992: 63.)

T. Özgüç, *İnandiktepe* kitabında yukarıda sözü geçen frizdeki sahne için, “kerpiç bir mabet” tanımını kullanmıştır. Kareye yakın bir planda ve düz damlı

² SAL.MEŠ ŠUHUR.LÁL, HW: 291’de “tapınak hizmetçisi” olarak çevrilmiştir. HZL: 267’de ^{SAL}ŠUHUR.LÁL ve ^{SAL}ŠUHUR.LÁL₅ olarak gösterilmiş ve anlamı da “oda hizmetçisi, kadın hizmetçi”dir.

binanın üzerinde üç figür betimlenmiştir. İki kadın ve bir erkek betimi içeren kabartma uzakta ve yüksekte olduğu için diğer figürlere göre daha küçük gösterilmiştir. T. Özgüç'e göre, dam üzerindeki sahneyi, ortadaki büyük kadın ve iki yanında çalpara ve saz çalan, biri kadın diğeri erkek üç figür oluşturmaktadır. (Özgüç, 1988: 22.)

Hitit bayram ritüellerinin damda yapıldığına dair pek çok belge mevcuttur. Bu metinlerde sıkça, damda yürünüldüğünden ve orada ritüele katılanların yer aldığından bahsedilir. Damda yapılan törenlere katılan bu görevliler tarafından okunulan rezitasyonların yer aldığı metinler de mevcuttur. Aşağıda bununla ilgili örnekler verilmiştir:

KUB VI 45 + XXX 14+ 1111/ z Vs. I 8 vd. (CTH 381);

..... GIM-an ki-i S[_I x SA[?] -z]i

nu-kan LUGAL-uš šu-uh-hi ša-ra-a pa-iz-zi na-aš A-NA ^DUTU [^{UR}]UT[UL-na
UŠ-KE-JEN

“..... O bunu [hazırladığı]nda kral dama çıkar ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın önünde reverans yapar.”

KUB XXV 27 I 13 (CTH 629);

[ma-aš-ká]n šu-uh-ha pa-iz-zi

“(koyun postu) dama çıkar.”

KBo XV 52 Rs. V 11 vd. (CTH 628);

I ^{LU}pu-ra-ap-ši-iš³-ma-kán ku-iš šu-uh-hi še-er
ar-ta-ri nu LUGAL-i m[e]-na-ah-ha-an-da
ku-wa-ra-ya-al-la ki-iš-ša-an me-mi-iš-ki-iz-zi

“Damın üstünde duran bir purapši- rahibi, savaş narası atarak kralın önünde şunları söyler:...”

KUB XXX 43 III 11 vd. (CTH 276)

[GIM-a]n[?] LUGAL-uš ku-wa-pi la-ah-hi
[pa-i]z-z[i nu ke-e[?]] ud-da-a-ar ^{LU}NAR-aš
A-NA ^D[UTU] ^{URU}A-ri-in-na
šu-uh-hi [še-er m]e-mi-iš-ki-iz-zi

³ ^{LU}purapši-, CHD III (Vol. P) : 383-384'de Hurri kökenli bir rahip olarak gösterilmiştir. Bu rahip, sadece Anadolu'nun güney doğusunda Hurri etkilerinin hissedildiği yerlerde biliniyordu. Mestieri. 1982: 255-257'de ^{LU}purapši- yine “rahip” olarak çevrilmiştir.

“Kral herhangi bir yere sefere çıktığı [zam]an, şarkıcı [şu] sözleri damda Arinna’nın Güneş Tanrıçası’na söyler.”

Damda yapılan törenler içinde, damdan aşağıya seslenme yer almaktadır:

KUB XXXIX 23 + XXX 28 Rs. 1 vd. (CTH 488)

1 [nam]-ma-kan^{LU} pa-a-ti--i⁴ ku-iš šu-uh-hi še-er nu-kán É-ri kat-ta-a[n-da]

2 hal-za-a-i

“Sonra yukarda damın üzerinde olan patili- rahibi aşağıya evin içine seslenir.”

Aynı metnin 8. satır vd.

8 nu-kán šu-uh-[ha]-az

9 kat-ta-an-da VI-ŠU me-ma-i

“.....damdan aşağıya altı kez söyler.”

Damda yapılan törenlerde müzik aletleri de kullanılmaktadır:

KBo IV 11 I 25 (CTH 641);

EGIR-ŠU-ma^{SI} ša-wi₅-it-ra šu-uh-hi par-ra-ya-an-zi

“Sonra onlar damda boynuzları üfler.”

Bazı metinlerde, damda baş yıkanıldığına rastlanılmıştır:

KBo XI 34 Vs. 7 vd.

^{URU}Ta-am-mé-el-ha-ma ^{LÚ}iš-pu-un-na-la-[a]⁵

par-na pa-a-an-zi ta-az-kan SAG.DU^{ME}[^S(-)]

šu-uh-hi wa-ar-pa-an-zi

“Tamelha’da, Išpunnala adamlarının evine giderler ve damda başlarını yıkarlar.”

İçinde tanrısal sembollerin de olduğu, bazı nesnelerin dam üzerine getirilmesi ya da yerleştirilmesi ve oradan aşağıya indirilmesi ya da atılması, damda yapılan törenler içinde yer almaktadır.

⁴ ^{LÚ}patili-, CHD III (Vol. P) : 245-247’de bir tür rahip ve temizlikten sorumlu görevli olarak tanımlanmıştır. Bu tip görevleri olan rahipler, metinlerde temizlikçilerin şefi olarak görülmektedir.

⁵ ^{LÚ}išpunnala- HDW: 30’da ŠAL.išpunnala- “bir kadın kült görevlisi” olarak çevrilmiştir.

Ancak yukarıdaki metinde söz konusu görevli adı ^{LÚ} determinatifi ile kullanıldığı için “erkek kült görevlisi” olarak çevirebiliriz.

KUB XXIX 4 III 4 vd. (CTH 481);

..... ma-ah-ha-an-ma-at-kán aš-nu-an-zi

na-aš-ta DINGIR^{LAM} šu-uh-ha-az kat-ta u-da-an-zi

“.....Onlar (keldi kurbanını) temin ederlerse, sonra tanrıyı damdan aşağıya getirirler.”

Yukarıda bir pasajı alınmış olan metin Gece tanrısı için yapılan bir bayram metnidir. Genellikle “DINGIR^{LUM} GE₆” yazılımına rastlanmasına karşın, Hititçesi “šiwaniš dankwiš” dir. KUB VIII 71 Vs. 8 vd.’ndaki anlatımdan DINGIR.GE₆’nın “Šamuha” kentinde tapınım gördüğü anlaşılmıştır. (Kronasser, 1963:38-40.)

Dam üzerinde tören için bazı hazırlıklar yapılmakta idi; masanın hazırlanması, taht, sandalye gibi eşyaların, çadırın yerleştirilmesi gibi. Bunlarla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

KUB XXV 22 Rs. 4 (CTH 524);

[] šu-uh-hi še-er^{GIŠ} BANŠUR a-ni-nu-uz-zi

“[] damın üzerine bir masayı hazırlar.”

KUB VI 45 + XXX 14 + 1111 / z Vs. I 4 vd. (CTH 381);

..... šu-uh-hi-kán še-er^D UTU-i me-na-ah-ha-an-da II^{GIŠ} BANŠUR AD.KID

[ka]-a-ri-ya-an-da da-a-i

“Dam üzerinde Güneş Tanrısı’nın karşısına örtülmüş iki hasır masa koyar.”

KBo XIX 134.8 vd.;

] SISKUR šu-uh-hi-iš-ša-an še-er

^{GIŠ}] U.A da-a-i na-aš-za e-ša-ri

“]kurban. Damın üzerine
]bir sandalye yerleştirir ve oturur.”

KBo XI 32 Vs. 16 vd. (CTH 645);

16 EGIR-ŠU-kán^{GIŠ} u-e-ra šu-uh-ha-za GAM pé-e-da-i

17 ŠA^É ha-li-tu-aš-kan^{GIŠ} AB-i an-da ti-an-zi nu DINGIR^{MEŠ} LÚ^{MEŠ} BAL-ti

18 LUGAL-uš EGIR-ŠU šu-uh-<<hu>>-hi u-iz-zi.....

“Sonra tepsiyi damın üstünden aşağı indirir, onu Éhalientuwa’da pencerenin içine yerleştirir ve erkek tanrılara kurban sunar. Sonra kral dama çıkar.”

KBo VIII 91 Vs. 17' (CTH 500);

na-aš-kan šu-uh-hi še-er ^{GIŠ}ZA.LAM.GAR-aš kat-ta-an [tar-na-an-zi ?]⁶

“Yukarı dama bir çadır [kurulur].” (Boysan-Dietrich, 1987: 85-89.)

Telipinu için düzenlenen bayramın 5. gününün anlatıldığı metinde, Telipinu'nun tapınağının damı balçık ile örtülür. N. Boysan-Dietrich'e göre, bu sembolik bir hareket olmalıdır. Ayrıca sembolik bile olsa, damın yıllık bakımı yapılıyor olmalıdır ve bu da Hititlerde 'zeni-' yani sonbahar mevsiminin başında ve yağmurlardan öncedir. Bu pasaj, dolaylı da olsa bayramın hangi mevsimde yapıldığını göstermektedir. (Boysan-Dietrich, 1987: 94.)

Metin rekonstrüksiyonu şöyledir:

A. KUB LIII 4, Rs. IV 25' vd.

B. KUB LIII 6 (+) 917 / u (+) 1524 / u + KUB LIII 7 = aynı yayın Nr. 15 Vs. III 15'' vd.

C. KUB LIII 3 = aynı yayın Nr. 6, Rs. III 1vd.

D. KUB LIII 5 = aynı yayın Nr. 19, Rs. 4' vd.

A metni (C ile tamamlanmış):

25' DUMU LUGAL IV ^{LU.MEŠ}SANGA ^{URU}Ka-aš-ha ^{SAL}Ma-am-ma [(LÚ BE-EL ^{URU}Ha)-an-ha-n(a)]

26' [(^{TUG})] ši-ik-nu-uš-ši a-aš-ki IŠ-TU ^{GIŠ}MAR ^{GIŠ}AL KU.BABBAR GAR.RA pu-u-ru-ut [iš-hu-i(š-kán-zi)]

27' [(n)]a-aš-ša-an I-NA É.DINGIR ^{LIM}ša-ra-a IX-ŠU pé-e-da-an-zi nu ŠA? [(^DT)e-li-pi-nu]

28' šu-uh-ha-an pu-u-ru-ud(-)da-an-zi.....

“..... Prens, Kashalı dört rahip, Mamma'lı kadın (ve) Hanhana'nın Beyi tapınağın büyük kapısının içinde (kapısında) gümüş ile kaplanmış bel (ve) kazma ile balçığı dökerler. Onlar tapınağa dokuz kere balçığı yukarı taşırlar. Onlar Telipinu'nun tapınağının damı için balçık alırlar.” (Boysan-Dietrich, 1987: 94-96.)

KUB X 99 (CTH 669) “Bir Bayram metnine ait parça” VI 4 vd.;

4 LUGAL-uš-kán I-NA É ^DUTU šu-uh-[ha]

5 ša-ra-a pa-iz-zi UGULA LÚ ^{MEŠ}MUHALDIM

⁶ ZA.LAM.GAR iya-/ sai-/ sissa-/ (kattan) tarna-, Carruba, 1966: 12'de şöyle açıklanır; Hitit metinlerinde sıkça çadırlardan bahsedilir. Bazı metinlerde çadırın kurulacağı zemin ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır (sarp ve bitki örtüsü olmayan, sabanla işlenmemiş toprak üzerine ...). KUB XXIX 4 III 50'de Tanrı amuletinin (?) 'ulihî' nin, çadıra geçici bir süre için konulduğu, KUB XI 30 IV 13; XXX 19 + I 36 vd.; XXXIX 14 vd.'nda Tanrının heykeli yine geçici bir süre çadıra konulduğundan bahsedilir.

Yukarıdaki metinde çadır kurma eylemi 'katan tarna-' ile yazılmıştır. HW: 215'de 'katta tarna-' “içine bırakmak, aşağı sallandırmak, bırakmak” şeklinde çevrilmiştir.

6 A-NA II SAL^{MEŠ} SANGA IM-an ar-ha d[a-a-i]

7 na-an EGIR^{GIŠ}PIŠAN ha-ne-eš-[zi]

8 EGIR-an-da-ma-kán UGULA LÚ^{MEŠ}MUHALDIM

9 A-NA III LÚ^{MEŠ}SANGA IM-an ar[-ha da-a-i]

10 na-an EGIR^{GIŠ}PIŠAN ha-ne-eš-[zi]

11 na-aš-ta UGULA LÚ^{MEŠ}MUHALDIM IM-an LUGAL-i [ar-ha⁷]

12 da-a-i na-an EGIR^{GIŠ}PIŠAN ha-ne-[eš-zi]

13 LUGAL-uš-ma ku-it GAD har-zi

14 na-at-za UGULA LÚ^{MEŠ}MUHALDIM [da-a-i]

15 LUGAL-uš-kán IS-TU É^DUTU š[u-uh-ha-az]

16 kat-ta u-iz-zi II DUMU^{MEŠ} E.GAL

17 LUGAL-i pi-ra-an hu-u-ya-an-te-[eš]

18 DUMU.LUGAL IM-an I-NA É^DMé-ez-zu-ul-la

19 pé-e-da-a-[i]

“Kral Güneş Tanrısının tapınağının damına çıkar, ahçıların başı iki rahibeden çamuru alır. Çamuru (o yere) yağmur oluşunun arkasına sürer, daha sonra ahçıların başı üç rahibin elinden çamuru alır ve yağmur oluşunun arkasına sürer⁷. Ahçıların başı kralın [elinden⁷] çamuru alır ve yağmur oluşunun arkasına sürer. Kral havluyu tutar ve onu ahçıların başı alır.⁷ Kral Güneş Tanrısının tapınağının damından aşağı iner. İki saray oğlanı kralın önünde seğirtirler. Prens Tanrı Mezzula’nın tapınağına çamuru sürer.” (Boysan, 1987: 101-102.)

Yukarıda verilen bayram metinlerinin yanında, dam üzerinde yapılan bazı majik ritüeller de bilinmektedir. (CTH 446 gibi.) Bu gibi törenlerde amaç, söz konusu evin kötülüklerden arındırılması ve manevi yönden temizlenmesidir. Bu yönü ile, bizim ele aldığımız, dam üzerinde yapılan ritüel törenlere girmemektedir.

Dam üzerinde yapılan bayramlara kral (LUGAL) öncülük etmektedir. Tören için dam üzerinde hazır bulunan pek çok görevli adı metinlerde belgelenmiştir; SAL^{MEŠ}ŠUHUR.LAL (oda hizmetçisi/kadın hizmetçi), LU¹purapši (purapši- rahibi), LÚ¹NAR (Şarkıcı), LU¹patili (rahip, temizlikten sorumlu kişi), LU/SAL¹SANGA (Rahip/Rahibe), LÚ^{MEŠ}MUHALDIM (Ahçıların Başı),

⁷ Burada geçen, damın balçıkla sıvanması sırasından kullanılan “oluğun arkasından” ifadesi, Prof. Dr. Taner Tarhan tarafından verilen sözlü ifadeye göre: “bugün bile Anadolu’da damların sıvanması esnasında su olukları birer reper noktası görevi görmektedir.” Tarhan ayrıca, Anadolu’da dam geleneğinin değişmediğini, meydansız yerleşim yerlerinde damın, sohbet edilen mekanlar olduğu bilgisini de vermiştir.

DUMU.LUGAL (Prens) ve İnandık Vazosu üzerindeki frizde görüldüğü üzere Müzisyenler yer almaktadır.

Dam üzerinde yapılan törenler genellikle Güneş Tanrısı / ^DUTU, Arinna'nın Güneş Tanrıçası / ^DUTU ^{URU}Arinna ve Gece Tanrıçası / DINGIR.GE₆ gibi gökyüzü ile ilgili tanrılar için yapılmaktaydı. Bu tanrılar tapınağının damına çıkmaktaki amaç, ona daha yakın olmak ve bir bakıma huzuruna çıkmak olmalıdır. Damda bu tanrılar için yapılan törenlerden DINGIR.GE₆ için güneş battıktan sonra ve ^DUTU ^{URU}Arinna için güneş gökyüzünde iken yapılıyor olmalıydı.

Bunların yanı sıra Telipinu için de dam üzerinde yapılan törenler olduğundan da bahsetmiştik. Yukarıda saydığımız gökyüzü ile ilgili tanrılar arasına koyamadığımız Telipinu, tarımla uğraşan, tahılların büyümesini sağlayan, bereketi temsil eden, Hattili bir tanrıdır. (Dinçol, 1982: 77.) Telipinu Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın oğludur. Dikkat edilirse her ikisi de gökyüzü ile ilgili tanrılardır. Buna dayanarak, Tarım Tanrısı Telipinu için de dam üzerinde törenler yapılmasını göksel tanrılarla olan akrabalık ilişkilerine dayandırmak mümkün olabilir. Zaten gökyüzünden gelen yağmur ve güneş ışığı ile tarımda bereketlilik elde edilir.

Bu tanrılar için yapılan törenlerde, tanrılar önünde eğilirler, tanrılar huzuruna masalar koyarlar. Tören için dama, taht veya sandalye ve bunları korumak için çadır gibi eşyalar yerleştirilir. Yine tanrılar memnun etmek amacı ile sembolik olarak tapınağın damı balçık ile örtülmek suretiyle yıllık bakımı yapılır.

3) Ellerin Yukarı Kaldırılması

Hitit bayram ritüellerinde geçen bu özel hareket metinlerde ‘ŠU^{HLA} šara ep-’ olarak belgelenmiştir. ‘šara’ tek başına kullanıldığında adverb olarak “yukarı”, post position olarak “bir şeyin yukarısına” olarak çevrilir. ‘šara ep-’ ise “yukarı almak/kaldırmak” anlamındadır.(HW: 37.) Sümerce yazımı ‘ŠU’, Akkadcası ‘QATU’ ve Hititçesi ‘keššera- c. / keššar- n.’ olan “el” kelimesi ile beraber kullanıldığında “bir şeyi eli ile yukarı almak” olarak çevrilmiştir.(HW²: 83.) Hitit bayram ritüellerinde geçen bu özel hareketin belgelendiği metinler aşağıda verilmiştir:

KBo III 4 (CTH 61) II. Muršili’nin Annalleri.

KUB VIII 62 (CTH 341) Gılgameš Destanı.

KBo X 23 (CTH 627) KI.LAM Bayramı .

KUB II 1 (CTH 682) Tüm Koruyucu Tanrıların Bayramı.

KUB XXIV 5 (CTH 419) Hitit Kralının Süstitüsyon Ritüeli.

II. Muršili’nin dönemini anlatan aşağıdaki metnin, KUB III 4, bir ritüel olmamasına rağmen çalışmamızda yer almasının sebebi, farklı konularda yazılmış pek çok metinde geçen “Tanrıya ellerini kaldırmak” pozisyonu için bir örnek teşkil etmesidir.

KUB III 4 Vs. I 19-26;

19 ma-ah-ha-an-ma-za-kan ^DUTU^{ŠI} A-NA ^{GIŠ}GU.ZA A-BI-YA e-eš-ha-at nu-
mu a-ra-ah-zé- na-aš KUR.KUR ^{LÚ}KUR

20 ku-i-e-eš ku-u-ru-ri-ya-ah-hi-ir nu A-NA KUR ^{LÚ}KUR na-wi ku-it-ma-an
ku-e-da-ni-ik-ki

21 pa-u-un nu A-NA ŠA ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na-pat GAŠAN-YA SAG.UŠ-aš A-NA EZEN ^{HLA} EGIR-an ti-ya-nu-un

22 na-aš-za i-ya-nu-un nu A-NA ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA ŠU-an sa-ra-
a e-ip-pu-un

23 nu ki-iš-ša-an AQ-BI ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA a-ra-ah-zé-na-aš-wa-
mu-za KUR.KUR ^{LÚ}KUR ku-i-e-eš

.....

26 kat-ta-an ti-ya nu-wa-mu-kán u-ni a-ra-ah-zé-na-aš KUR.KUR ^{LÚ}KUR pi-
ra-an ku-en-ni

“Güneşim Babamın tahtına oturduğum zaman bana düşmanlık eden komşu ülkeleri, henüz hiçbir düşman (ülkesine) gitmeden, beycem Arinna’nın Güneş Tanrıçası’nın düzenli bayramları ile ilgilendim ve onları kutladım ve beycem Arinna’nın Güneş Tanrıçası’na elimi kaldırdım ve şöyle söyledim: Arinna’nın

Güneş Tanrıçası, beycem, ...aşağıya bana (yanıma) gel ve yukarıda sözü geçen çevredeki düşman ülkeleri yen!” (Götze, 1933: 20-23.)

“Ellerin yukarı kaldırılması” hareketinin geçtiği diğer metinler aşağıda verilmiştir:

KBo X 23 + Vs. III y + 1 vd. (KILAM Bayramı);

y+1 nu-kán pi-di-i[š-š]i

2'' w-e-ha-an-ta-ri

3'' nu par-ša-ni-li tar-w-i-eš-kán-[zi]

4'' ŠU^{MEŠ}-ŠU-NU-ya ša-ra-a

5'' ap-pi-iš-kán-zi

6'' pal-w-i-iš-kán-zi-ya (Singer, 1984: 12.)

“Onlar yerlerinde dönerler. Leopar tarzında dans ederler ve ellerini yukarı kaldırır ve onlar (bir süre) el çırpırlar.” (HW² [Band II:E] : 83.)

KUB II 1 II 26 (// XLIV 16 V [4] vd.) ;

[ŠA labar]na ŠU-an ap-pa-an-na-aš ^DKAL-ri

“Labarnanın el tutma (hareketinin) Koruyucu Tanrısına” .(HW² [Band II: E]: 83.)

(Yukarıdaki pasaj Koruyucu Tanrıya yapılan dua metninden alınmıştır.)

Aynı metnin IV 11 satır vd.’nda şu ifade de ayrıca yer almaktadır;

[ŠU-an šar]a ap-pa-an-na-aš

“el kaldırmanın...” (HW² [Band II: E]: 83.)

KUB XXIV 5 Vs. 4’-6’;

4’ I MA.N] URUDU I MA.NA AN.NA I MA.NA AN.BAR

5’]-zi nu-za UGU ap-pa-tar DÙ-zi

6’ [GIM-an-ma (GE₆-za ki-š)a-ri nu ka-ru-ú-i-l]i-uš da-a-i na-aš ŠA ^DXXX¹ har-pi² pa-iz-zi

“[bir mi]na bakır, bir mina kalay, bir mina demir, []... ve o (el) kaldırma hareketini yapar. [Gece olduğu zaman, eskileri (Labarnanın tasvirlerini) alır ve Ay Tanrısının harpa- sına götürür.” (Kümmel, 1967: 8-9.)

¹ Kümmel, 1967: 231’de ^DXXX ‘Ay Tanrısı’ olarak tanımlanmış ve Hititçesi ‘Arma-’ olarak verilmiştir. HZL: 256’da ‘Ay Tanrısı’ olarak tanımlanan kelime yeni okunuşu olan ^DSIN ile ifade edilmiştir.

² Harpa- kelimesi Kümmel tarafından “tepe, tepecik” olarak tanımlanmıştır. (Kümmel, 1967: 217.)

Yukarıdaki pasajda “UGU appatar DÜ-zi”nin çevirisi “(el) kaldırma hareketini yapar şeklindedir. Ancak metin içinde “el” kelimesinin geçmiyor oluşu dikkate alınırsa, buradaki çevirinin tamamen Kümmel’in yorumu olduğu göz ardı edilmemelidir.

Aynı metin 24’-29’;

24’[UR]J^{U^{LIM}} ar-ha [pa-iš]-ga-at-ta-ri I GÍN [KÙ.BABBAR] I GÍN GUŠKIN I MA.NA URUDU

25’ I MA.NA AN.NA I MA.NA AN.BAR I MA.NA A.BÁR nu A-NA LÚŠU.DAB [I^{’LÚ}] SIG₅ pi-ra-an ne-ya-an-zi

26’ na-an-kan EGIR-pa I-NA KUR-ŠU pé-e-hu-te-ez-zi LUGAL-u[š-ma-za] UGU ap-pa-tar DÜ-zi

27’ nam-ma LUGAL-uš EGIR-an-da wa-ar-pu-u-wa-an-zi pa-i[z-z]i

28’ GIM-an-ma lu-uk-zi nu-za LUGAL-uš UGU ap-pa-tar DÜ-zi [EGIR-an]-da-ma-az par-na-aš KIN-ur

29’ par-ku-u-i KIN-ur DÜ-zi³ lu-uk-kat-ti-ma-za LUGAL-uš SISKUR [ha-la-le-e[’]-i]n-zi DÜ-zi

“..... O kente gider, bir şekel gümüş, bir şekel altın, bir mina bakır, bir mina kalay, bir mina demir, bir mina kurşun. Bir komutan esirlerin önüne götürülür ve o onu ülkesine geri götürür. Kral ise (el) kaldırma hareketini yapar. Sonra kral yıkamak için gider. Gün aydınlandığında ise, kral (el) kaldırma hareketini yapar, sonra ise ev ritüelini, ‘temiz ritüelini yapar.’ (Kümmel, 1967: 10-11.)

Bu metinde de aynı şekilde “el” kelimesi geçmemekte, ancak Kümmel tarafından “(el) kaldırma hareketi yapar” şeklinde yorumlanmıştır.

KUB XXIV 5 Vs. 5, 26 ve 28. satırlarda geçen ‘nu-za LUGAL-uš UGU ap-pa-tar DÜ-zi’, “Kral (el) kaldırma hareketini yapar”, cümlesindeki hareket ‘şara epzi’ de kastedilen hareket ile benzer bir anlam içermektedir.

‘UGU appatar’ “yukarı tutma” eylemidir. Bu metinde de Kral tarafından icra edilmektedir.

Kümmel, 1967’deki çalışmasında, ‘UGU appatar’ın Akkadca *niš qati* -“ellerini kaldırmak”- eylemi ile aynı anlamı içerdiğini ve bunu da bir dua jesti (Gebetgestus) olarak yorumlayan M. Vieyra’nın (*Rites de purification hittites*. In: RHR 119 (1939):121-153) görüşüne katıldığını belirtmektedir.

Aynı hareket II. Murşili’nin Annallerinde (KBo III 4 I 22) ve III. Hattuşili’nin Apologyasında (KBo VI 29 II 9 vd.), Tanrıya yardım için başvurduklarında bu hareketi yaptıkları ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak Kümmel, şahsi yalvarma

³ Bu metin üzerinde çalışan Kümmel, parnaš KIN-ur parkui KIN-ur DÜ-zi ifadesi için “ev ritüelini temiz bir ritüel olarak yapar” şeklinde açıklamıştır. (Kümmel, 1967: 33.) KIN-ur, hititçesi ‘aniur-’ olan ve “ritüel hareket” anlamına gelen ideografik yazılımdır. (Kümmel, 1967: 226.)

ya da bir dileğin gerçekleşmesi için yapılan duada bu hareketin tekrarlandığını düşünmektedir.

Bir ya da iki elin yukarı kaldırılmasının, kulluk ifade eden bir hareket olduğu Mezopotamya mühürleri üzerindeki resimlerden de çok iyi bilinmektedir. Kümmel, aynı yorumu Hitit kaya anıtlarında sol elini havaya kaldırmış ve öne doğru bir adım atmış şekilde gösterilen figürler için de geçerli olabileceğini söylemektedir. (Kümmel, 1967: 14.)

Ancak metinlerde çoğunlukla 'ŠU^{MES} / HLA, yani "eller" ifadesi ile plural olarak ifade edilen hareketin, Hitit kaya anıtlarında tek eli havada tasvir edilen figürlerle bir ilgisi olduğu düşüncesi kanımca bir kez daha gözden geçirilmelidir.

Ellerin ne şekilde yukarı kaldırıldığı ya da tutulduğu gösteren kabartmalar Beyşehir'deki Eflatun Pınar anıtında görülebilir. Ancak, Arkeologlar arasında bu Hitit anıtının tam olarak bitirilmemiş olduğu görüşü hakimdir. Eğer bu görüş doğru ise, kabartmalardaki el hareketinin bir adorasyon hareketi olmadığı da söylenebilir. Ancak anıt üzerinde betimlenen figürlerde ellerini iki yana ve yukarı kaldırmış bazı Tanrı (?) figürleri yer almaktadır.

Aynı şekilde Yazılıkaya Açık hava tapınağındaki ana sahnede yer alan Tanrıça figürleri yandan ve ellerini yukarı kaldırmış olarak tasvir edilmiştir. Ancak yandan betimlendikleri için iki el mi, yoksa tek el mi yukarı kaldırılmıştır, bu pek iyi görülememektedir. Ancak bu tasvirden, ellerin içe bakacak şekilde yukarı kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

İnandık vazosu üzerinde yer alan frizlerden üçüncüsünde yer alan bir erkek figürünün dua hareketi gösterdiği düşünülmektedir. Alp, bu frizdeki sahneyi şöyle tarif etmektedir: "Kutsal evliliğini gerçekleştirmiş olan genç adam (prens), sağda bir postament üzerinde duran Fırtına Tanrısı'nın boğa heykeli önünde şükran duygusu ile sağ eli de bir kadeh ya da bardak ile içki sunuyor, sol elini kaldırarak dua ediyor." (Alp, 1999: 20.)

Yumruk biçimli bir libasyon kabının üzerinde yer alan kült ve müzik sahnesinde de, boynuzlu bir maske takmış adam ellerini dua jestinde kaldırmış olarak görülmektedir. (Alp, 1999: 29.)

'Ellerin yukarı kaldırılması' hareketini uygulayanın kral olduğu göz önüne alınırsa, dua etmek amacı ile yapıldığı düşünülebilir; Tanrıya bir rica amacıyla yöneltilen sözler, kralın ellerini yukarı kaldırması hareketinin hemen arkasından gelir.

Ancak bu hareket Hitit bayram ritüellerinde, uygulayan kişi ile ilgili olarak, dua amacı dışında ve birbirini izleyen bir dizi hareket içinde de yer almaktadır. Bunun için KBo X 23 metni örnek gösterilebilir. Yukarıda da gösterildiği üzere hareketi yapan kişi metin kırık olduğu için okunamamıştır. Ancak söz konusu hareketi yapan kişinin 'LÜ^{palwatalla}' olduğunu söylemek

mümkün olabilir, çünkü ‘šara ep-’ eylemi ‘palwai-’ / “el çırpma” eylemi ile görülmektedir. KILAM Bayramının tamamına bakıldığında bu eylemi gerçekleştiren hep ‘^{LÜ}palwatalla-’ dır.

“Ellerin yukarı kaldırılması” hareketi ritüel metinler olsun ya da olmasın Hitit metinlerinde sıkça rastlanan bir harekettir. Çoğunlukla, kral Tanrıya bir rica yöneltirken bu hareketi yapar.

Diğer yandan Hitit Bayram Ritüellerinde diğer bazı hareketlerle bağlantılı olarak, bir seri hareketin parçası olarak da karşımıza çıkar.

KUB XXIV 5 (Hitit Kralının Süstitüsyon Ritüeli) de yine kral tarafından uygulanan hareket diğerlerinden farklı olarak ‘šara ep-’ yerine ‘UGU appatar DÜ’ ile ifade edilmiştir. İkisi arasında fark açıkça görüldüğü üzere, yerine ‘UGU appatar DÜ’ ifadesi içinde “el (ŠU / QATU / keššera-)” kelimesinin yer almasıdır. Kümmel’in yorumu ile bu ifadenin, “ellerin yukarı kaldırılması” şekilde yorumlanması gündeme gelmiştir. Buna dayanarak, ‘UGU appatar DÜ’ ile kastedilen hareketin bir dua amaçlı bir hareketi olmadığını ileri sürebiliriz.

Hitit Kralının Süstitüsyon Ritüeli’nde geçen bu hareketin ne amaçla yapıldığı sorusuna şu şekilde cevap vermek mümkündür; ritüelin akışı içinde, Kral bu hareketi belki Tanrıyı hatırladığını göstermek, başka bir tabirle onu yad etmek için, belki de Tanrıya bir şükran ifadesi olarak yapıyor olmalıdır. Bu düşüncemizi ‘ellerin kaldırılması’ hareketi sonrasında dua edilmediğine dikkati çekerek temellendirebiliriz. Çünkü Hititçe metinler içinde ‘ŠU^{MES} šara ep-’ kullanıldığında hemen arkasından bir dua gelmektedir, ancak ‘UGU appatar DÜ’ hareketi sonrasında bir dua ya da rica yer almamaktadır.

4) Elini Koymak / Elini Uzaktan Koymak

Hitit Bayram Ritüellerinde sıkça belgelenen ve özel bir hareket olarak kabul edilen, “elini koymak” deyiimi Hititçede ‘QATAM dai-’ ile ifade edilir. (HW: 203.) “El”, Hititçe ‘keššar- n. / keššera- c.’, Sümerce ‘ŠU’ ve Akkadca ‘QATU(M)’ olarak okunur. Bazı ritüel metinlerde “elini koymak” hareketi için ‘QATAM dai-’ yerine ‘keššaran dai-’ kullanıldığı da belgelenmiştir. Burada dikkat edileceği üzere ‘QATU(M)’ ve ‘keššara-’ Akkusativ casusda kullanılmak sureti ile Hititçede “elini koymak” deyiimi yapılmıştır. Bu hareketin belgelendiği tüm metinlerde ‘QATU(M)’ ve ‘keššara-’ Akkusativ casusda belgelenmiştir.

Geçtiği metinler aşağıda verilmiştir:

KBo XVII 11 (CTH 631) Fırtına Bayramı.

KBo XIX 128 (CTH Supp. 625) AN.TAH.ŠUM^{SAR}, a ait metin parçaları?

KBo IV 9 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR}, in 16. Günü.

KBo XX 77 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR}, in 16. Günü.

KBo XI 51 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR}, in 16. Günü.

KUB XXV 1 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR}, in 16. Günü

KBo XVII 1 + KBo XXV 3 (CTH 416) Krali çift için yapılan eski ritüeller.

KUB XLIII 30 (CTH 645) Tanrısal topraklarda yapılan bayram ait metin parçaları.

KBo XXV 36 (CTH 649) NIN.DINGIR Rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçası.

KUB I 17 (CTH 591) Ay Bayramı.

KUB II 10 (CTH 591) Ay Bayramı.

KBo XIV 33 (CTH 591) Ay Bayramı.

KUB II 13 (CTH 591) Ay Bayramı.

KUB X 1 (CTH 627) KILAM Bayramı.

496 /u (KBo XXX 9) (Singer, 1984: 29.) KILAM Bayramı.

KUB X 8 (CTH 670) Çeşitli metin parçaları.

KBo XXI 85 (CTH 630) Ay ve Gök Gürültüsü Bayramı.

KBo XXIII 28 + KUB XXXII 65 + KUB XXXII 64 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı (2. Tablet) (Dinçol, 1989: 15-16.)

KBo XX 77 I 9-10 satırlarda “elini koyma” eylemi şu şekilde geçmektedir;

9 LÚSANGA -an-za LÚME-ŠE-DI har-z[i LUGAL-i]

10 pa-ra-a e-ip-zi LUGAL-uš [QA-TAM da-a-i]

“Rahip muhafızı tutar. (Onu) krala sunar. Kral elini koyar.” (Badalı-Zinko, 1989:12, 47.)

KBo IV 9 II 51-52'de ise şöyle geçmektedir;

51 UGULA^{LÚ.MEŠ} MUHALDIM iš-pa-an-tu-uz-zi-iš-šar¹ GEŠTIN
52 LUGAL-i pa-ra-a e-ip-zi LUGAL-uš QA-TAM da-a-i

“Ahçıların başı şarap (ile dolu) libasyon kabını krala sunar, kral elini koyar.”
(Badali-Zinko, 1989: 18, 49.)

KUB II 13 Vs. II 44''-50'' ;

44'' LUGAL-uš UŠ-KE-EN ta-aš e-ša UGULA^{LÚ} MUHAL[DIM]
45'' ha-pal-zi-el² ú-da-i
46''^{GIŠ} za-al-wa-ni-in³ da-a-i
47'' nu-kán^{ÚTUL} ha-pal-zi-el da-a-i
48'' na-at LUGAL-i pa-ra-a e-ep-zi
49'' LUGAL-uš-kán QA-TAM da-a-i
50'' na-at UGULA^{LÚ} MUHALDIM^{LÚ.MEŠ} hal-li-ya[-ri-aš]⁴ pa-a-i

“Kral reverans yapar ve oturur. Ahçıların başı getirir ve bir tepsiyi alır, tencerede yapılan yemeği alır ve onu krala sunar, kral elini koyar ve ahçıların başı onu şarkıcı rahiplere verir. (Klinger, 1996: 554-555.)

Aynı metnin devamında “elini koyma” hareketi bir kez daha geçmektedir.

Vs. III 14-18;

14' LUGAL-uš ar-ta UGULA^{LÚ} MUHALDIM-kán I NINDA.GUR₄.RA
15'^{GIŠ} BANŠUR-az da-a-i LUGAL-i pa-ra-a e-ep-zi
16' LUGAL-uš-kán QA-TAM da-a-i UGULA^{LÚ} MUHALDIM I
NINDA.GUR₄.RA
17'^D A-aš-ga-še-pa⁵ pár-ši-ya
18' na-an-ša-an EGIR-pa^{GIŠ} BANŠUR-i da-a-i

¹İşpantuzziššar; neutrum bir kelimedir, HW: 89'da (DUG) işpantuzziššar “şarap fıçısı (?)” olarak tanımlanmıştır. HDW: 30'da, (DUG) işpaduzzi- “sıvı kurbanı, rasyon” anlamlarına gelmektedir. işpantuzziššar, bu kelimedenden nominabstrakta eki ile meydana getirilmiş ve “bir libasyon kabı” olarak tanımlanmıştır. Popko, 1978: 91'de, yine “bir libasyon kabı” olarak tanımlanmış ve de altın ya da gümüşten yapıldığı, metinlerde siyah ya da beyaz olarak belgelendiği şeklinde bilgi verilmiştir.

²ÚTUL hapalzel-, HW: 54 ve HDW: 15'de bir diğer yazımının hapalzir- olduğu ve “bir tür tencere yemeği” anlamına geldiği belirtilmiştir.

³GIŠ zalwani-, HDW: 108'de “kesme tahtası, tepsi, tabak” şeklinde tanımlanmıştır.

⁴LÚ halliyari- nin karşılığı HW: 47'de “şarkıcı rahip (?)” olarak verilmiştir ve ideografik yazımının GALA olduğu belirtilmiştir. HZL: 318'e baktığımız zaman LÚ GALA'nın “ayinlerde ilahi söyleyen kimse” olduğunu görüyoruz. HDW: 13'de LÚ halliyari- için “bir tapınak görevlisi, şarkıcı rahip(?)” tanımları kullanılmıştır. Alp, 1983: 82, dipnot 85'de kelimeyi şöyle açıklamaktadır; *Beamtentnamen* çalışmasında s: 61-65'de müzisyenler, şarkıcılar, konuşmacı rahipler grubunda ele alınmıştır. LÚ halliyari- nin görevi törendeki kültürel sahneye müzik ve dans ile katılmaktır. Etimolojisi bugüne kadar bilinmeyen kelimeyi, Alp, 418/s Vs. II 3'-4' satırlardaki fonksiyonunu değerlendirerek, LÚ halliyari- nin, ‘haliya- / diz çökmek’ eyleminden geldiğini öne sürmüştür. Buradan yola çıkarak bu rahipleri “diz çökenler” olarak yorumlamıştır. Pek çok metinde çift 'l' (-ll-) ile görülen kelimenin artık tek 'l' (-l-) ile de kullanıldığını söylemektedir.

⁵D Ašgašepa, HW: 36'da “kapı cini” olarak yorumlanmıştır. Daha geniş bilgi için; Bakz. s: 28 dipnot 16.

“ Kral ayakta durur. Ahçıların başı masadan bir kaba somun alır, krala sunar. Kral elini koyar. Ahçıların başı bir kalın ekmeği kapının cini için böler ve onu masaya geri koyar.” (Klinger, 1996: 556-558.)

H. Otten’ın yayınladığı KBo XIX 128’ “elini koyma” hareketinin geçtiği yer aşağıda verilmiştir.

Vs. I 20-24;

20 LÚ.MEŠ⁶ AZU⁶ III NINDA.GUR₄.RA EM-SA LUGAL-i
 21 pa-ra-a ap-pa-an-zi LUGAL-uš QA-TAM da-a-i
 22 LÚ.MEŠ⁶ AZU III NINDA.GUR₄.RA EM-SA pár-ši-ya
 23 ta GIŠ⁷ BANŠUR AD.KID PA-NI ZAG.GAR.RA⁷
 24 ti-an-zi

“Kahinler krala üç ekşi ekmek sunarlar. Kral elini koyar. Kahinler üç ekşi ekmeği bölerler ve (onları) sonra sunağın önünde (duran) hasırdan masanın (üzerine) koyarlar. (Otten, 1971: 2-3)

Fırtına Bayramının anlatıldığı KBo XVII 11’de “elini koymak” hareketinin geçtiği yerler aşağıda tespit edildiği gibidir.

Oldukça kırık olan Vs. I 51 ve 52. satırlarda şu şekilde belgelenmiştir;

51 [-]x LUGAL-i pa-ra-a e-ip-zi LUGAL-uš
 52 [(QA-TAM da-a-i)] NINDA⁸ har-ša-uš⁸ GE₆^{TIM} pár-ši-ya-an-da

“ [] krala sunar. Kral elini koyar. [] onlar siyah ekmeği bölerler. (Neu, 1970: 16-17.)

KBo XVII 11 Vs. I 51-52 ile KBo XIX 128 I 20-24 karşılaştırılacak olursa, her iki metinde de görevlilerin böldükleri ekmeğin daha önce krala uzatılan ile aynı olduğu görülür. O halde KBo XVII 11 I Vs. 51. satırdaki kırık yere, metnin devamında bölünen ‘NINDA⁸ haršauš GE₆’ gelmelidir.

Aynı metnin devamında bu ritüel hareket tekrarlanmaktadır.

⁶ LÚ.AZU, HZL: 308’de “kahin, bakıcı, sihirbaz” şeklinde yorumlanmıştır.

⁷ ZAG.GAR.RA, HZL: 360’da GIŠ determinatifi ile de kullanılabildiği ve “sunak, kaide, kurban kesilen yer” anlamlarına geldiği şeklinde tanımlanmıştır.

⁸ NINDA⁸ harši-, HW: 60 ve HDW: 18’de “kaba ekmek” olarak çevrilmek suretiyle NINDA.KUR₄.RA ile eşitlendirilmiştir. Hoffner, 1974: 156 vd.’nda bu eşitliği şu şekilde açıklamaktadır; bu kelime için temel iki görüş mevcuttur, biri “kalın (=kaba)” anlamı (=GUR₄.RA ve Akkadcası kabru , ebu), ve diğeri “normal” (=SI.SA) eşitliğidir. Metinlerde hem NINDA⁸ harši-, hem de NINDA.GUR₄.RA siyah ya da beyaz olarak tanımlanırlar.

Vs. II 1-2;

- 1 GAL ^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM wa-al-hi-aš iš-pa-an-t[u-zi-aš-šar GE₆ LUGAL-i pa-ra-a e-ip-zi]
 2 LUGAL-uš QA-TAM da-a-i UGULA ^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM ši-ú[-ni ku-ut-ta-aš pi-ra-an III-iš ši-pa-an-ti]

“Ahçıların başı krala walhi- (bak. s: 13, dipnot 11) ile (dolu) bir siyah libasyon kabını sunar. Kral elini koyar. Ahçıların başı duvarın önünde üç kez tanrıya libasyon yapar.” (Neu, 1970: 16-17.)

Aynı metnin devamında Vs. II 7-12. ve 19-20., ayrıca Rs. III 2-6. satırlarda, yukarıdaki ifadenin tamamı tekrarlanmaktadır. Ancak burada ‘ışpantuzziššar GE₆’ (Siyah libasyon kabı) şarap ile doludur.

Aynı metnin devamında ise şu ifade yer almaktadır.

Vs. II 38-41;

- 38 ši-ú-na-aš É-az III ^{GIŠ}za-lu-wa-ni-uš ú-da-an-zi [a]n-da
 39 tu-uš LUGAL-i pa-ra-a ap-pa-an-zi LUGAL-uš QA-TAM [da-a-i]
 40 tu-uš EGIR-pa A-NA É.DINGIR ^{LIM}pi-e-da-an-zi [^{LÚ.MEŠ} İŞ-TJU É.NA₄⁹
 41 ta-ha-tu-ma-a-ar¹⁰ ú-da-an-zi

“Tanrının evinden üç tepsi getirirler. [] onları içeri getirirler ve (onları) krala sunarlar. Kral elini koyar. Sonra onlar tapınağa geri götürülür. [-lar] Taş evden tütsü malzemesi getirirler. (Neu, 1970: 22-23.)

KILAM Bayramında geçen “elini koymak” eylemi aşağıda verilmiştir.

KUB X 1 Rev. V 2’- 4’;

- 2’ ŠA KU.BABBAR x [
 3’ ta LUGAL-i pa-ra-a [(e)-ip-zi]
 4’ LUGAL-uš QA-TAM [(da-a-i)] (Singer, 1984: 25.)

“.....gümüşün..... ve krala sunar, Kral elini koyar.”

KUB XLIII 30 Vs. II x+1 - 5’;

- x+1 [UGULA ^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM iš]-p[a-a]n-[tu-z]i-aš-šar LU[GAL-i pa-ra-a e-ep-zi]

⁹ É.NA₄, HW: 270’de “taş ev, mezar yapısı, ölü evi, mozoleum” şeklinde çevrilmiştir. Ayrıca HZL: 314’de de “taş ev ve mozoleum” diye tanımlanmıştır.

¹⁰ tahatumar, HDW: 80’de neutrum olan kelime “bir tütsü maddesi” olarak tanımlanmıştır. HEG:15-16’da, “tütsü maddesi” çevirisi verilmiştir. Ayrıca şu bilgiler verilmiştir; luwice olan ve “yanıcı bir madde” olarak nitelendirilen tahara- ile olan ses ve anlam benzeşmesi kesin değildir. Bunu halhaltumar ile hal- arasındaki ilişki ile açıklayabiliriz. Halhaltumar “köşe, aç” ve haliya- verbindeki hal- “çölmek” anlamındadır.

- 2' [LUGAL-uš QA-TAM d]a-a-i UGULA LÚ.MEŠ MUHALDIM ha-aš-ši-i III-
Š[U ši-pa-an-ti]
- 3' [UGULA LÚ.MEŠ GIŠ BAN]ŠUR ša-ra-a šu-up-pi-ya-ah-hi UGULA
LÚ.MEŠ MUHALDIM]
- 4' [kur-ša-aš p]é-ra-an I-ŠU hal-ma-šu-it-ti I-ŠU lu-u[t-ti-ya I-ŠU]
- 5' [ha]-at-ta-lu-aš GIŠ-i I-ŠU nam-ma ha-aš-ši-i I-ŠU [ši-pa-an-ti]
- (Neu, 1980: 76-77.)

“Ahçıların başı libasyon kabını krala sunar, kral elini koyar. Ahçıların başı ocağa üç kez libasyon yapar. Sofracıların başı temizler. Ahçıların başı postun önüne bir kez, tahta bir kez, pencereye bir kez, kapı sürgüsüne bir kez, daha sonra ocağa bir kez libasyon yapar.”

Tanrısar topraklarda yapılan bir bayram metnine ait olan KUB XLIII 30'un devamında 8'- 11'. Ve 12' ve 14' satırlarda, yukarıdaki ifade tekrar edilmektedir. Ancak krala uzatılan 'marnuwandaš¹¹ išpantuzziššar' ve 'GEŠTIN-aš išpantuzziššar' dır.

Bazı metinlerde 'QATAM dai-' yerine “uzaktan elini koymak” anlamına gelen 'tuwaz QATAM dai-' kullanılır. Bir Adverb olan 'tuwaz' “uzaktan” anlamına gelir. (HW: 231.)

Geçtiği metinler aşağıda verilmiştir.

KBo XVII 43 (CTH 745) Bilinmeyen bir çeşit Hatti literatürüne ait metin parçaları.

Bo 5478

KBo XXV 89

KBo XXV 127

KBo XVII 50 + KBo XXV 129 (CTH 744) Hatti dilinde ilahi ya da rezitasyon içeren bayram metnine ait parçalar.

KBo XXX 9 KILAM Bayramı. (Singer, 1984: 29)

KUB I 17 (CTH 591) Ay Bayramı.

KUB II 10 (CTH 591) Ay Bayramı.

KBo XIV 33 (CTH 591) Ay Bayramı.

KBo IV 9 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü.

KUB XXV 1 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü.

KUB XXV 36 (CTH 647) Prensın kutladığı bayram.

KUB X 21 (CTH 669) Hitit Bayramlarına ait büyük metin parçaları.

I. Singer'in üzerinde çalıştığı KBo XXX 9 (496 / u) metninde de “elini uzaktan koymak” eylemi geçmektedir. Bu metin Singer'e göre, KILAM Bayram

¹¹ marnuwant- Bakz. s. 20 dip not 13.

metnine aittir ve 2. Ve 3. Tabletlerle paralellikler gösteren metin parçaları grubunda ele alınmıştır. (Singer, 1983: 14 ve Singer, 1984: 2.)

Rev. III x+1 - 7';

x+1 L]Ú^{URU}An-ku-wa [I]Š-TU É x [
 2' U]ZU^UNÍG.GIG ú-da-a-i GAL LÚ^{MEŠ} MU[HALDIM
 3' L]UGAL-i^{UZU}NÍG.GIG pa-ra-a e-ip-zi
 4' L]UGAL-uš tu-u-wa-az QA-TAM da-a-[i
 5'] x LÚ^{URU}An-ku-wa LUGAL-i hi-i[n-kat-ta(?)]
 6' [LÚ^{GIŠ}PA h]a-at-ti-li ki-iš-š[a-an hal-za-a-i Hanikkuil]
 7'] x x [-z]i ha-x [

(Singer, 1984: 30).

“Ankuwalı ada[m evin[de]n karaciğeri getirir. Ah[çı]ların başı [k]rala karaciğeri sunar. [K]ral uzaktan elini koyar. Ankuwalı adam [] krala reverans [yapar.] [Asa taşıyıcı H]attice şöyle seslenir: ‘Hanikkuil’”

KUB XXV 1 4-19’da ise şöyledir:

4 UGULA^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM III TA-PAL
 5 GIŠ¹²ki-iš-du-un¹²
 6 ha-aš-ši-i ta-pu-uš-za LUGAL-i
 7 tu-u-wa-az pa-ra-a e-ip-zi
 8 LUGAL-uš-ša-an tu-u-wa-a[z]
 9 QA-TAM da-a-i na-at-kán p[(a-ra-a)]
 10 ú-da-an- z[(i)]

“Ahçıların başı üç çift kaideyi ocağın yanında krala sunar. Kral uzaktan elini koyar. Onlar onları (kaideleri) dışarı götürürler. (Badali-Zinko, 1989: 33, 52.)

Ay Bayramı’nın anlatıldığı metinde “uzaktan elini koyma” ifadesi şöyle geçmektedir.

KUB I 17 Vs. II 6-15;

6 LUGAL-uš e-eš-zi UGULA^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM
 7 nam-ma-ya III^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM
 8 ha-aš-ši-i ta-pu-uš-za
 9 ti-en-zi nu III TA-PA[(L) G]IŠ¹³ha-ap-ša-li¹³
 10 pa-ra-a ap-pa-an-zi
 11 NINDA¹⁴wa-ga-a-ta-aš-ša-an¹⁴

¹² GIŠ¹²kištu-, HW: 112’de “alet, sepet (?)” şeklinde yorumlanmıştır. HDW: 39’da ise “kaide, ayak” olarak çevrilmiştir.

¹³ GIŠ¹³hapšali-, HW: 55’de “tabure” olarak çevrilmiş ve “kadın sandalyesi gibi bir işlevi olduğu” bilgisi verilmiştir. HDW: 16’da yine “tabure” olarak çevrilmiştir.

¹⁴ NINDA¹⁴wagata-, Hoffner, 1974:188’de ‘wak-’ “ısırmak” verbindenden gelbinden geldiğini söylemektedir. KUB I 17 Vs. II 11’de ‘wagata-’, ‘šan’ yer belirtici partikelini içermektedir. Neu 1970: 56, 65’de, kelimenin dilin eski aşamalarında -š- gövdeli olduğunu ve daha sonra -a- gövdeli genus commune bir kelimeye dönüştüğünü ileri sürmektedir.

- 12 ki-it-ta-ri LUGAL-uš-kán
 13 tu-u-wa-az QA-TAM da-a-i
 14 nam-ma-at-kán pa-ra-a
 15 pé-e-da-an-zi

“Kral oturur, ahçıların başı ve başka üç ahçı ocağın yanına geçerler ve üç çift tabureyi sunarlar. Konulmuş bir lokma ekmeğe kral uzaktan elini koyar. Sonra onu götürürler.” (Klinger, 1996: 424-425.)

Yine Ay Bayramının anlatıldığı bir metin, KUB II 10 Vs. I (16’-21’);

- 16’ LUGAL-uš UGULA LÚ.MEŠ MUHALDIM nam<-ma->ya II
 LÚ.MEŠ[(MUHALDIM)]
 17’ [(h)]a-aš-ši-i ta-pu-uš-za ti-ya-an-zi
 18’ III TI[(A-PA)]L GİŠ KA-AN-NU-UM¹⁵ pa-ra-a ap-pa-an-zi
 19’ [(NINDA-w)]a-g[(a-t)]a-aš-ša-an ki-it-ta
 20’ [(LUG)]AL-uš-kán tu-u-wa-az QA-TAM da-a-i
 21’ na-at-kán pa-ra-a pé-e-da-an-zi

“Kral oturur, ahçıların başı ve başka iki ahçı ocağın yanına geçerler ve üç çift kaideyi sunarlar. Konulmuş bir lokma ekmeğe kral uzaktan elini koyar ve onu götürürler.” (Klinger, 1996: 458-459.)

KBo XIV 33 Vs. I x+1-4’;

- x+1 [(III)]TA-PAL GİŠ KA-AN-NU-UM pa-ra-a ap-pa-an-zi
 2’ [(NINDA)]wa-ga-ta-aš-ša-an ki-it-ta
 3’ [(LUGA)]L-uš-kán tu-u-az QA-TAM da-a-i
 4’ [(n)]a-at-kán pa-ra-a pé-e-da-an-zi

“üç çift kaideyi uzatırlar. Konulmuş bir lokma ekmeğe kral uzaktan elini koyar ve onu götürürler.” (Klinger, 1996: 482-483).

KBo XVII 43 Vs. I 18’-19’da şöyle geçmektedir;

- 18’ [LÚ.MEŠ ha-]a-pé-eš¹⁶ URU Da-a-ú-ni-ya UZU NÍG.G[IG
 19’ [LUG]AL-uš tu-u-az QA-TAM d[a-
 (Neu, 1980: 105.)

“Dauniyalı hapiya- adamları ciğer[i krala sunarlar] Kral uzaktan elini koy[ar].”

Bo 5478 Vs. I 5’-9’da da bu özel hareket belgelenmiştir;

- 5’ LÚ GUDÚ DUMU-li iš-pa-an-t[u-

¹⁵ GİŠ KANNU, HW: 309’da “kaide, altlık, tencere ayağı” karşılıklarını verilmiştir.

¹⁶ LÚ hapiya- için Bakz. s. 14 dip not 6.

6' hu-ga-an-tu-uš ši-pa-an-ti [
 7' ti-an-zi ^{LÚ} GUDÚ ^{UZU} NÍG.GIG x[
 8' tu-u-wa-az QA-TAM da-a-i LU[GAL-
 9' hal-ma-aš-šu-it-ti da-a-[i
 (Neu, 1980: 107-108.)

“Melhemli rahip çocuğa libasyon [kabı] kurban edilmiş []lere libasyon yapar. [] geçer. Melhemli rahip ciğeri [krala sunar, Kral] uzaktan elini koyar. Kr[al] tahta koy[ar].”

KBo XXV 89 Vs. II 6'-8';
 6' ma-a-an UGULA ^{LÚ.MEŠ} MUHALDIM ^{UZU} NÍG.GI[G LUGAL-u(š)]
 7' tu-u-az QA-TAM da-a-i
 8' ^{DIM} ^DWa-a-še-ez-z[(i-l)i
 (Neu, 1980: 169.)

“Ahçıların başı ciğeri (krala sunduğunda) kral uzaktan elini koyar.”

KUB X 21 II 23-29;
 19 GAL ME-ŠE-DI LUGAL-i tar-kum-mi-ya-e-ez-zi
 20 a-še-eš-ni ta-a-wa-al ^{LÚ.MEŠ} MUHALDIM ^{TIM}
 21 III GA-AN-NU-UM ti-an-zi LUGAL-Uš-ša-an
 22 tu-u-wa-az QA-TAM da-a-i

23 LUGAL-uš GAD-an a-ha pé-eš-ši-e-ez-zi

“Ahçıların başı krala bildirir: ‘toplantıya tawal içeceği!’ Ahçılar üç kaideyi yerleştirirler. Kral ona uzaktan elini koyar. Kral havluyu atar.” (Alp, 1983: 83-84.)

KBo XVII 50 + KBo XXV 129 Vs.[?] II x+1 - 5';
 x+1 L]UGAL-i pa-ra-a [e-ép-zi
 2' -]a-i UGULA ^{LÚ} ^{MEŠ} ^{GIŠ} BANŠUR x [
 3'] x ta-ga-a-an da-a-i x [
 4' e-e]p-zi LUGAL-ša tu-u-wa-az [QA-TAM
 5']x-an ha-aš-ši-i da-a[-i]
 (Neu, 1980: 213.)

“ k]rala uza[tır]-e sofracıların başı [] toprağa koyar [su]nar kral uzaktan [elini koyar] ocağa koy[ar].”

“Elini koyma” ya da “elini uzaktan koyma” eylemlerini, yukarıdaki pasajlarda da görüldüğü üzere, yerine getiren “Kral / LUGAL” dir.

Kralın elini koyması ya da uzaktan koyması hareketini yapmadan önce, bazı tapınak görevlileri ona bir nesne sunarlar. Uzatılan bu nesneleri şu şekilde sıralayabiliriz;

“ışpantuzziššar GEŠTIN / şarap (ile dolu) bir libasyon kabı”, “^{GIŠ}zalwani- / tepsi”, “NINDA.GUR₄.RA EM-SA / ekşi ekmek”, “NINDA.GUR₄.RA / kalın ekmek”, “^{UTUL}hapalzel- / bir tencere yemeği”, “^{NINDA}haršauš GE₆ / siyah ekmek”, “walhiyaš ışpantuzziššar GE₆ / walhi- (ile dolu) siyah libasyon kabı”, “GEŠTIN ışpantuzziššar GE₆ / şarap (ile dolu) siyah libasyon kabı”, “marnuwandaš ışpantuzziššar GE₆ / marnuwant- (ile dolu) siyah libasyon kabı”, “^{UZU}NÍG.GIG / karaciğer”, “III TAPAL ^{GIŠ}kištu- / üç çift kaide”, “III TAPAL ^{GIŠ}hapšali- / üç çift tabure”, “III TAPAL ^{GIŠ}KA-AN-NU-UM / üç çift kaide”, “^{NINDA}wagata- / bir lokma ekmek”.

Bunların arasında farklı bir örnek teşkil eden, krala muhafızın (^{LÚ}ME-ŠE-DI) sunulması sahnesi vardır. (KBo XX 77 I 9-10.) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. gününde geçen bu sahne ile ilgili olarak Badali- Zinko; kralın elini koyması ile bir kutsama hareketi yaptığını ileri sürmektedirler. Ayrıca, söz konusu muhafızın özel ritüel işleri yapabilmesi için, öncelikle kralın elini koyması hareketi öngörülüyor olabilir, diye yorumlamaktadırlar. Söz konusu hareketi kral, ^DZA.BA₄.BA₄ / Savaş Tanrısı'nın tapınağına girmeden önce yapmıştır. Belki de AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü, Savaş Tanrısı için yapılan bir bayram olduğu için muhafızın kral tarafından kutsanması, onun presente edilmesi ya da taltif edilmesi şeklinde yorumlanabilir. (Badali-Zinko, 1989: 57.)

Kral “elini koymak” ya da “uzaktan elini koymak” hareketini yaptıktan sonra, eğer sunulan nesne bir tür ekmek ise bölünür ve alındığı masaya bırakılır. Eğer krala uzatılan nesne bir tür libasyon kabı ise, kral elini koyduktan sonra görevliler tarafından tanrıya libasyon işlemi başlar. Eğer krala uzatılan nesne bir kaide ya da tabure üzerinde olduğu anlaşılan ^{NINDA}wagata- ise, kralın elini uzaktan koyması ile götürülür. Bir metinde ise, farklı olarak “uzaktan elini koymak” hareketini yaptıktan sonra, kralın havlu atma hareketi gelir.

Krala, elini koyacağı ya da elini uzaktan koyacağı nesneyi uzatan görevlilerden sıkça rastlanana “UGULA ^{LÚ.MEŠ}MUHALDIM / Ahçıların başı” ve ayrıca “^{LÚ.MEŠ}AZU / kahin”, “^{LÚ}hapiya- / bir kült görevlisi”, ^{LÚ}GUDÚ / Melhemli rahip”, “UGULA ^{LÚ.MEŠ}GIŠBANSUR / Sofracıların başı” dir.

Kralın elini koyması ve elini uzaktan koyması hareketleri arasındaki fark, elini üzerine koyabilecek büyüklükte bir nesnenin kralın oldukça yakınına getirilmesi durumunda “QA-TAM dai- / elini koymak”, kralın daha uzağından huzuruna çıkarılan ve bir kaide üzerinde getirilen nesneler için “QA-TAM tuwaz dai- / uzaktan elini koymak” şeklinde açıklanmaya çalışılabilir.

“Elini koymak / elini uzaktan koymak” başlığı altında inceleyebileceğimiz bir husus da “üç kez uzaktan elini koymak” hareketidir. KUB XXV 36’da (Prensin kutladığı bayram) bu hareketin geçtiği pasaj aşağıda verilmiştir;

KUB XXV 36 Rs. V 1-4;

- 1 LÚ GU[DÚ ta-pi-š]a-na-an¹⁷ [] LÚ DⁱI[M
- 2 LÚ DⁱIM-ma ku-in har-zi na-an-za LÚ GU[DÚ
- 3 LÚ GUDÚ ta-pi-ša-na-an LUGAL-i pa-ra-a
- 4 e-ep-zi LUGAL-uš tu-az QA-TAM III-ŠU da-[a-i]

“Melhem[li rahip tapiš]ana- kabını [] Fırtına Tanrı[sının] adamı Fırtına Tanrısının adamı hangisini tutarsa onu melhem[li rahip melhemli rahip tapišana- kabını krala sunar. Kral elini uzaktan 3 kez koyar.”

Ritüel sırasında bu hareketi yapmaya neden gerek duyulduğu sorusuna ise şöyle yanıt aranabilir; dikkat edilecek olursa kralın elini koyduğu nesneler arasında yer alan, içinde bir takım dinsel içkiler ve şarabın yer aldığı libasyon kapları ve çeşitli kültürel ekmekler, Hristiyanlık dininde Hazreti İsa’nın etini ve kanını temsil eden, ekmek ve şarabı hatırlatmaktadır. Dinsel törenler sırasında rahipler önüne gelip duran insanların başına elini koyar ve ekmek ve şarap verir. Burada rahibin yaptığı bir kutsama hareketidir.

Bu noktadan hareketle, Hitit Bayram Ritüellerinde geçen bu özel hareketin de kutsama amacı güdülerken yapıldığını söyleyebiliriz. KBo IV 9’da geçen pasajın Badali-Zinko tarafından, bir muhafızın kutsanması hareketi olarak açıklanması bu görüşümüzü desteklemektedir.

Bu konu üzerinde bir çalışması olan Amerikalı bilim adamı David P. Wright, Tevrat’ta yer alan metinler ile Hitit metinlerinde geçen “el koyma” hareketlerinin bir karşılaştırmasını yapmıştır. Konuyu oldukça geniş bir şekilde ele aldığı makalesinde, “kralın elini koyması ya da uzaktan elini koyması” hareketinin kutsama anlamına geldiğini söylemiştir. (Wright, 1986: 433-446.)

Ancak kralın elini koyduğu diğer kültürel içkilerin ve çeşitli ekmeklerin hangi amaçla kutsandığı sorusu akla gelebilir. Bunu da şöyle cevaplayabiliriz; törenin devam edebilmesi için gerekli birtakım kültürel nesneler olarak tanımlayabileceğimiz bu grubun kral tarafından kutsanması, dinsel tören sırasında kullanımına izin verilmesi anlamına gelebilir. Bu şekilde hem kral tarafından kontrolü yapılıyor, hem de tanrılara sunulmadan önce kutsanmış oluyordu.

¹⁷ tapišana-, HW: 212 ve HDW:85’de “bir tür kap, testi (?)” olarak tanımlanmıştır.

5) Dudak Değdirme

Hititçede ‘puri-’ kelimesinin HW: 173’de “dudak” anlamına geldiği belgelenmiştir. HDW: 65 ve CHD, 1997: 384’de bu anlamının yanı sıra “kenar, bir şeyin ağız kenarı” şeklinde çevrilmiştir.

Hitit Bayram Ritüellerinde ‘puri-’ kelimesinin kullanımı ile oluşturulan bir özel hareket mevcuttur. Bu özel hareket metinlerde ‘purin dai-’ yani “(bir şeye) dudak değdirmek; bir yudum almak, tadına bakmak” (HW: 173 ve Friedrich, 1947: 287) formunda karşımıza çıkmaktadır.

Bu özel hareketin geçtiği metinler aşağıda verilmiştir:

- IBoT IV 76 AN.TAH.ŠUM^{SAR} (CHD, 1997: 385)
 KUB XX 16 (CTH 694) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KUB XL 97 (CTH 628) (h)işuwaš Bayramı.
 KBo XV 52 (CTH 628) (h)işuwaš Bayramı.
 KBo XV 58 (CTH 628) (h)işuwaš Bayramı.
 KBo XIX 112 (CTH Supp. 348) Hedammu Mitolojisi.
 KBo XVII 74 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
 KBo XXI 99 (CTH Supp. 738) Tanrı Tetešhapi için yapılan Ritüel.
 IBoT III 72 (CTH 692) Huwaššanna Kültüne ait Bayram Metin Parçaları.
 KUB XXVII 69 (CTH 591) Ay Bayramı.
 KUB XXVII 67 (CTH 591) Ay Bayramı
 KUB XX 16 (CTH 670) Hitit Bayramları ile ilgili çeşitli metin parçaları.
 KBo XXI 69 (CTH Supp. 670) Hitit Bayramları ile ilgili çeşitli metin parçaları.

Ay Bayram töreni sırasında “dudak değdirme” hareketinin geçtiği pasaj aşağıda verilmiştir.

- KUB XXVII 69 Vs. II 9’-17’;
 9’ nam-ma [(DUG.DÍLIM)].GAL A-NA ^{LÚ}MUHALDIM
 10’ DUMU.É.G[AL pa-r]a-a e-ep-zi
 11’ nu-uš-š[a-an t]a-pi-ša-na-az¹
 12’ GEŠTIN A-NA ^{DUG}DÍLIM.GAL Ì <lahuwaizzi>
 13’ pu-u-ri-in da-a-i

- 14’ na-aš-ta NINDA.GUR₄.RA pa-ra-a
 15’ pé-e-da-an-zi na-aš-ta
 16’ NINDA.GUR₄.RA ^{LÚ<MEŠ>}NAR GIŠ ^DINANNA.TUR
 17’ EGIR-an ha-az-zi-eš-kán-zi

¹ tapišana- Bakz. s: 68, dipnot 17.

(Klinger, 1996: 524-525.)

“Ayrıca o kabı saray oğlanı ahçıya [uz]atır ve tapışana kabından şarabı yağ kabına <boşaltır> Sonra kalın ekmeğe götürülür. Sonra şarkıcılar küçük Inanna enstrümanını kalın ekmeğin arkasından çalarlar.”

Aynı metnin Vs. III 5'-10';

5' [nu-uš-]ša-an SAL.LUGAL

6' [A-N]A^{NINDA}har-za-zu-u-ti²

7' p[u-u]-ri-in da-a-i

8' LÚ^{LÚ}MUHALDIM DUMU.É.GAL za-al-ha-ya-az³

9' GUŠKIN GEŠTIN ha-aš-ši-i

10' ta-pu-uš-za ši-pa-an-ti

“ve kraliçe dudağı(nı) harzazuta- ekmeğine değerir. Saray görevlisinin ahçısı altın zalhai- kabı ile şarabı ocağın yanına libasyon yapar.”
(Klinger, 1996: 526-527.)

Friedrich, burada yapılan eylemin aslında “bir yudum almak, tadına bakmak” olduğunu ileri sürmektedir. Yani, kraliçe ‘harzazuta-’ ekmeğinin tadına bakmak için bu eylemi yapar. Friedrich ‘harzazuta-’ ekmeği için “yağ dökülmüş ekmeğe” çevirisini yapmakta ve dolayısı ile bu konu ile ilgili yorumunu da, “kraliçenin ekmeğe dökülmüş olan sıvı yağdan bir yudum alması” şeklinde yapmaktadır.
(Friedrich, 1947: 288.)

Fırtına Bayramında bu özel hareket aşağıdaki gibi belgenmiştir.

KBo XVII 74 Vs. II 26-33;

26 LUGAL-uš tu-un-na-ak-ki-iš-na pa-iz-zi^{NINDA}ša-ra-[a-m]a hal-zi-ya

27 LÚ^{LÚ}[R.TU]R kur-ša-an ú-da-an-zi ta-an a-ap-pa k[á]n-kán-zi

28 [LUGAL-uš-z]a a-ni-ya-at-ta da-a-i ta-aš-ta pa-ra-a pa-iz-zi

29 [ma-a-an-ma] ka-ru-ú e-eš-zi LÚ^{GIŠ}TUKUL LUGAL-i GAL-in pa-a-i

30 [LUGAL-uš pu]-u-ri-in da-a-i LÚ^{GIŠ}TUKUL^{DUG}te-eš-šum-m[i-]in a-ap-pa e-ip-zi

31 LU[GAL-i] ma-a-ni-ya-ah-hi^{NINDA}wa-ga-ta-aš II-ah-hi II^{GIŠ}za-lu-wa-ni-uš⁴

32 II hu-up-pa-ru-uš LÚ^{GIŠ}TUKUL a-ru-wa-iz-zi ta-a[z] da-a-i

33 LUGAL-uš a-ap-pa^Éha-li-en-ti-u⁵ pa-iz-zi

(Neu, 1970: 20-21.)

² NINDA^{harzazu-} / harzazuta- Bakz. s:29, dipnot 17.

³ zalhai- için HW: 258 ve HDW:108'de ritüellerde kullanılan bir tür kap tanımlaması yapılmıştır.

⁴ GIŠ^{zalwani-} Bakz. s: 54, dipnot 3.

⁵ É^{halentu-} Bakz. s:24, dipnot 19.

“Kral iç odaya gider. şarama- ekmeği ilan edilir. Köpek adam(lar) kalkanı getirirler ve onu tekrar asarlar.[Kral] tören kıyafetini giyer ve dışarı çıkar. [Eğer] erken [ise] çiftçi krala kadehi verir. [Kral du]dağı(nı) değdirir. Çiftçi kadehi alır. O kra[la] iki lokma ekme, iki tepsi, iki kase verir. Çiftçi reverans yapar. O (eşyaları kendine) alır. Kral halentu- evine geri döner.”

Aşağıda kendisinden bir pasaj alınan majik bir ritüel yer almaktadır. Bu ritüel HT I (CTH 757) Hastalığa karşı Zarpiya’da yapılan bir ritüel’dir. Majik ritüellerin konumuz dışında olmasına rağmen değişik bir örnek oluşturması nedeniyle çalışmamızda bu ritüele yer verilmiştir.

HT I 38-42’de “dudak değdirmeye” hareketi şöyle geçmektedir;

38^{UZU}NÍG.GIG^{UZU}ŞA
 39 hu-u-i-šu ú-da-an-zi na-at A-NA EN É^{TIM}
 40 A-NA DINGIR^{LM} pa-ra-a e-ip-zi nam-ma-kán wa-a-ki []
 41 []A-NA^{GI}A.DA.GUR⁶-ya-aş-ša-an pu-u-ri-in
 42 da-a-i nu pa-a-ši

“....ciğer ve vücut içindekiler içeri getirilir (ve) onu evin beyine (ve) tanrıya sunar. Sonra o bir ısırık alır[] ve kaşığa dudağı(nı) değdirir ve bir yudum alır.” (Friedrich, 1947: 287.)

Friedrich, burada eylemi yapanın az bir şey yediğine ve içtiğine dikkati çekmek istemektedir ve “o bir ısırık alır ve içecekten tadar” şeklinde çevirmektedir.

Buradan yola çıkarak ‘purin dai-’ hareketinin anlamı için düşünülen “dudak değdirmek” anlamının “bir yudum almak, tadına bakmak” ile eşit olabileceğini düşünmektedir.

Aynı metnin 41. ve 42. satırları için CHD, 1997: 385’ de şu çeviri verilmiştir:

“....(kamuştan) içme çubuğuna dudağını değdirir ve emer.”

KUB XXXVI 7 + KUB XXXIII 96 (CTH 345) Ulikummi Şarkısı’nda da bu hareket belgelenmiştir.

IV 15-17;

15 a-ša-an-na-aş-ši^{GIŠ}ŞÚ-an ti-ya-an-du na-aş-za Ú-UL [e-ša-at a-da-an-na-ma-aş-ši]
 16^{GIŠ}BANŞUR-un ú-nu-e-ir nu-kán pa-ra-a Ú-UL şa-l[i-ga-aş a-ku-wa-an-na-ma-aş-ši^{DUG}GAL]
 17 pi-e-ir nu-uş-ša-an pu-u-ri-in Ú-UL da-a-iş

⁶ GI.A.DA.GUR için HZL: 274’de “içki kamışı, saman çöpü” tanımlaması yapılmıştır.

“Onlar oturmak için ona bir sandalye koydular ve o [oturmadı. Yemek için ise onlar ona]bir masa kurdular ve o dokun[madı. İçmek için ise onlar ona bir kadeh (?)] verdiler ve o dudağı(nı) (ona) değdirmedi.” (Friedrich, 1947: 288.)

AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramına ait olduğu belgelenmiş olan IBoT IV 76 9-10'da “Dudak değdirme” hareketi aşağıdaki gibi belgelenmiştir;

9 LÚ^{GIŠ}TUKUL LUGAL-i pai [LUGAL-in pu]-u-ri-in dai
10 LÚ^{GIŠ}TUKUL^{DUG}teššum[m]in appa epzi

“Çiftçi krala kadehi verir [kral du]dağı(nı) değdirir. Çiftçi kadehi geri alır.” (CHD 1997: 385.)

KUB XX 16 I 5-6;

nu-uš-ša-an apedani A-NA GAL KAŠ [(^{SAL}alhuitraš)] pu-u-ri-in UL dai
“alhuitra- kadını ona, bira (ile dolu) kadehe dudağını değdirmez.” (CHD,1997: 385.)

“Dudak değdirme” hareketini icra edenler, kral / LUGAL, kraliçe / SAL.LUGAL ve az olarak da alhuitra- kadını / ^{SAL}alhuitra- ve LÚ^{LIŠ}MUHALDIM / ahçı'dır.

“Dudak değdirme” hareketinin sonrasında genellikle müzik başlar ya da libasyon eylemi gerçekleştirilir.

Kral ya da kraliçe tarafından ‘purin dai-’ yapılan nesneler ise şöyle sıralandırılabilir; ^{NINDA}harzazu- / bir tür ekmek, NINDA.GUR₄.RA / kalın ekmek, GAL / teššummi- / kadeh (çoğunlukla KAŠ / bira ya da GEŠTIN / şarap ile dolu iken krala sunulur), (^{GI})A.DA.GUR / içki kamışı, tapišana- / bir tür kap ya da testi, ^{DUG}LIŠ.GAL / kase.

Krala ya da kraliçeye dudağını dokundurması için söz konusu nesneyi uzatan görevliler arasında sayabileceklerimiz, LÚ^{LIŠ}MUHALDIM DUMU.É.GAL / saray muhafızlarının ahçısı, ^{GIŠ}TUKUL / Çiftçi'dir.

‘purin dai-’ ile ifade edilen bu özel hareketin “bir yudum almak ya da tadına bakmak” yerine “dudak değdirmek” çevirisi daha doğru olmalıdır. Hititçe’de “içmek” ya da “yemek” anlamlarına gelen verbler zaten mevcuttur. Ancak burada yapılanın ritüel bir hareket olduğunu düşünürsek “dudak değdirme” çevirisinin daha doğru olabileceği kanısına varabiliriz.

Bu özel hareket, Friedrich’in de belirttiği gibi ‘QATAM dai-’ yani “elini koymak” hareketi ile, gerek kullanılan nesneler, uygulayanlar ve gerekse sonrasında yapılan işler göz önüne alındığında, birtakım paralellikler göstermektedir. (Friedrich, 1947: 287.)

Kanımızca “elini koymak” hareketinde de kralın ya da kraliçenin ellerini koydukları nesneleri almadıklarına dikkat edilecek olursa, burada da yine kral ya da kraliçenin dudaklarını değdirdikleri nesneleri içmemeleri veya yememeleri daha doğru görünmektedir.

“Dudak değdirmek” hareketi ile anlatılmak istenen, kralın ya da kraliçenin dudağını değdirmek suretiyle, içi şarap ile dolu kadeh ya da bir takım kaplar ve ekmekleri kutsamalarıdır. Kanımızca ‘QATAM dai-’ ile burada da benzeşmektedirler.

6) Tanrıyı İçmek

Hititçede ‘eku-/aku-’ yani “içmek” verbi ile oluşturulan “tanrıyı içmek” ifadesi, ritüel bir hareket olarak Hitit bayram metinlerinde karşımıza oldukça sık çıkmaktadır. “içmek” kelimesinin Sümerce karşılığı ‘NAG’ (HZL: 339), Akkadca karşılığı ise ‘šatu’dur. (HW: 313.)

Almanca karşılığı bazı bilim adamları tarafından “trinken / içmek” ve bazı bilim adamları tarafından da “tränken / içmek için vermek, içirtmek, içmesini sağlamak” olarak kabul edilmektedir.

HW: 40’da, Friedrich bu konudaki düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır: “eski araştırmacılar tarafından düşünülmeden kabul edilen ‘tränken’ anlamı muhtemelen kabul edilemez. Bayram ritüellerinde sıkça geçen ‘^DNN ekuzi’ cümlesi bizim akşam yemeğini hatırlatan ‘O Tanrı NN’yi içir’ (tränkt değil) olarak çevrilebilir.”

Burada bahsedilen “bizim akşam yemeği”, Hz. İsa’nın bu dünyada havarileri ile yediği son akşam yemeğidir. Şarap Hz. İsa’nın kanı, ekmek ise onun eti olarak kabul edilmişti. Halen Hristiyan alemi dinsel törenlerinde kutsal saydıkları ekmek ve şarabı kullanmaktadır.

HDW: 1’de ‘eku-/aku-’nun karşılığı sadece “trinken” yani “içmek” olarak verilmiştir.

HW²: 29-33’de “içmek”(trinken) anlamına gelen ve Eski Hitit Döneminden beri kullanılan (aynı zamanda Akkusativ casusda olan bir içecek, kan, kap ya da özel dinsel bir anlam ile GN) bir kelimedir.

Kammenhuber HW²’de ‘eku-’ verbinin “içmek / trinken” anlamı yanında “içmek için vermek, içirtmek / tränken” anlamını İ.Ö. 13.yy’da kazandığını ileri sürmektedir. Bunu da, M.Ö.13.yy’da Hitit dinsel yaşamında hareketliliğin başlamasının bir sonucu olarak açıklamaktadır. Metin içinde “içmek için vermek, içirtmek / tränken” verbinin geçtiği yerleri ise şöyle açıklamaktadır: “örneğin (h)išuwa bayramında kralın rolü diğer görevlilere verilmiştir. Tören sırasında bu kişilere, tanrılar ya da tanrısal düşünceler için bu hareketi (‘içmek için vermek, içirtmek / tränken’) yapmadan önce, içmeleri için içecek verilir.” (HW²: 30.)

Geçtiği metinler;

KBo XV 37 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KUB XII 12 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KBo XXXIII (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı. (Prechel, 1996: 114.)

KBo XV 37 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı. (Prechel, 1996: 112.)

KBo IV 9 (CTH 612) AN.TAH. ŠUM^{SAR}16. Günü.

KUB II 5 (CTH 612) AN.TAH. ŠUM^{SAR}16. Günü.

KBo XI 51 (CTH 612) AN.TAH. ŠUM^{SAR}16. Günü.

- KBo IV 13 (CTH 625) AN.TAH.ŠUM^{SAR} a ait bazı metin parçaları.
 KUB X 82 (CTH 625) AN.TAH.ŠUM^{SAR} a ait bazı metin parçaları
 KUB XI 22 (CTH 611) AN.TAH. ŠUM^{SAR} 14. ve 15. Günü.
 KBo VII 38 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KUB XXXV 1 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo XX 85 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo XI 26 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KUB XLI 50 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo X 26 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo X 25 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KUB XX 4 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KUB II 3 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 KBo XVII 9+KBo XX 5+KBo XXV 12+ABoT 5 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 (Neu, 1980: 29.)
 KBo XVII 21+46+ KBo XX 33+ KBo XXV 19 (CTH 627) KILAM Bayramı.
 (Neu, 1980:52.)
 KUB XX 85 (+) 48 (CTH 593) Tapala Dağında İlkbahar Bayramı.
 KBo II 29 (CTH 660) Kralın dinsel sunu töreni.
 KUB XXVIII 104 (CTH 744) Hatti dilinde rezitasyonlar ve ezgiler içeren bayram
 metinlerine ait parçalar.
 KUB XX 96 (CTH 635) Zippalanda'da Daha dağında yapılan bayrama ait metin
 parçaları.
 KBo XVII 74 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
 KBo XVII 11 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
 KBo XXI 25 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
 KUB XLIII 26 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
 KBo XX 61 (CTH 631) Fırtına Bayramı.
 KUB X 99 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
 KBo XXV 61 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları. (Neu, 1980: 134.)
 KBo XVII 9 + ABoT 5 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
 KUB XXX 19 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri (12. ve 13. Günü).
 KUB XXXIX 17 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri (12. ve 13. Günü).
 KUB XXX 16 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri (1. ve 2. Günü).
 KUB XXX 25 + XXXIV 68 + XXXIX 4 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri (7. Günü).
 KUB XXX 15 (CTH 450) Hitit Ölü Ritüelleri (2. Günü).
 KUB II 13 (CTH 591) Ay Bayramı.
 KBo XX 67 (CTH 591) Ay Bayramı.
 KUB I 17 (CTH 591) Ay Bayramı.
 KUB X 89 (CTH 591) Ay Bayramı.

KUB XVII 24 (CTH 691) witašš(iy)aš¹ Bayramı.

KBo XX 14+KBo XXV 33 (CTH 649) NIN.DINGIR Rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları.

KBo XVII 19+KBo XXV 52 (CTH 663) Kurban, satırın başında tanrı adları geçiyor. (Neu, 1980: 115.)

KUB XXVII 49 (CTH 692) Huwaššanna Kültüne ait bayram metin parçaları.

KBo XV 33 (CTH 330) Kuliwišna Fırtına Tanrısı yapılan bayramlara ait metin parçaları.

KBo XVII 83 (CTH 637) Tanrı Hiššašhapa için yapılan bayram.

KUB X 63 (CTH 715) Niniveli Istar için yapılan kış bayramı.

KUB LV 18

KBo XXXIII 215

KUB XLIV 23

“Tanrıyı içme” özel hareketi hakkında Güterbock, çalışmasında diğer bilim adamlarının görüşlerine de yer vermiştir.

‘LUGAL-uš ^DUTU-un ekuzi’, ‘LUGAL SAL.LUGAL ^DUTU-un akuwanzi’ cümlelerinin anlamı kelimesi kelimesine çevrildiğinde “kral Güneş Tanrıçası’nı içer” ve “kral (ve) kraliçe Güneş Tanrıçası’nı içerler” şeklinde ifade edilir. Ancak bazı bilim adamları böyle bir çevirinin yansıttığı mistik düşüncenin, Hititlerin hayal etmedikleri bir çeşit düşünceyi ifade ettiğini söylemektedirler. Buradan yola çıkarak, verbin kausativ “içmek için vermek, içirtmek” (İngilizcesi ‘give to drink’ ve Almancası ‘tränken’) anlamını önermişlerdir.

Friedrich’in, HW’daki “bizim akşam yemeği” benzetmesi, Forrer’in “Hatti ülkesinin akşam yemeği” tanımı ile örtüşmektedir. (Karşl. s:74), (E. Forrer, *XX Congress International des Orientalistes*, Brüksel, 1938 (Louvain, 1940), s:124-128.) (Güterbock, 1998:121-122.)

Hitit Ölü Ritüellerini çalışan Otten’in bu konudaki yorumunu anlamak için öncelikle, bu metne ait bazı pasajlara göz atalım.

Ritüelin yedinci gününü anlatan metinden alınan pasaj aşağıda verilmiştir.

KUB XXX 25 + KUB XXXIV 68 + KUB XXXIX 4 Vs. 23-28;

23 ma-ah-ha-an-ma UD^{KAM}-az SIG₅-ri na-aš-ta ša-an-ha-an-[zi]

24 nu NAP-TA-NU [G]AL hal-zi-ya x x ^DUTU ^{URU}TÚL-na e-ku-z[i]

25 LÚ¹NAR GIŠ ^DINANNA GAL KU.BABBAR GAR.RA SİR^{RU} LÚ.MEŠ² ALAM.ZU₉

26 a-ha-a hal-zi-ya-an-zi me-mi-an-ma hu-uš-te-eš-kán-zi

¹ HDW: 106’da ve HW:256’da witašši- kelimesi “yıla ait” olarak çevrilmiştir. witt- yani “yıl” anlamına gelen kelimeden türetilen EZEN witaššiyaš “Yıl Bayramı” anlamına gelir.

“Gün uygun olduğu zaman ise süpürülür ve ana yemek ilan edilir. [Sonra] Arinna’nın Güneş Tanrıçası’nı içer. Şarkıcı gümüş kakmalı büyük İnanna çalgısı [eşliğinde] şarkı söyler. Soytarılar aha diye seslenirler, seslerini ise kısarlar.”
(Otten, 1958:26-27.)

Aynı metin, Rs. 3-6;

- 3 I NINDA.GUR₄.RA KU₇ par-ši-ya na-aš-š[a-a]n ZI-aš A-NA NINDA ERÍN^{MEŠ}
da-a-i
4 I-NA III KASKAL^{NI}-ma a-pi-el Z[I-an] ^DUD.SIG₅-ya e-ku-zi
5 ^{LÚ}NAR GIŠ ^DINANNA GAL SİR^{RU} ^{LÚ}.MEŠ ALAM.ZU₉ a-ha-a
6 hal-zi-ya-<an>-zi me-mi-ya-an-[ma hu-u]š-te-iš-kán-zi

“Bir tatlı ekmek bölünür ve o ruhun asker ekmeklerine koyulur. Üçüncü keresinde ise onun ruhunu ve iyi gün tanrısını içer. Şarkıcı büyük İnanna çalgısı [eşliğinde] şarkı söyler. Soytarılar; ‘aha’ diye seslenirler, seslerini ise kısarlar.”
(Otten, 1958:28-29.)

Ölü Ritüelinin yedinci gününü anlatan metinden alınan pasaj aşağıda verilmiştir.

KUB XXXIX Rs. 4-5;

- 4 [EG]IR-ŠU-ma ták-na-aš ^DUTU-un e-ku-zi KI.MIN NINDA.GUR₄.RA^{H[LA]}
NINDA^{H[LA]} Ī pár-ši-ya-an-zi
5 [n]a-at-ša-an ták-na-aš ^DUTU-i A-NA NINDA ERÍN^{MEŠ} ti-a[n-]zi

“Sonra ise, yerin Güneş Tanrısı’nı içer, aynı şekilde ekmekler (ve) yağlı ekmekler bölünür ve onlar yerin Güneş Tanrısının asker ekmeklerine koyulur.”
(Otten, 1958:30-31.)

Ölü Ritüelinin ikinci gününü anlatan metinden alınan pasaj aşağıda verilmiştir.

KUB XXX 15 + KUB XXXIX 19 Vs. 19-20;

- 19 nu a-ku-u-wa-an-na III-ŠU pi-an-zi nu III-ŠU-pát a-pi-el ZI-ŠU a-ku-wa-an-zi
20 [NINDA.]GUR₄.RA GIŠ ^DINANNA NU.GÁL

“ve üç kez içmek için verilir ve aynı şekilde üç kez onun ruhunu içerler. Ekmekler ve İnanna çalgısı yoktur.”
(Otten, 1958:66-67.)

Yukarıdaki metinlerde geçen ‘ekuzi ya da akuwanzi’ verblerinin çevirileri “içmek” olarak verilmiştir. Ancak Hitit Ölü Ritüelleri üzerinde çalışan H. Otten bu ifadeler için, “içirtmek, içmesini sağlamak” çevirisini yapmayı tercih etmiştir.

Güterbock makalesinde, Puhvel'in bu konudaki fikirlerine yer vermiştir. (J. Puhvel, *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung V*, 1957: 31-33.) Puhvel, burada eku- verbinin Dativ casusda görülen ölü isimleri ile beraber kullanıldığının altını çizerek, bu deyim "ölünün ya da ruhun şerefine içmek" ya da sadece "ölüye içmek" şeklinde yorumlanması gerektiğini ileri sürmüştür. (Güterbock, 1998: 122.)

Ancak, HW²:30'da da dile getirildiği gibi "ölünün ya da ruhun şerefine içmek" ya da "tanrıya kadeh kaldırmak" hareketi semavi dinlerde, Yahudilerde, Hristiyanlarda, Müslümanlarda, ayrıca Japonlarda da ölüye ve tanrıya bir hakaret sayılır. Hitit dini ve bugünkü büyük dinler ile arasında pek çok benzerliklerin tespit edilebildiği göz önüne alınırsa, bu hareket Hititlerde de tanrıya ve ölüye hareket içeren bir davranış sergiler.

Carruba , çalışmasında, "ölünün şerefine içmek" yorumunu kullanmıştır. Ayrıca 'akuwanna pai-' yani "içmek için vermek" hareketinin, 'eku-' "içmek" verbi ile aynı olmadığını teklif etmiştir. (Carruba, 1966: 40 vd.) Bu görüşe Güterbock da katılmaktadır. (Güterbock, 1998: 123.)

witašš(iy)aš bayramı'nda "tanrıyı içmek" aşağıdaki gibi belgelenmiştir.
KUB XVII 24 III 22 vd.;
nu ANA^{SAL} alhuitra² EN.SISKUR-ya NAG³-na pianzi nu DUTU-un TUŠ-aš akuwanzi
"alhuitra- kadınına ve kurban beyine içmeleri için verilir ve onlar oturarak Güneş Tanrısını içerler."
(Güterbock, 1998: 122.)

Yukarıdaki pasajda geçen "içmek için vermek" olarak çevrilen hareket, Carruba tarafından "tanrının bir kadehini içmek" şeklinde yorumlanır. (Güterbock, 1998: 123.)

Archi de aynı şekilde bu özel hareketin "tanrıya içmek için vermek" anlamına geldiği üzerinde durmaktadır. (Archi, 1979: 200.)

Kammenhuber'e göre, "tanrıyı içmek" hareketi, Hititlere, Hattilerden geçmiş bir düşünce yapısının ürünüdür. Bu nedenle, "tanrıyı içme" hareketinin kökeni Hatti-

² SAL alhuitra- HW: 19'da "kültte bir kadın görevlisi" olarak çevrilmiştir. HDW: 2'de ise "bir rahibe" şeklinde anlamlandırılmıştır.

³ NAG "içmek" anlamına gelen ideogramdır. Hititçesi eku-dur. (HW:287.)

Hitit tabakasının bayramlarında aranmalıdır. Bu hareket ile aslında uygulanan, kral ve bazen de kral ve kraliçenin libasyonudur. (Kammenhuber, 1976: 118.)

Kammenhuber de ‘eku-’ verbinin “tränken / içmesini sağlamak, içirtmek” şeklinde çevrilebileceğini ileri sürmektedir. Ancak bunun daha geç döneme yani M.Ö. 13. yy’a ait bir yorumlama olduğunu söylemektedir. (Kammenhuber, 1976:1 ve Güterbock, 1998:123.) Bu yorumu, III. Hattuşili ve oğlu IV. Tuthaliya döneminde (M.Ö. 13.yy) Hitit kültürüne ve dolayısı ile Hitit dinine entegre edilen yeni öğeler ve tanrılar ile yaşanan değişimin sonucuna bağlamaktadır. (Kammenhuber, 1971:152.) Yine de ‘eku-’ verbinin “tränken / içmesini sağlamak, içirtmek” şeklinde çevrilebilecek dönemin M.Ö. 14.yy mı, yoksa M.Ö. 13.yy mı olduğunu kesin olarak söylemekten kaçınmaktadır. (Kammenhuber, 1971:154.) Buna karşın Archi, bu eylemin “GN tränken / GN’nin içmesini sağlamak ya da GN’nin içmesi için bırakmak” şeklinde düşünülmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. (Archi, 1979: 200.)

Hitit bayram ritüellerinde, “tanrıyı içmek” hareketinin kaç kez yapıldığı bazen sayı ile verilmiş çalgısı. Örneğin; ‘haššuš II-e ekuzi’. Kammenhuber çalışmasında, eku- ile beraber verilen sayının, kendilerine libasyon yapılan tanrıların sayıları ile orantılı olduğunu tespit etmiştir. Genellikle bu tanrılar, veriden sonra sıralanmaktadır.

KI.LAM Bayramından alınan bir pasaj burada örnek olarak verilebilir.

KBo X 26 I 5-9;

5 pa-ra-a-ma LUGAL-uš ti-ya-zi

6 II e-ku-zi ^DLAMMA

7 ^DHa-pa-an-ta-li-ya-an

8 GIŠ ^DINANNA TUR ^{LÚ.MEŠ}hal-li-ya-ri-eš⁴ SİR^{RU}

“Kral dışarı çıkar, (o) Koruyucu Tanrıyı (ve) Tanrı Hapantali’yi iki kez içir. Şarkıcı rahipler küçük İnanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylerler.”

(Kammenhuber, 1971: 144.)

Kammenhuber “tanrıyı içmek” seremonisinin ‘irhai-’ ve ‘šipant-’ ile kullanımlarına dikkat çekmek istemiştir. ‘irhai-’ verbi HW: 84’de “sırasıyla icra etmek, sınırlamak” ve ‘šipant-’ verbi HW: 193’de “libasyon yapmak, kurban etmek” şeklinde çevrilmiştir. HDW: 27’de ‘irhai-’ verbi “kurban etme sırasında tanrılara sırasıyla

⁴ ^{LÚ}halliyari- için Bakz. s: 60 dipnot 4.

kurban etmek” anlamında da kullanıldığını göstermektedir. Kammenhuber ise, ‘irhai-’ için “kurban etmek” çevirisini kullanmayı tercih etmektedir.

KUB XX 96 Vs. III 12’-15’;

12’ ma-a-an LUGAL-uš I-NA ^{HUR.SAG}Da-a-ha a-ri
 13’ [LUGAL-u]š ir-ha-a-u-wa-an-zi ti-ya-zi
 14’ II-e ir-ha-iz-zi ^DU ^{URU}Zi-pa-la-an-d[a]
 15’ ^{HUR.SAG}Da-a-ha-an-na [a-ku-wa-an-zi]
 16’ GIŠ ^DINANNA TUR ^{LÚ.MEŠ}hal-li-ya-ri-eš SİR^{RU}

“Kral Daha dağına ayak bastığında, kral sırasıyla kurban etmek için geçer. (Sonra) iki kez sırasıyla kurban eder. Zıpalanda’nın Fırtına Tanrısını (ve) Daha dağına [içerler]. Şarkıcı rahipler küçük İnanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylerler.” (Kammenhuber, 1971: 146.)

Fırtına Bayramını içeren KBo XVII 74 II 13-15;

13 LUGAL-uš a-ru-wa-i[z-zi t]a-aš hal-ma-aš-šu-it-ti pa[-ra-a ti]-e-iz-zi
 14 ^{LÚ}SİLA.ŠU.DU₈ GAL-r[i u-d]a-i LUGAL-uš II-e e-k[u-zi ^D]ISKUR ^Ú^DWa_a-še-iz-zi-l[i]
 15 hu-up-pa-ri ši-pa-a[n-ti] GIŠ ^DINANNA TUR ^{LÚ.MEŠ}hal-l[i-ya-ri-eš i]š-ha-mi-an-zi

“Kral reverans yapar. O tahta geçer. Saki bir kadeh getirir, kral Hava Tanrısı’nı ve Tanrı Wa_ašezzili’yi iki kez içer. Bir kaseye libasyon yapar. Şarkıcı rahipler küçük İnanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylerler.” (Kammenhuber, 1971: 146.)

(H)išuwaš bayramında “tanrıyı içmek” hareketi bir çok tanrı adı ile beraber görülmektedir. Aşağıda metinden alınan bir pasaj yer almaktadır.

KBo XV 37 Vs. II 1-4,

1 EGIR-ŠU-ma ^DHé-pat mu-šu-ni TUŠ-aš e-ku-zi
 2 ^{LÚ}NAR SİR^{RU} NINDA.GUR₄.RA NU.GÁL

3 EGIR-ŠU-ma ^DHé-pat šar-ru-um-ma TUŠ-aš e-ku-zi
 4 ^{LÚ}NAR SİR^{RU} NINDA.GUR₄.RA NU.GÁL

(Prechel, 1996: 112.)

“Daha sonra ise Tanrıça Hepat muşuni’yi oturarak içer. Şarkıcı şarkı söyler, ekmek yoktur. Daha sonra ise Tanrıça Hepat şarruma’yı oturarak içer. Şarkıcı şarkı söyler, ekmek yoktur.”

Yine (h)işuwaş bayramında “tanrıyı içmek” hareketinin geçtiği diğer bir pasaj ise aşağıda yer almaktadır. Hareket burada pek çok tanrı adı ile beraber tekrarlanmaktadır.

KBo XXXIII 215 Rs. V 11’-15’;

11’ EGIR-ŠU-ma LUGAL-uš DINGIR^{MEŠ}-na at-ta-an-ni-pi-na

12’ TUŠ-aš e-ku-zi I NINDA.GUR₄.RA EM-SA BABBAR ½ UP-NI par-ši-ya

13’ LÚNAR SİR^{RU}

14’ EGIR-ŠU-ma LUGAL-uš DİŞ-ha-ra TUŠ-aš I-ŠU e-ku-zi

15’ I NINDA.GUR₄.RA EM-SA BABBAR ½ UP-NI par-ši-ya LÚNAR SİR^{RU}

(Prechel. 1996: 114.)

“Daha sonra ise kral Babanın Tanrılarını oturarak içer. Bir beyaz ekşi ekmeği avuc(un) yarısı (kadar) böler. Şarkıcı şarkı söyler. Daha sonra ise kral Tanrı İshara’yı oturarak bir kez içer. Bir beyaz ekşi ekmeği avuc(un) yarısı (kadar) böler. Şarkıcı şarkı söyler.”

(H)işuwaş bayramının işlendiği III. tablette anlatılan seremonide “tanrıyı içme” hareketinin belgelendiği satırlar şu şekildedir.

KUB XII 12 V 22-29;

22 nu LUGAL-uš EGIR-pa IŠ-TU É DİM pa-iz-zi

23 nu a-da-an-na ú-e-ik-zi da-an-zi-ma

24 ki-i II NINDA a-a-an BA.BA.ZA ŠA III ha-az-zi-la-aš

25 II NINDA a-a-an ZİD.DA ŠA III-ŠU ha-az-zi-la-aš

26 I NINDA.GÚG BA.BA.ZA II UP-NI I NINDA KU₇ BA.BA.ZA UP-NI

27 par-ši-ya na-aš-ta a-na-a-hi da-a-i

28 na-at PA-NI DINGIR^{LIM} da-a-i

29 nam-ma II DUG₁ hu-u-up-par GEŠTIN da-an-zi

“Kral Fırtına Tanrısı’nın tapınağından çıkar ve yemek ister. Şunlar alınır; iki an ekmeği, üç avucun lapası, iki an ekmeği, üç avuç un, bir GÚG ekmeği, iki avuç lapa, bir tatlı ekmek, (bir) avuç lapa. (Onlar) bölünür daha sonra lokma alınır ve onlar tanrının huzuruna konulur. Ayrıca iki kase şarap alınır.”

Metnin devamında yukarıda (h)işuwaš bayramına ait diğer pasajlarda gördüğümüz şekilde bir çok tanrı için oturarak içilir ve şarkıcılar şarkı söyler. (Dinçol, 1989: 29, 44.)

Aynı metinle ilgili bir başka tespit ise KUB XII 12 VI' dadır. Burada seremoni aynı kelimelerle tekrar edilir, ancak bu sefer "tanrıyı içme" hareketini icra eden rahiptir. Bunu da şu satırlardan anlamaktayız:

VI 6-10;

6 nam-ma ma-a-an SAL.LUGAL a-pi-ya
 7 nu IŠ-TU ^DLi-lu-u-ri a-da-an-na
 8 ú-e-ik-zi ma-a-an SAL.LUGAL-ma Ú-UL
 9 a-pi-ya nu IŠ-TU ŠA ^DLi-lu-u-ri
 10 LÚ SANGA ú-e-ik-zi

"Sonra eğer kraliçe bulunuyorsa, Lelluri tapınağından yemek ister. Eğer bulunmuyorsa, rahip ister." (Dinçol, 1989: 30, 45.)

Metnin devamı V 23-29 ile aynıdır.

KI.LAM Bayramında, "tanrıyı içme" hareketinin belgelendiği bir pasajda, kral, kraliçe ile beraber görülmektedir.

KBo X 25 I 15-23;

15[LUGAL SAL.LUG]AL UŠ-KI-EN-NU
 16 [^DU ^DW]a_a-še-iz-za-al-li-in
 17 [a-k]u-wa-an-zi LUGAL-uš hu-up-pa-ri
 18 [ši-]pa-an-ti S[AL].LUGAL-aš-ša Ú-UL
 19 [ši-]pa-an-ti

20 LÚ SÌLA.ŠU.DU₈.A-aš iš-ga-ru-hi-it GUŠKIN
 21 RI-KU-TI še-ir e-ip-[z]i

22 GIŠ ^DINANNA GAL LÚ.MEŠ₁ hal-li-ya-ri-eš
 23 SÌR^{RU}

"Kral (ve) kraliçe reverans yaparlar. Hava Tanrısı'nı ve Tanrı Wa_ašezzili'yi içerler. Kral kaseye libasyon yapar, ve kraliçe libasyon yapmaz. Saki altından yapılmış boş bir kurban kabını yukarı tutar, şarkıcı rahipler büyük Inanna çalgısı (eşliğinde), şarkı söylerler." (Kammenhuber, 1971: 148.)

"Tanrıyı içme" hareketinin geçtiği metinlerde bazen, hangi kaptan içildiğinden de bahsedilir.

Ay Bayramına ait metin, KUB II 13, VI 3-4;
LUGAL-uš GUB-aš ^DKattišhapin IŠTU GAL ekuzi
“Kral, ayakta bir kadeh ile Tanrı Kattišhapi’yi içer.”

Aynı metnin değişik yerlerinde tekrarlanan bir ifade ise aşağıda verilmiştir;
LUGAL-uš TUŠ-aš DINGIR^{MEŠ} URU^{LIM} GAL-az I-ŠU ekuzi
“Kral, oturarak Şehrin Tanrılarını kadehten bir kez içer.” (Güterbock, 1998: 125.)

KUB II 22 V 15-17;
LUGAL-uš GUB-aš aškaz ^{GUD}Šerin ^{GUD}Hurrin SÍ-az ekuzi (Güterbock, 1998: 127.)
“Kral, ayakta, kapıda Šeri (ve) Hurri’yi boynuzdan içer.”

KUB X 89 I 20-21;
LUGAL SAL.LUGAL TUŠ-aš ^DZA.BA₄.BA₄ IŠ-TU BIBRU UR.MAH IV arantet
akuwanzi (Güterbock, 1998: 127.)
“Kral (ve) kraliçe oturarak Tanrı ZABABA’yı dört (ayağı üzerinde) duran Aslan
biçimli rhytondan içer.”

“Tanrıyı içme” hareketi, diğer pek çok bayram metninde değişik görevli isimleri ile beraber geçmektedir.
Huwaššanna kültüne ait bayram metinlerinde “tanrıyı içme” hareketi aşağıdaki gibi belgelenmiştir.

KUB XXVII 49 III 4-5;
4 ^{LÚ}SILA [Š]U.DU₈.A⁵ A-NA GAŠAN É^{II} ^{SAL}É.GI₄.A-ya akuwanna pai
5 nu ^DAuwattan ^DKupillan a-ku-an-zi
(Kammenhuber, 1977: 235.)
“Saki evin hanımına ve geline içmek için verir ve Tanrı Auwata (ve) Kupilla’yı içerler.”

Çeşitli bayram metinlerini içeren metin parçalarında “tanrıyı içme” hareketinin belgelendiği pasajlar aşağıda verilmiştir.

KUB XLI 50 III 6’-12’;
6’ nu ANA EN ^{URU}Hatti akuwanna piyanzi
7’ DINGIR^{MEŠ} irhaizzi ^DHalkin
8’ ^DTelipinun ^DUTU ^DUTU ^{URU}TÚL-na ^DU ^DU ^{URU}Zipp[al]an[da]
9’ ^DLAMA ^DHapandali ^DSUMUQAN ^DZA.BA₄.BA₄

⁵ Saki anlamına gelen ^{LÚ}SILA ŠU.DU₈.A’nın yeni yazımı ^{LÚ}SAGI.UŠ.A’dır.

10' ^DGAL.ZU ^DU ÉTM ^DKandiwu_uitten
 11' ^DKattanan ^DU KI.LAM ^DWa_ašezzeallin
 12' ekuzi

(Kammenhuber, 1977: 167.)

“Hattili Bey’e içmek için verirler. [] Tanrılar[a] sırası ile kurban eder, Tanrı Halki’yi, Telipinu’yu, Güneş Tanrıçası’nı, Arinna’nın Güneş Tanrıçası’nı, Fırtına Tanrısı’nı, Zippalanda’nın Fırtına Tanrısı’nı, Koruyucu Tanrı’yı, Tanrı Hapandali’yi, Tanrı SUMUQAN’ı, Tanrı ZABABA’yı, ^DGAL.ZU’yu, Evin Fırtına Tanrısı’nı, Tanrı Kandiwu_uitte’yi, Tanrı Kattana’yı, Kapı yapısının Fırtına Tanrısı’nı, Tanrı Wa_ašezzealli’yi içer.”

KUB XXXV 1 Vs. 12’-13’;
 12’ nu GAL ^{LÚ}ME] ^ŠNU.GIŠ.SAR⁶ nepišaš [^DIŠKUR
 13’ IŠTU GAL] ekuzi
 (Kammenhuber, 1977: 167.)

“Bahçıvanların başı gökyüzünün [Hava Tanrısı’nı bir kadehden] içer.”

KBo XI 26 Rs. 7’-8’;
 7’ BELU^{HLA} humante[š
 8’ ^DPirwan akuwanzi
 (Kammenhuber, 1977: 227.)
 Beyler bütü[n] Tanrı Pirwa’yı içerler.”

KBo XVII 9 + ABoT 5 III 9;
 LUGAL-uš SAL.LUGAL-ašš-a [GN akuwanzi] NIN.DINGIR-ša ekuzi
 (Kammenhuber, 1977: 165.)
 “Kral ve Kraliçe [GN’yi içerler.] Rahibe de içer.”

KUB X 72 V 19’;
 19’ nu ^{LÚ}HAL apun DINGIR^{LUM} III-ŠU ekuzi
 (Kammenhuber, 1977: 166.)
 “Kahin onu, tanrıyı üç kez içer.”

KBo XV 33 II 23’-24’;
 23’ nu ^{LÚ}EN ÉTM ^DHalkin
 24’ TUŠ-aš ekuzi
 (Kammenhuber, 1977: 200.)

⁶ Bahçıvan anlamına gelen ^{LÚ}NU.GIŠ.SAR’ın yeni yazımı ^{LÚ}NU.GIŠ.KIRI₆’dır.

“Evin Beyi Tanrı Halki’yi oturarak içer.”

KUB X 63 VI 11’;

11’ ^{LÚ}kireštannaš⁷ ^DIŠTAR III-ŠU ekuzi

(Kammenhuber, 1977: 192.)

“Rahip Ištar’ı üç kez içer.”

KUB XLIV 23 IV;

15’ GAL DUMU.É.GAL ^DALLATUM

16’ ekuzi

(Kammenhuber, 1977: 168.)

“Saray oğlanlarının başı Tanrı Allatu’yu içer.”

Güterbock, “tanrıyı içme” hareketinin yapılmasındaki amacın , tanrının ya da ruhun tanrısal karakterinin alınması ve böylece kral ya da kraliçenin tanrılaştırılması olduğunu ileri sürmektedir. (Güterbock, 1998: 129.)

‘eku-’ verbi için kullanılan “içmek için vermek, içmesini sağlamak, içirtmek / trānken” çevirisi, bilim adamlarının bir yorumu olarak kabul edilmelidir. Hititçe’de “içmek için vermek” yapısının oluşturulabildiği ‘akuwanna pai-’ ifadesi zaten mevcuttur.

“Tanrının ya da ruhun şerefine içmek” yorumu ise, Hititlerin daha önce böyle bir düşünceyi sergileyen hareketleri olmaması sebebiyle kanımca kabul edilemez. Bu konuda HW²’de Kammenhuber’in, Hitit dini ile günümüz dinleri arasında kurduğu benzerlik ve bu hareketin, söz konusu tüm bu inanış şekillerinde hakaret içerici bir özelliğe sahip olduğu, görüşü ile temellendirilebilir.

“Tanrıyı içmek” hareketinin geçtiği metinlere bakıldığında hareketi icra eden ^{SAL}alhuitra-, EN.SISKUR / Kurban Beyi, LUGAL / Kral, ^{SAL}.LUGAL / Kraliçe, ^{LÚ}SANGA / Rahip, ^{LÚ}SAGI.LIŠ.A / Saki, GAL ^{LÚ}NU ^{GIŠ}SAR / Bahçıvanların Baş, EN / ^{BE}LU / Bey, ^{LÚ}EN ÉTM / Evin Beyi, ^{LÚ}HAL / Kahin, GAL DUMU.É.GAL / Saray Oğlanlarının Baş, ^{LÚ}kireštenna- / Ištar kültüründe görevli bir rahip’tir.

“Tanrıyı içmek” eylemi ayakta ya da oturarak yapılır. Eğer “içmek” eylemi bir sayı ile beraber veriliyorsa, hemen ardından tanrıların adları sıralanır.

⁷ ^{LÚ}kireštenna- , HDW:38’de “Ištar kültüründe görevli bir rahip” olarak verilmiştir.

Archi'ye göre, Hitit Bayram Ritüellerinin en önemli kısımlarından biri olan “tanrıyı içme” eylemi, sadece kral ve kraliçe tarafından uygulanmaktadır. (Archi, 1979: 200.)

“Tanrıyı içme” hareketinin sonrasında genellikle müzik gelir. Bazı ritüellerde ise önceden konulan ekmeklerin bölünmesi, huppar- / kase ile yapılan libasyon gelir. Törende yapılanları Archi ise şu şekilde sıralamaktadır; rahip, tanrı ile mistik bir diyaloga girer. Bunu tanrı için, özel bir kapta hazırlanmış içeceğin içilmesi ile başlar. Sonra o içecek tanrı için libasyon yapılır. Bunun anlamı “tanrıya içmek için vermek” idi. Libasyonun ardından bir yemek sunusu yapılır ve kral tarafından ekmek bölünür, daha sonra ekmek götürülür. Ancak o ekmekten rahipler almazlardı. (Archi, 1979: 200.)

Dikkat edilecek olursa, “Tanrıyı içmek” hareketinin geçtiği yerlerde genellikle tanrı adı Akkusativ casusdadır. Bu da “Tanrıyı içmek” ifadesinin, Hititçe’de eksiksiz olarak yer aldığını gösterir.

Tüm bu saptamalardan varılmak istenen sonuç, ‘eku-’ verbinin “içmek” çevirisinin, “içirtmek, içmesini sağlamak” şeklindeki çevirisinden daha doğru olduğudur. Bu konuda Güterbock da aynı şekilde düşünmektedir.

“Tanrıyı içme” hareketi, Kammenhuber’e göre libasyon amacıyla yapılmaktaydı. Güterbock’a göre ise, içilen tanrının ya da ruhun, tanrısal karakterinin, içen kişiye geçmesi için bu hareket icra edilmekteydi.

Genellikle bu hareketi icra eden kral olduğu için, onun bu yolla tanrılaştırılması söz konusu olabilir. Buradan yola çıkarak, bu özel hareketin hangi amaçla yapıldığı konusunda da Güterbock’a katılmaktayız.

7) Kültürel Öpme

Karşılıklı öpme tüm kültürlerde bilinen bir davranıştır. Mısır ve Assur belgelerinde bu davranıştan bahsedilir ve bazı öpme sahneleri özellikle Mısır'da belgelenmiştir. Hititlerde ise “öpme” hareketine, mitolojik ve kültürel metinlerde, majik ritüellerde ve diğer bazı metinlerde rastlanılır.

Hititçe’de bu eylem ‘kuwaš(š)-’ verbi ile ifade edilir. (HW: 123 ve HDW: 44.) Akkadcada ise našaqu ile ifade edilir. Martino’ya göre, ‘kuwaš(š)-’ verbi erotik bir içeriği olmayan, dinsel amaçla yapılan bir “öpme” eylemini göstermektedir. (de Martino, 1988: 57.)

“Kültürel öpme” hareketinin geçtiği metinler aşağıda verilmiştir;

KUB XX 88 (CTH 647) Prens (DUMU.LUGAL) ile bayramın kutlanması.

KUB XXXIV 128 Rs.(?) 1’-13’ (CTH 647) Prens (DUMU.LUGAL) ile bayramın kutlanması.

KBo XXVII 40 (de Martino, 1988: 60.)

KBo XXIX 6 (CTH 763) Luwi etkisi içeren Hititçe bir ritüele ait metin parçaları.

KBo XX 37 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.

ABoT 7 + KBo XV 37 (CTH 628) (h)išuwaš bayramı.

KBo XXIV 28 + KBo XXIX 70 (CTH Supp.693) sahhan ritüeli.

KBo XXIX 89 + KBo XXVI 24 (CTH Supp.693) sahhan ritüeli. (C.Kühne’nin, 1996 yılında Çorum’da düzenlenen III. Uluslararası Hititoloji Kongresi’nde verdiği “Der ‘heilige’ Kuss im alten Kleinasien” başlıklı bildiriye ait ‘handout’ dan alınmıştır.)

KUB XX 88 I 1-22’de rahip ve rahibelerin öpüşme sahneleri yer almaktadır;

1 [II ^{LÚ.MEŠ}]SANGA.GAL ^{LÚ}a-ra-aš ^{LÚ}a-ra-an ZAG-a[n ŠU-an]

2 KA_xU-ŠU-NU-ya ku-wa-aš-ša-an-zi II ^{SAL.MEŠ}SANGA.[GAL]

3 a-ra-aš a-ra-an ZAG-an ŠU-an KA_xU-ŠU-NU-ya []

4 ku-wa-aš-ša-an-zi

5 ^{LÚ}SANGA ^DIŠKUR A-NA ^{LÚ}SANGA ^DTe-li-pi-nu Š[U-an]

6 pa-a-i nam-ma-aš UŠ-GE-EN nu A-NA ^{LÚ}SANGA ^D[Ka-at-tah-ha]

7 ki-iš-ši-ra-an III-ŠU pa-a-i nam-ma-aš UŠ-GE-EN

8 A-NA ^{SAL}SANGA ^DTe-li-pi-nu ŠU-an III-ŠU pa-a[-i nam-am-aš]

9 UŠ-GE-EN A-NA ^{SAL}SANGA ^DKa-at-tah-ha ŠU-[an]

10 pa-a-i nam-ma-aš UŠ-GE-EN na-aš EGIR-pa ti-i-e[-ez-zi]

11 nam-ma ta-ma-iš ^{LÚ}SANGA ^DIŠKUR ú-iz-zi nu[

12 a-pa-a-aš-ša ku-e-da-ni-ya ŠU-an III-ŠU pa-a-i n[am-ma-aš]

13 UŠ-GE-EN na-aš EGIR-pa ti-i-e-ez-zi []

14 ^{LÚ}SANGA ^DINIM.INIM.BI¹ ú-iz-zi UŠ-GE-EN [nu]

15 pa-iz-zi ^{LÚ}SANGA ^DTe-li-pi-nu ZAG-an ŠU-an K[A_xU-ŠU-NU-ya]

16 ku-wa-aš-zi na-aš EGIR-pa ú-iz-zi na-aš UŠ-G[E-EN nu pa-iz-zi]

17 nu ^{LÚ}SANGA ^DKa-at-tah-ha ZAG-an ŠU-an KA_xU-Š[U-NU-ya ku-wa-aš-zi]

18 na-aš EGIR-pa ú-iz-zi na-aš UŠ-GE-EN nu pa[-iz-zi]

19 ^{SAL}SANGA ^DTe-li-pi-nu ZAG-an ŠU-an KA_xU-ŠU-NU-ya [ku-wa-aš-zi]

20 na-aš EGIR-pa ú-iz-zi na-aš UŠ-GE-EN nu pa-i[z-zi]

21 ^{SAL}SANGA ^DKa-at-tah-ha ZAG-an ŠU-an KA_xU-ŠU-NU-y[a ku-wa-aš-zi]

22 na-aš EGIR-pa ti-i-e-ez-zi

(de Martino, 1988: 58-59.)

“İki büyük rahip birbirlerinin sağ elini ve ağzını öperler. İki büyük rahibe birbirlerinin sağ elini ve ağzını öperler. Fırtına Tanrısının rahibi Tanrı Telipinu’nun rahibine elini verir. Sonra o reverans yapar ve Tanrıça Kattahha’nın rahibine elini üç kez verir, sonra o reverans yapar. Telipinu’nun rahibesine elini üç kez verir sonra o reverans yapar. Tanrıça Kattahha’nın rahibesine elini verir, sonra o reverans yapar ve o arka tarafa geçer. Sonra Fırtına Tanrısının başka bir rahibi gelir ve o da birine elini üç kez verir. Sonra o reverans yapar ve o arka tarafa geçer. INIM.INIM.BI Tanrısının rahibi gelir ve o reverans yapar ve gider. Tanrı Telipinu’nun rahibi(nin) sağ elini ve ağzını öper ve tekrar gelir ve o reverans yapar ve gider. Tanrıça Kattahha’nın rahibinin sağ elini ve ağzını öper ve tekrar gelir ve o reverans yapar ve gider. Tanrı Telipinu’nun rahibesi(nin) sağ elini ve ağzını öper ve tekrar gelir ve o reverans yapar ve gider. Tanrıça Kattahha’nın rahibesi(nin) sağ elini ve ağzını öper ve arka tarafa geçer.”

KBo XXVII 40 Vs. (?) 3’-12’de kralın bir nesneyi öpme sahnesi yer almaktadır;

- 3’ ^GİŠ¹kal-mu-uš² e-ep-zi x[
 4’ [LUGAL-i ŠU]^{MEŠ}-aš wa-a-tar pa-a-i LUGAL-uš Š[U^{MEŠ} (-)
 5’ [a-ar-]ri GAL DUMU^{MEŠ} É.GAL LUGAL-un ŠU^{MEŠ}[(-)
 6’ [a-a]n-ši I DUMU É.GAL-ma İŠ-TU GAL []
 7’ pa-ra-a wa-at-ku-nu-ma-aš wa-a-tar pa-a-i []
 8’ šu-wa-ru-ya-kán an-da nu wa-a-tar šu-wa-ru-wa-[az]³

¹ INIM.INIM.BI, HZL: 281’de Süreyya yıldızı (yedi yıldız tanrısı) olarak tanımlanmıştır. HW: 278’de bu tanrının Akkadca yazımının Sibittu olduğu bilgisi verilmiştir.

² ^{GİŠ}kalmuš-, HW: 96’da ve HDW: 32’de Lituus ya da kralın elinde taşıdığı ucu kıvrık asa, açıklamaları yapılmıştır.

³ šuwaru- nun kelime anlamı “kuvvetli, kudretli” dir. Ancak , Martino çalışmasında šuwaru- kelimesini “dolu” olarak çevirmiştir. Bu düşüncesini Carruba’nın 1966: 13-16’da verdiği bilgi ile temellendirmektedir. Burada, Carruba šuwaru- nun adjektiv olarak “dolu” ve nomen olarak “temizleyici” anlamlarına geldiğini

- 9' x-ŠU pa-ra-a iš-pár-nu-zi ta-ma-iš-ma
 10' [DUMU.]É.GAL ap-pa-az šu-up-pi-in har-zi
 11' [na-a]n LUGAL-i pa-ra-a e-ep-zi
 12' [LUGAL-u]š šu-up-pi-in III-ŠU ku-wa-aš-zi

(de Martino, 1988: 60.)

“ [] lituus'u tutar. [] [Kralın el]lerin suyunu verir, Kral e[llerini yık]ar. Saray oğlanlarının başı kralın elleri[ni kuru]lar. Bir saray oğlanı ise serpilecek suyu kadeh ile verir, (o kadeh) doludur, tümüyle su ile doludur ve x kez (suyu) ileri doğru serper. Başka bir saray [oğlanı] temiz olanı tutar. [ve o]nu krala sunar, [Kral] temiz olanı üç kez öper.”

ABoT 7 + KBo XV 37 V 1-16'da, Tanrı Asalarının öpülmesi sahnesi görülmektedir;

- 1 LUGAL-uš UŠ-KE-EN^L[(ÚSANGA)]^{GIŠ}PA^{HIA} DINGIR^{LIM}
 2 an-da hu-u-la-l[i-y]a-an-da-pát da-a-i
 3 nu LUGAL-uš A-NA DINGIR^{LIM} III-ŠU UŠ-KE-EN
 4 LÚSANGA-ya-an IŠ-TU^{GIŠ}PA^{HIA} DINGIR^{LIM}
 5 iš-ki-ša III-ŠU wa-la-ah-zi
 6 nam-ma LUGAL-uš^{GIŠ}PA^{HIA} ku-wa-aš-zi
 7 na-aš-za e-ša-ri
 8 LÚSANGA-ma-kán IŠ-TU GİR.KÁN KÙ.BABBAR
 9 GEŠTIN ha-ni-iš-ki-iz-zi-pát
 10 na-aš-ša-an kat-ta da-me-e-da-aš
 11 A-NA GAL^{HIA} le-el-hu-u-wa-i
 12 nu PA-NI LUGAL ku-i-e-eš a-ša-an-zi
 13 nu-uš-ma-aš a-ku-wa-an-na wa-ar-šu-li⁴
 14 p[é-]eš-ki-iz-zi IŠ-TU^{GIŠ}PA^{HIA}-ya-aš
 15 iš-ki-ša wa-al-ha-an-na-i

söylemektedir. Carruba'nın bu hipotezi J.J.S. Weitenberg tarafından desteklenmektedir. KUB X 27 (CTH 714, Nineve Istar'ı için yapılan bayram) I 29-31'i Weitenberg şöyle çevirmektedir; 'n=at IŠTU^{DUG}KUKUBI údanzi anda=ma=kán šuwaru tarnai', "ve onu (temiz suyu) bir testi ile getirirler, onu içeri tamam olarak koyarlar". Puhvel ise, *JAOS* 101 (1981), s: 213-214'de šuwaru- nun bir adjektiv ve adverb olarak, "kuvvetli, kudretli" anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Cümlede geçen šuwaruwa[z] için ise Puhvel, bir adverb görevi sergilediğini söylemektedir ve anlamını da "ağır, güçlü" olarak vermektedir. Martino ise šuwaruwa[z] ın "bütün halinde" anlamına geldiğini söylemektedir. (Martino, 1988: 60-61.)

Prof. Dr. Ali Dinçol'a danıştığım da, kendisi yukarıdaki cümlede geçen ikinci šuwaru- kelimesinin Ablativ casusda olması nedeniyle, bir kap gibi düşünülebileceğini söylemektedir. Bu durumda, söz konusu cümle "ve šuwaru- kabı ile suyu x kez ileri doğru serper" şeklinde çevrilebilir.

⁴ waršul-, HW: 247'de "sakinleştirici" ve HDW: 103'de waršula- olarak da düşünülməsi gerektiği gösterilmiş ve "sakinleştirici" anlamının yanı sıra "serinletici, ferahlık verici, hoş ve güzel koku" anlamlarına geldiği de belirtilmiştir.

16 nam-ma ^{GIŠ}PA^{HIA} ku-wa-aš-kán-zi

(de Martino, 1988: 62.)

“Kral reverans yapar, rahip sarılmış olan Tanrının Asalarını alır ve kral tanrıya üç kez reverans yapar ve rahip Tanrının Asaları ile (kralın) sırtına üç kez vurur. Sonra kral Tanrının Asalarını öper ve o oturur. Rahip gümüş bir kap ile şarabı devamlı boşaltır ve o onu başka kadehlere döker. Kralın önünde oturanlara içmek için ferahlatıcı (olan bir içeceği) sürekli olarak verir ve asa ile sırtlarına vurur, ayrıca asaları öperler.”

Sahhan Bayramı’na ait olan KBo XXIV 28 + KBo XXIX 70 IV 11’-18’de “kültürel öpme” hareketi şu şekilde görülmektedir;

- 11’ nam-ma-aš-ša-an NINDA pá[r-ša-a-an-ta-an A-N(A DI)NGIR^{LIM} EG[IR-pa-da-a-i]
- 12’ ^{SAL.MEŠ}al-hu-it-ri-i[š(-)]TI an-d[]
- 13’ nam-ma NINDA pá-r-ša-a-[an-]t[a-an] hu-u-m[a-a]n-ti ar-h[a]
- 14’ šar-ra-an-zi NINDA LA-AB-KI-ma-kán [^{SA}]L-al-hu-it-[ra-aš I-ŠU wa-a-ki]
- 15’ NINDA LA-AB-KA-ma-a[z] ^{LÚ}NAR da-a[-i]
-
- 16’ na-aš-ta ^{SAL.MEŠ}al-hu-[i]t-re-eš ku-w[a-aš-]ša-an-ta[-ri na-at-za]
- 17’ e-ša-an-ta-ri nu [] a-ku-an-na <A-NA> LU É.DINGIR^{LIM}^{LÚ}N[AR]
- 18’ ^{LÚ}SAGI pi-an- zi []

(C.Kühne’nin, 1996 yılında Çorum’da düzenlenen III. Uluslararası Hititoloji Kongresi’nde verdiği “Der ‘heilige’ Kuss im alten Kleinasien” başlıklı bildirine ait ‘handout’ dan alınmıştır.)

“Sonra bölünmüş ekmeği tanrı(dan) geri alır. alhuitra- kadını []TI için[de] Sonra bölünmüş ekmeklerin herkese taksi[m] eder. Yaş ekmeği ise alhuit[ra]-[kad]ını [bir kez ısıtır.] Yaş ekmeği ise şarkıcı [kendisi]ne alır. Daha sonra alhuitra- kadınları birbirlerini öperler ve onlar otururlar ve tapınak adamlarına, şarkıcıya (ve) sakiye içmek için verirler.”

Sahhan Bayramı’na ait bir başka metin olan , KBo XXIX 89 + KBo 24’de de bu özel hareket belgelenmiştir.

I 36-39;

- 36 [I NINDA LA-AB-G]A ú-da-an-zi n[a-at I NINDA EM-SU] kat-ta
- 37 pá-r-ša-a-an-zi] na-at-kán A-NA NINDA p[ár-ša-aš III-ŠU š]a-li-ga-an-zi
- 38 [na-at III-ŠU] UŠ-KE-EN-NU EGI[R-an-da-ma] III-ŠU
- 39 [UŠ-KE-EN-NU na-a]t-kán ku-wa-aš-ša-[-an-ta-ri]

(C.Kühne'nin, 1996 yılında Çorum'da düzenlenen III. Uluslararası Hititoloji Kongresi'nde verdiği "*Der 'heilige' Kuss im alten Kleinasien*" başlıklı bildirine ait handout'dan alınmıştır.)

"Bir yaş ekmeği getirirler ve onlar bir ekşi ekmeğinin üzerine bölerler ve onları ekmek kırıntılarına üç kez karıştırırlar ve onlar üç kez reverans yaparlar, tekrar ise üç kez reverans yaparlar ve onlar öpüşürler."

Bazı metinlerde ise, tören süreci içinde sunulan bazı nesnelerin öpülmesi yer almaktadır. Örneğin; KBo XXIX 6 Vs. 9'-10'da "Kurban Beyi libasyon için verilen et parçasını öper." (de Martino, 1988: 62.)

KBo XX 37 Vs.II'de ^{GIŠ}mari- yani mızrak öpülmesi belgelenmiştir. (de Martino, 1988: 62.)

KBo XXV 184 II 58. satırda; (CTH 450)'de bir majik ritüel işlenmiştir. Bu tür ritüellerin konumuz dışında olması nedeniyle sadece "öpme" eyleminin geçtiği satır aşağıda verilmiştir. (Ritüel: Hattusa'da büyük günah işlendiği zaman.)

58' a]k-kán-ta-an ku-wa-aš-zi

(de Martino, 1988: 61.)

" ö]lüyü öper."

KUB XXV 37 (+KUB XXXV 131 + 132) (CTH 771) Lallupiya tabletleri olarak bilinen ve Luwi literatürüne ait bu metinde de "öpme" eylemi geçer. Ancak oldukça kırık bir metin olduğu için bu eylemi icra edenin kim olduğu ve neyin öpüldüğü anlaşılamamaktadır. (Starke, 1985: 344-345.)

KBo XXVI 65 (CTH 345) Ulikummi Şarkısı'nda da kim olduğu anlaşılamayan birinin ayakları öpülür.

II 7'-9';

7' nu ma-ah-ha-an ^DTaş-mi-šu-uš ud-da-a-a[r iš-ta-ma-aš-ta

8' pa-ra-a pid-da-a-it na-an gi-nu-wa III-Š[U e-ep-ta (?)

9' na-an pa-tal-hu-uš IV-ŠU ku-wa-aš-ta

(de Martino, 1988: 64.)

"Tanrı Taşmišu söz[leri duyduğunda] dışarı koşar ve onu dizlerinden üç k[ez yakaladı,] ve onu aşık kemiğinden dört kez öptü."

Ulikummi şarkısında geçen "dizlerden yakalama", Eski Yunan'da da bilinen bir harekettir. İlyada (XXIV, 477-479) ve Odysseia'da (VII, 147 ve X

323, 481) dizlere kapanma ya da ayaklara kapanma şeklinde görülür. Yalvarma amacı ile yapılan bu hareketin amacı, Latincesi 'captatio benevolentiae' olan "birinin teveccühünü kazanmaya çalışmak" şeklinde açıklanır. (de Martino, 1988: 64.)

Ayaktan öpme hareketi Mezopotamya'da da bilinen bir harekettir. Yeni Assur Dönemi'ne tarihlenen bir ritüelde, kral tanrı heykellerinin ayaklarını öpmektedir. Böylece kral, tanrıya olan saygısını göstermiş olacaktır. Metin şöyledir; "Kral tanrıların ellerini tutar, ..., o (onların) ayaklarını öper." (VAT 10464 Vs. i 8'vd.) (Berlejung, 1995: 88.)

Assur'da, kral tapınağa geldiğinde nasıl tanrıların ayaklarını öptüyorsa, aynı şekilde halktan biri de krala saygısını ve onun aşağısında bir insan olduğunu göstermek için kralın ayaklarını öperdi.

Hristiyanlık'ta da ayaktan öpme vardır. Papalığın merkezi olan Vatikan'da yapılan dinsel törenlerde papa'nın ayağı ve üzerine giymiş olduğu cübbenin eteği diğer din adamları tarafından öpülür.

Başka bir Yeni Assur Dönemi ritüel metninden anlaşıldığı kadarıyla, kralın öpmesi sadece tanrıların ayakları ile ilgili değildir. Oldukça kırık olan bu metinde (BBR 67= 79-7-8, 132) "kral akşam olduğunda tapınağa gider, kral onu (femininum) besler, o ona içirtir ve kral onu dudaklarından öper." Bu metinde femininum olarak geçen tek isim Tanrıça Šarrat-šade olduğuna göre, kralın öptüğü de bu tanrıça olmalıdır.(Berlejung, 1995: 92-93.)

Assur kültürünün yanı sıra Mısır kültüründe de "öpme" vardır. Tanrı ile kral arasında "burundan öpme" ve "dudaktan öpme" belgelenmiştir. Berlejung'a göre, belgelerden görüldüğü kadarıyla öpücük tanrıdan krala verilmektedir. Bu da güçlü olandan, yani tanrıdan krala tanrısal güçlerin geçmesini sağlıyordu. Eğer kral tanrıyı öpüyor ise, burada söz konusu olan bir tapınma hareketidir. (Berlejung, 1995: 93.)

Yukarıda incelediğimiz Hititçe metinlerde "kültüsel öpme" eylemini icra eden rahip / ^{LÚ}SANGA, rahibe / ^{SAL}SANGA, kral / LUGAL, kurban beyi / EN.SISKUR, ve alhuitra- kadını / ^{SAL}alhuitra- dır.

"Kültüsel öpme" hareketinin yapılmasından önce ve bazen de sonra, icra eden kişi reverans yapar ve oturur.

Tören sırasında öpülenler; el ve ağız, Tanrının asaları (^{GIŠ}PA^{HĻA} DINGIR^{LIM}), mızrak (^{GIŠ}mari-), libasyon için verilen et parçası, ölü (majik ritüelde), ayak ve bazen de birbirlerini öpme sahneleri yer almaktadır. Ancak bazı metinlerde öpülen nesnenin ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Örneğin; KBo XXVI

40 Vs. 12'de 'LUGAL-uš šuppin III-ŠU kuwašzi' ifadesinde 'šuppin' ile anlatılmak istenen, bir nesne midir yoksa bir şahıs mıdır ? Martino, makalesinde burada kastedilenin kralın, su ile arınma işlemini onaylaması ve ritüeli bitirmesi olmalıdır, şeklinde yorumlamıştır. (de Martino, 1988: 61.) Bu, metinde açık olarak verilmemiştir.

Ağız ve el öpme, de Martino'ya göre antik topluluklarda saygı ifadesi olarak uygulanırdı. (de Martino, 1988: 61.) Grek edebiyatının başta gelen eserlerinden Odyseia'da aynı amaçla pek çok öpme sahnesi tasvir edilir. Örneğin; Odsseia'yı zaferden sonra başından, omuzlarından ve elerinden öperler. Bugün ise el öpme, aynı şekilde bir saygı göstergesi, ağız öpme ise sevgi ve şefkat göstergesi olarak uygulanır.

Hititler'de de el-ağız öpme ve ardından yapılan -saygı göstergesi olarak kabul ettiğimiz- reverans hareketi yine bir saygı ve sevgi ifadesi olmalıdır. Dikkat edilecek olursa karşılıklı el ve ağız öpmede, hiçbir zaman erkek ve kadın rahip görülmez. alhuitra- kadınlarının birbirlerini öpme sahnesinde, yüzlerini mi öptükleri, yoksa dudaklarını mı öptükleri metin içinde açık bir şekilde söylenmemiştir.

Tüm bunların yanı sıra, öpülen bazı nesneler mevcuttur. Bunların arasında yer alan, sırtlarına vurulan Tanrı asalarının (^{GIŠ}PA^{HIA} DINGIR^{LIM}) öpülmesi oldukça ilginçtir. Burada amacın ne olduğu konusu üzerine söylenebilecek pek çok düşünce vardır. Otten 1951: 227 dipnot 28'de A. Bertholet'in *SPAW* 1938: 15'deki fikirlerini şu şekilde aktarmaktadır: "kralın ve oradakilerin sırtına Tanrı asaları ile vurulması ve daha sonra bu asaların öpülmesi ile tanrısallığın krala ve orada oturanlara aktarılması anlamına gelir." (Otten, 1951: 224-232.) Mezopotamya'da olduğu gibi Anadolu'da da insanlar tanrıları kendileri gibi düşündükleri göz önüne alındığında, törenler sırasında Assur'da tanrı heykellerinin öpülmesi ve Hititlerde kutsal sayılan Tanrı Asaları gibi bir takım nesnelerin öpülmesi, tanrısallığın ve kutsallığın öpen kişiye aktarılması şeklinde açıklanabilir. A. Dinçol'a göre, Tanrısallık asaların vurulması, tanrısallık bir ceza ve daha sonra bu asaların kral ve orada bulunanlar tarafından öpülmesi, bu cezayı bir boyun eğiş edası içinde kabullenmedir. (Dinçol, 1998: 159-160.) (Daha ayrıntılı bilgi için Bakz. "8) Tanrı Asaları ile Sırta Vurma" s: 94-95.)

Tüm bunların yanı sıra Sümer dilinde yazılmış belgelerin aksine Hititçe tabletlerde sevgili olarak öpüşme belgelenmemiştir. Ancak bunun belgelenmemiş olması, Hititler'de "öpme"nin erotik bir değeri olmadığı anlamına gelmez. Ancak, Hititlere ait belgeler günlük yaşam ve halkın yaşamı hakkında fazla bilgi vermediği içindir ki, bu tip konular yoruma açıktır.

8) Tanrı Asaları ile Sırta Vurma

“Tanrı asaları ile sırta vurma” hareketi, Hitit bayram Ritüelleri arasında sadece (h)išuwaš bayramının 13. tabletinde belgelenmiştir.

Bu ifade metinde ‘IŠ-TU ^{GIŠ}PA^{H_{LA}} DINGIR^{LIM} iš-ki-ša III-ŠU wa-la-ah-zi’ şeklinde geçmektedir.

‘(UZU)iškiš-/iškiša-’ kelimesi “sırt; dağ sırtı, uçurum” (HEG 1/4 A-K: 400-401 ve HDW: 29), “arka, arka taraf” (HED 1/2: 424-425 ve HW: 88) olarak çevrilmiştir. Etimolojik olarak çözümlenmesi oldukça zordur. Çünkü, i-škiš- olarak bir kök nomen mi, yoksa išk-iš- olarak bir -š- gövdesi mi olduğu kesin değildir. (HEG 1/4 A-K: 400-401.)

walh- ise “vurmak” anlamına gelen verbdır. ideografik yazımı GUL-ah-şeklindedir. (HW: 242 ve HDW: 100.)

Aşağıda verilen pasaj, “kültürel öpme” bölümünde “asaların öpülmesi” başlığı altında da incelenmiştir.

ABoT 7 + KBo XV 37 V 1-16;

- 1 LUGAL-uš UŠ-KE-EN ^{L₁}(^USANGA)] ^{GIŠ}PA^{H_{LA}} DINGIR^{LIM}
- 2 an-da hu-u-la-l[i-y]a-an-da-pát da-a-i
- 3 nu LUGAL-uš A-NA DINGIR^{LIM} III-ŠU UŠ-KE-EN
- 4 ^{L₁}SANGA-ya-an IŠ-TU ^{GIŠ}PA^{H_{LA}} DINGIR^{LIM}
- 5 iš-ki-ša III-ŠU wa-la-ah-zi
- 6 nam-ma LUGAL-uš ^{GIŠ}PA^{H_{LA}} ku-wa-aš-zi
- 7 na-aš-za e-ša-ri

- 8 ^{L₁}SANGA-ma-kán IŠ-TU GİR.KÁN KÙ.BABBAR
- 9 GEŠTIN ha-ni-iš-ki-iz-zi-pát
- 10 na-aš-ša-an kat-ta da-me-e-da-aš
- 11 A-NA GAL^{H_{LA}} le-el-hu-u-wa-i
- 12 nu PA-NI LUGAL ku-i-e-eš a-ša-an-zi
- 13 nu-uš-ma-aš a-ku-wa-an-na wa-ar-šu-li¹
- 14 p[é-]eš-ki-iz-zi IŠ-TU ^{GIŠ}PA^{H_{LA}}-ya-aš
- 15 iš-ki-ša wa-al-ha-an-na-i
- 16 nam-ma ^{GIŠ}PA^{H_{LA}} ku-wa-aš-kán-zi

(de Martino, 1988: 62.)

“Kral reverans yapar, rahip sarılmış olan Tanrının Asalarını alır ve kral tanrıya üç kez reverans yapar ve rahip Tanrının Asaları ile (kralın) sırtına üç kez vurur.

¹ waršul- , Bakz. s: 89 dip not 4.

Sonra kral Tanrının Asalarını öper ve o oturur. Rahip gümüş bir kap ile şarabı devamlı boşaltır ve o onu başka kadehlere döker. Kralın önünde oturanlara içmek için ferahlatıcı (olan bir içeceği) sürekli olarak verir ve asa ile sırtlarına vurur, ayrıca asaları öperler.”

(H)işuwaş Bayramı’nın Tanrı asaları ile ilgili bu bölümünden önce yapılan hazırlıklar, A. Dinçol tarafından şöyle anlatılmıştır; ^DHilaşi, Manuzziya’nın Fırtına Tanrısı’nın tapınağından çıkartılır ve kralın vezirinin evine taşınır. Orada yıkanır ve Tanrı Asaları ile beraber temiz yağ ile temizlenir ve sunağa konulur. Kral orada uzun kurban eylemlerinde bulunur. Daha sonra BALAG.Dİ çalgıcıları ^DHilaşi’nin hymnosunu söylerler. (Dinçol, 1995: 121.)

“Tanrı asaları ile sırta vurma” eylemini yapan ^{LÚ}SANGA / Rahip’tir. Tanrı Asaları ile sırtlarına vurulan kral ve daha sonra “oturanlar” diye bahsedilen kişiler, -bir bayram kutlamasına katıldıklarına göre, kral ailesinden, idareden ya da tapınak görevlilerinden olmalıdırlar- daha sonra bu asayı öperler.

Sadece (h)işuwaş bayramında geçen bu hareketin hangi amaçla yapıldığı konusunda bazı görüşler mevcuttur. Otten 1951: 227 dipnot 28’de A. Bertholet’in SPAW 1938: 15’deki fikirlerini şu şekilde aktarmaktadır: “kralın ve oradakilerin sırtına Tanrı asaları ile vurulması ve daha sonra bu asaların öpülmesi ile tanrısal gücün krala ve orada oturanlara aktarılması anlamına gelir.” (Otten, 1951: 224-232.) Bu özel hareket A. Dinçol tarafından ise, Tanrısal asaların vurulması, kralın aşağılanması içeren bir harekettir ve tanrısal bir cezadır. Daha sonra bu asaların kral ve orada bulunanlar tarafından öpülmesi, bu cezaya sessiz bir razı gösterme ve ya bir kabullenme şeklinde yorumlanmıştır. (Dinçol, 1998: 159-160.) Ayrıca A. Dinçol diğer bir makalesinde, günahlardan arınma içeren sembolik bir hareket olduğunu söylemektedir. (Dinçol, 1989: 8.) Haas, 1994: 849’da, sihirselsel bir vurma içeren hareketin, kralın güçlendirilmesi amacı ile yapıldığını ileri sürmektedir.

Bu özel hareketin neden sadece (h)işuwaş bayramında belgelendiği konusunu Prof. Dr. Ali Dinçol ile görüştüğümde, bana sözlü olarak aktardığı bilgiler ile bu konuyu aydınlatmak mümkün olabilmektedir; burada bahsedilen kralın Muwatalli olma ihtimali oldukça fazladır. Çünkü Muwatalli, Gaşgalara karşı yenik düşmüş, dolayısıyla başarısız olmuş bir kraldır. Bu başarısızlığının altında Hitit inancına göre aranması gereken unsur, Hitit Kralının tanrılara karşı işlediği bir günahdır. Bu nedenle Muwatalli, bazı değişikliklere uğratarak uyguladığı (h)işuwaş bayramı ile, kendi kültürel temizliğini sağlamaktaydı. Buradan (h)işuwaş bayramının aslında bir purification / temizlenme ritüeli olduğu sonucunu da çıkartmak mümkün olmaktadır.

9) Kartal Tüyü ile Su Serpme

Hitit Bayram Ritüellerinde rastlanılan ve özel bir hareket olarak kabul ettiğimiz “kartal tüyü ile su serpme” ifadesini meydana getiren öğeleri şu şekilde açıklayabiliriz; “Kartal” kelimesinin Sümerce yazımı ‘Á^{MUŠEN} ve Tl₈^{MUŠEN}, (HZL: 305 ve 201) ve Hititçe yazımı ‘hara(n)-’ dır. (HW: 56.) ‘partawar-’ “kanat” anlamına gelen Hititçe bir kelimedir. CTH, 1995: 198’de bu anlamının yanı sıra “tüy(?)” anlamı da verilmiştir. Bu öğelerden oluşan “Kartal Tüyü ile Su Serpme” eylemi, bayram törenlerinde genellikle “Á^{MUŠEN}-aş pártanūt LUGAL-i menahhanda watar papparašzi” cümlesi ile ifade edilir.

Geçtiği metinler aşağıda verilmiştir:

KBo XV 48 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı (II. Tablet).

KBo XXXIII 188 (h)išuwaš Bayramı (Dinçol, 1989: 40.)

KBo XXIII 28 + KUB XXXII 65 + KUB XXXII 61 (h)išuwaš Bayramı (Dinçol, 1989: 12.)

VBoT 72 (+) KUB XLV 57 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı (Dinçol, 1989: 37.)

KBo XXIII 28 + KUB XXXII 65 + KUB XXXII 61 I 49’-62’de henüz “kartal tüyü ile su serpme” sahnesi, tören sırasında önceden yapılanlarla beraber verilmiştir;

- 49’ nam-am-kán [A-NA ^{DUG}KU-KU-UB¹ GEŠTIN
 50’ ŠA Á^{MUŠEN} pár-ta-a-[u-wa-ar ar-]ha da-a-i
 51’ na-at ^{LÚ}pal-wa-at-[tal-li] pa-a-i
 52’ ^{LÚ}pal-wa-at-tal-l[a-aš pa]-iz-zi
 53’ na-aš-ta Á^{MUŠEN} [pár-ta-a-u-wa-ar GA]L A an-da da-a-i
 54’ ^{LÚ}SANGA ^{DIM}Ma-nu-z[i-ya]
 55’ ^{GIŠ}zu-úp-pa-ri x x [x x x]
 56’ an-da-ma-at ^{SÍG}a-li-it² SÍG SA₅
 57’ te-pa-u-i-it iš-hi-ya-an
 58’ na-at lu-uk-ki-iz-zi
 59’ nu DINGIR^{MEŠ} ar-ha wa-ah-nu-zi
 60’ [an-da-ma-k]án kiš-ša-an me-ma-i

61’-63’ rezitasyon içeren satırlar

¹ ^{DUG}KU-KU-UB, Sümerce yazımı ^{DUG}HAB.HAB olan kelimenin anlamı, HW: 309’da ve HZL: 195’de “güğüm”, ibrik ? (bir kurban kabı)” olarak verilmiştir.

² ^{SÍG}ali-, HW: 19, HW²:58 ve HDW:2’de bez⁷⁷, belirli bir yün ve onun iplikleri şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, Götze’nin *Madduwattas* (1928): 142’de geçen “beyaz” adjektivi ile karıştırılmamalıdır. HW²’de bu kelimenin sadece Hurri-Hitit bayramlarında kullanıldığı belirtilmektedir.

Metin buradan itibaren KBo XV 48 II'den devam etmektedir;

1' rezitasyon içeren satır

-
- 2' nam-ma a-pi-e-iz-za-pát ^{GIŠ}zu-up-pa-ri-it
 3' LUGAL-un wa-ah-nu-zi me-ma-i-ya a-pi-e-pát
 4' ud-da-a-ar ma-ah-ha-an-ma LUGAL-un wa-ah-nu-ma-an-zi
 5' zi-in-na-i nu ^{LÚ}pal-wa-at-tal-la-aš
 6' Á^{MUŠEN}-aš pár-tu-ni-it LUGAL-i me-na-ah-ha-an-da
 7' wa-a-tar III-ŠU pa-ap-pár-aš-zi pal-wa-iz-zi-ma I-ŠU
-

- 8' ^{LÚ}pal-wa-at-tal-la-aš GAL A
 9' Á^{MUŠEN}-aš-ša pár-ta-u-wa-ar har-zi-pát
 (Dinçol, 1989: 13-14, 42-43.)

“Ayrıca şarap testisindeki kartal tüyü alınır. Onu palwatalla- adamı alır ve palwatalla- adamı gider. Daha sonra kartal tüyünü su kadehinin içine koyar. Manuzziya'nın Fırtına Tanrısı'nın rahibi meşaleyi x x [x x] sonra ise ali- kumaşı ile kırmızı kumaşa sarılmış olan meşaleyi yakar ve tanrıları döndürür. Sonra ise şöyle söyler; (rezitasyon). Ayrıca sonra meşaleler ile kralı döndürür ve o sözü söyler, kralın etrafında dönmeyi bitirdiği zaman ise, palwatalla- adamı kartal tüyü ile kralın önüne üç kez su serper (ve) bir kez ise el çırpır. palwatalla- adamı su kadehini ve kartal tüyünü yine tutar.”

Aynı metnin II 24'-29'. satırlarında bu özel hareket tekrar geçmektedir;

- 24' EGIR-ŠU-ma a-pi-e-iz-pát ^{GIŠ}zu-up-pa-ri-it
 25' LUGAL-un wa-ah-nu-zi me-ma-a-i-ma a-pi-e-pát
 26' ud-da-a-ar nam-ma ^{LÚ}pal-wa-at-tal-la-aš
 27' Á^{MUŠEN}-aš pár-ta-u-ni-it wa-a-tar LUGAL-i
 28' me-na-ah-ha-an-da III-ŠU pa-ap-pár-aš-zi
 29' pal-wa-a-i-iz-zi-ya II-ŠU
 (Dinçol, 1989: 15.)

“Sonra ise yine o meşaleler ile kralı döndürür ve o sözü söyler. Ayrıca palwatalla- adamı kartal tüyü ile kralın önüne üç kez su serper ve iki kez el çırpır.”

VBoT 72 (+) KUB XLV 57 II 1'-3';

- 1' EGIR[-ŠU-ma ^{SAL}p]al-wa-at-tal-[la-aš
 2' wa-a²-[tar x]-ŠU pa-ap-pár-aš-zi [na] m-ma I-[-ŠU pal-wa-a-iz-zi]
 3' nu ^{DUG}[GAL A] Á^{MUŠEN}-aš-ša pár-ta-a-u-ar har-zi-pát
-

(Dinçol, 1989: 39.)

“Sonra ise palwatalla- kadını suyu x kez serper. Ayrıca bir kez el çırpır ve kartal tüyünü ve su kadehini tutar.”

Aynı metnin devamında, yukarıdaki ifade tekrarlanmaktadır.

“Kartal tüyü ile su serpme” hareketi, ^{LÜ}palwatalla- ve ^{SAL}palwatalla- tarafından yapılmaktadır. palwatalla- görevli adı, ‘palwai-’ “el çırpma” verbi ile açıklanmaktadır. (HDW: 59.) S. Alp, bu kült görevlisinin palwai- verbi ve nomen agentis eki olan -(a)talla- nın birleşmesinden oluşan bir yapı olduğunu söylemektedir. Ancak ‘palwai-’ verbi S. Alp tarafından “rezitasyon” olarak çevrildiği için, ^{LÜ}palwatalla- da “rezitasyondan okuyan rahip” olarak tanımlanmıştır. (S. Alp, 1940: 77-79.)

Tören sırasında kartal tüyü, önceden içine koyulmuş olan şarap testisinden alınır ve içi su ile dolu olan su kadehine koyulur. Meşaleler ile kralın etrafında döndükten sonra rezitasyon gelir.

Hemen ardından kralın önüne kartal tüyü ile su serpilir.

Bu özel hareketin ardından ise, ^{LÜ/SAL}palwatalla- tarafından el çırpılır.

Yukarıda değişik pasajlarından alıntılar yaptığımız (h)işuwaş bayramına adını veren Hurrice ‘(h)işuwaş’ kelimesinin, yine bu ritüel metninde geçen “^DIşuwa / ^DEşue’nin Kartalı” ile aynı anlama geldiği düşünülmektedir. (Dinçol, 1969: 36, dipnot 15 ve Dinçol, 1989: 5.) A. Dinçol, (h)işuwaş bayramı ile ilgili bu çalışmalarında ayrıca, Eşue=Eşuwa=İşuwa=Hişuwa eşitliğinin yanı sıra, ‘İşuwa’ adının hem bir ülke hem de bir hurri tanrısının adı olmasına dikkat çekmektedir. Bayram metni içinde, Manuzziya’nın Fırtına Tanrısı’nın, İşuwa Tanrısı ile yakın ilişki içinde olduğu gösteren bazı anlatımlar mevcuttur; İşuwa Tanrısı’nın heykelinin müstakil bir binada değil de Manuzziya’nın Fırtına Tanrısı’nın tapınağında tutulması, ^DEşue ile bağlantılı olan ritüel hareketlerin Manuzziya’nın Fırtına Tanrısı’nın tapınağında yapılması (KUB XXXII 128 II 1-4, (h)işuwaş bayramına ait beşinci tablet) ve ^DEşue’nin atribüsü olan Á^{MUŞEN}’in Karahna’da tapınılan tanrılar arasında yer alan Fırtına Tanrısı’nın diğer bir adı olarak görülmesi.

A. Dinçol, bununla beraber her iki tanrı adının eşitlenmesi için henüz yeterli kanıt olmadığını da belirtmektedir. (Dinçol, 1969: 36, dipnot 15 ve Dinçol, 1989: 5.)

Hititlerde tanrısal bir hayvan olarak görülen kartal, büyüklüğü, gücü ve uçma yeteneğinden dolayı gökyüzünü temsil eder. Bu nedenle, Mısırda olduğu gibi Hititler’de de güneş, kartal kanatları ile betimlenir. Pek çok kaya kabartması ve mühür üzerinde görülen kanatlı güneş kursu bunun bir göstergesidir.

Hitit Tanrıları ile kartalların ilişkileri o kadar iyidir ki, Telipinu mitolojisinde Güneş Tanrıçası onları bayramına davet etmektedir. (KBo XII 89 Rs. III 11’-14’.)

Ayrıca, “Kaybolan Tanrı Mitolojisi”nde de, Fırtına Tanrısı Telipinu’yu bulması için bir kartal gönderir. (Haas, 1994: 303.)

“Kartal tüyü ile su serpmeye” hareketinin ne amaçla yapıldığı konusunu, hareketi uygulayan kişinin ^{LÜ/SAL}palwatalla- yani “bir kült görevlisi” ya da “palwatalla- rahibi” oluşu ile açıklayabiliriz. Eğer hareketi yapan bu kişi bir din adamı ise, kralı kutsamak ya da kralın manevi anlamda temizliğinin temini için, temizliğin simgesi olan suyu onun önüne serpmekteydi.

10) Meşalelerle Döndürme

Hitit Bayram Ritüellerinde geçen özel hareketlerden biri de “meşalelerle döndürmek”tir. Bu ifade metinlerde Hititçe olarak “^{GIŠ}zupparit wahnu-” olarak belgelenmiştir. ^{GIŠ}zuppari- / ^{GIŠ}zupparu- “meşale” anlamına gelen kelimedir. (HDW: 111 ve HW: 263.) wahnu-, HDW:99 ve HW:240’da “çevirmek, döndürmek, çepeçevre tahkimat yapmak”olarak çevrilmiştir.

^{GIŠ}zuppari- metinlerde bazen de, wahnu- yerine kullanıldığı düşünülen, warnu- verbi ile de görülmektedir. warnu- “yakmak, yanmasını sağlamak” anlamına gelen kelimedir. (HW: 246.) Sturtevant, 1936: 175 ve 177’de warnu- verbinin bazen wahnu- olarak yazıldığını söyleyerek bu değişikliği kabul etmektedir. Götze - Pedersen, 1934: 28-32’de de wahnu- ve warnu- değişimini tespit etmişlerdir. KUB 36 Vs. 12’de belgelenen “IZI-it wahnumanzi MUŠEN^{HLA} wahnumanzi” ifadesi ve 32. satır ve devamında anlatılan ‘MUŠEN^{HLA} warnut’ “kuşların yakılması” ve Rs. 32. satır ve devamında anlatılan ‘GUD puhugari warnuwanzi’ yani “boğaların yakılması” ifadelerini karşılaştırarak, “wahnumanzi”nin “warnumanzi” kelimesinin hatalı bir kullanımı olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu izlenimleri başka metinlerde doğrulamaktadır. KUB XV 39 IV 49’da geçen; ‘pa-ah-hu-e-ni-it-ta wa-ar-nu-an-zi’ ve dupl. KUB XV 33b IV 9’da ise; ‘]-ta wa-ah-nu-an-zi’ ifadeleri wahnu- verbinin hatalı kullanıldığını doğrulamaktadır.

Götze - Pedersen, ‘h-r’ değişim hatasının, sadece warnuwar ile wahnuwar kelimelerinde olmadığını da göstermektedirler. Bunun nedenini de, ‘h-r’ telafuzunun birbirine çok yakın olması şeklinde açıklamaktadırlar. Bu da, iki fonemin fonetik doğası hakkında bazı sonuçlar çıkarılmasını sağlamıştır; ‘h’ sesi çok sert bir gırtlak sesi olamazdı, ‘r’ ise bir dil sesi değil bir art damak sesi olmalıydı. (Götze - Pedersen, 1934: 28-32.)

Kronasser de çalışmasında, warnu- yerine wahnu- yazıldığını tespit etmiştir. Bunu bir hata olarak kabul eden Kronasser, bu hatanın titreşimli bir “r” ile yapmanın mümkün olamayacağını söylemektedir. Buna rağmen Akkadca “hayvan” anlamına gelen ‘šihu’ kelimesi Boğazköy’de bulunan bir vokabularda ‘ši-i-ru-u’ olarak yazılmış ve Hititçe ‘hu-u-i-tar’ ile eşitlenmiştir. (KUB III 94 II 18.) Bunun yanı sıra, yine Akkadca’da benzer bir örnek daha gösterilebilir; burada bir titreşimli bir “r”nin düşünülmesine rağmen “kırmızı” anlamına gelen ‘hušu’ kelimesi yerine ‘rušu’ yazıldığı belgelenmiştir. (Kronasser, 1962: 70.)

Geçtiği metinler aşağıda verilmiştir.

KBo XXIII 28 + KUB XXXII 65 + KUB XXXII 61 (h)išuwaš bayramı. (Dinçol, 1989: 10)

KBo XV 48 (+?) KBo XXXIII 185 (h)išuwaš bayramı. (Dinçol, 1989: 10)

VBoT 72 (+) KUB XLV 57 (h)išuwaš bayramı. (Dinçol, 1989: 37)

KBo XXIII 28 + KUB XXXII 65 + KUB XXXII 61 I 49'-63'de bu özel hareketin geçtiği yer şöyle verilmiştir;

- 49' nam-am-kán [A-NA^{DUG}KU-KU-UB¹ GEŠTIN
 50' ŠA Á^{MUŠEN} pár-ta-a-[u-wa-ar ar-]ha da-a-i
 51' na-at^{LÚ} pal-wa-at-[tal-li] pa-a-i
 52' LÚ pal-wa-at-tal-l[a-aš pa]-iz-zi
 53' na-aš-ta Á^{MUŠEN} [pár-ta-a-u-wa-ar GA]L A an-da da-a-i
 54' LÚ SANGA^{DIM} Ma-nu-z[i-ya]
 55' GIŠ zu-úp-pa-ri x x [x x x]
 56' an-da-ma-at^{SÍG} a-li-it² SÍG SA₅
 57' te-pa-u-i-it iš-hi-ya-an
 58' na-at lu-uk-ki-iz-zi
 59' nu DINGIR^{MEŠ} ar-ha wa-ah-nu-zi
 60' [an-da-ma-k]án kiš-ša-an me-ma-i

61'-63' rezitasyon içeren satırlar

Metin buradan itibaren KBo XV 48 II'den devam etmektedir;

1' rezitasyon içeren satır

- 2' nam-ma a-pi-e-iz-za-pát GIŠ zu-up-pa-ri-it
 3' LUGAL-un wa-ah-nu-zi me-ma-i-ya a-pi-e-pát
 4' ud-da-a-ar ma-ah-ha-an-ma LUGAL-un wa-ah-nu-ma-an-zi
 5' zi-in-na-i nu^{LÚ} pal-wa-at-tal-la-aš
 6' Á^{MUŠEN}-aš pár-tu-ni-it LUGAL-i me-na-ah-ha-an-da
 7' wa-a-tar III-ŠU pa-ap-pár-aš-zi pal-wa-iz-zi-ma I-ŠU

(Dinçol, 1989: 13-14, 42-43.)

“Ayrıca şarap testisindeki kartal tüyü alınır. Onu palwatalla- adamı alır ve palwatalla- adamı gider. Daha sonra kartal tüyünü su kadehinin içine koyar. Manuzziya'nın Fırtına Tanrısı'nın rahibi meşaleyi x x [x x] sonra ise ali- kumaşı ile kırmızı kumaşa sarılmış olan meşaleyi yakar ve tanrıları döndürürler. Sonra ise şöyle söyler; (rezitasyon). Ayrıca sonra meşaleler ile kralı döndürürler ve o sözü söyler, kralın etrafında dönmeyi bitirdiği zaman ise, palwatalla- adamı kartal tüyü ile kralın önüne üç kez su serper (ve) bir kez ise el çırpır.”

¹ DUG KU-KU-UB için Bakz. s: 96 dip not 1.

² SÍG ali- için Bakz. s: 96 dip not 2.

Metin daha sonra aşağıdaki gibi devam eder;
II 8'-29';

- 8' LÚ pal-wa-at-tal-la-aš GAL A
9' Á^{MUŠEN}-aš-ša pár-ta-u-wa-ar har-zi-pát
10' LÚ SANGA-ma-aš-ša-an ^{GIŠ}zu-up-pa-ri
11' wa-ra-a-an kat-ta A-NA ^{DUG}LIŠ.GAL dan-na-ra-an-ti
12' da-a-i a-pa-a-aš-ša da-ma-i zu-up-pa-ri
13' ^{SÍG}a-li-it SA₅ an-da iš-hi-ya-an-da
14' lu-uk-ki-iz-zi nu nam-ma DINGIR^{MEŠ} ar-ha wa-ah-nu-zi
15' an-da-ma-kán ki-iš-ša-an me-ma-a-i

16'-23' satırlar arası rezitasyon içerir

- 24' EGIR-ŠU-ma a-pi-e-iz-pát ^{GIŠ}zu-up-pa-ri-it
25' LUGAL-un wa-ah-nu-zi me-ma-a-i-ma a-pi-e-pát
26' ud-da-a-ar nam-ma LÚ pal-wa-at-tal-la-aš
27' Á^{MUŠEN}-aš pár-ta-u-ni-it wa-a-tar LUGAL-i
28' me-na-ah-ha-an-da III-ŠU pa-ap-pár-aš-zi
29' pal-wa-a-i-iz-zi-ya II-ŠU
(Dinçol, 1989: 14-15.)

“palwatalla- adamı su kadehini ve kartal tüyünü yine tutar. Rahip ise yanan meşaleyi boş bir kaseye koyar ve onu, sonra kırmızı ali- kumaşı ile sarılmış başka bir meşaleyi yakar ve tanrılar döndürülür. Sonra ise şöyle söyler; (rezitasyon). Daha sonra ise meşaleler ile kral döndürülür. Yine o sözü söyler. Ayrıca palwatalla- adamı kartal tüyü ile kralın önüne üç kez su serper ve iki kez el çırpır.”

VBoT 72 (+) KUB XLV 57 II 1'-9';

- 1' EGIR[-ŠU-ma ^{SAL}p]al-wa-at-tal-[la-aš
2' wa-a²-[tar x]-ŠU pa-ap-pár-aš-zi [na] m-ma I-[-ŠU pal-wa-a-iz-zi]
3' nu ^{DUG}[GAL A] Á^{MUŠEN}-aš-ša pár-ta-a-u-ar har-zi-pát

- 4' LÚ SANGA-[ma-aš]-ša-an ^{GIŠ}zu-up-pa-ru kat-ta
5' IŠ[-TU²] ŠA^{NA4}hu-u-up-ru-uš-hi-ya da-a-i

- 6' nu-za ^{LÚ}[(SANGA da)]-a-an pi-e-da-an ^{GIŠ}zu-up-pa-ru x-
7' na-at [(lu-uk-ki-i)]z-zi nu LUGAL-un wa-ah-nu-zi
8' nu me-ma-[(i)] (rezitasyon)
9'- 13' satırlar rezitasyon içerir
(Dinçol, 1989: 39-40.)

“Sonra ise palwatalla- kadını suyu x kez serper. Ayrıca bir kez el çırpır ve kartal tüyünü ve su kadehini tutar. Rahip ise meşaleyi huprušhi- taşının [d]en koyar. Rahip meşaleyi koyduğu yeri x-[] ve onu yakar ve kralı döndürür ve söyler (rezitasyon).” Daha sonraki satırlarda yine ^{SAL}palwatalla- tarafından krala su serpilir.

“Meşalelerle döndürme” hareketinin belgelendiği bu metinlerin tamamı (h)išuwaš bayramına aittir. Kizzuwatna’da yapılan bu bayramlar Hurrice rezitasyonlar içerir. Bu özel hareketi icra eden ^{SAL/LÚ}palwatalla-, bu hareketi yaptıktan sonra, Hurrice olan rezitasyonları okumaya başlar. Ardından da kartal tüyü ile su serper.

Bu hareketin ne amaçla yapıldığı sorusuna ise ritüel bağlamda tam bir cevap bulmak pek mümkün olamamaktadır. Ancak, Hititlerin düşünce yapıları göz önüne alındığında, tanrıları memnun etmek için düzenli olarak yapılan bu bayram ritüellerinde her hareketin bir anlam taşıdığı fikri göz ardı edilmemelidir. Daha sonra yapılacak çalışmalar ile belki de “meşalelerle döndürme” hareketinin de ne amaçla yapıldığı açıklığa kavuşturulacaktır. Ancak burada kullanılan ateş ve su arınmayı temsil eden öğelerdir. Bu durumda “kartal tüyü ile su serpmeye” hareketinde su ile, “meşalelerle döndürme” hareketinde ateş ile tanrıların ve kralın manevi olarak temizlenmesi sağlanıyor, olabilir.

11) *Ahrušhi* ve *Huprušhi* Kaplarındaki Yağa Ekmek Atılması

^(DUG)ahrušhi- ve ^(DUG)huprušhi- birer kap adına işaret eden hurrice kelimelerdir. HW: 17 ve 76'da "ritüellerde kullanılan bir kap" olarak tanımlanmıştır. HED (Vol. 1): 12, HW²: 46 ve HDW: 1'de ^(DUG)ahrušhi- "tütsü kabı" ve HDW: 24'de ^(DUG)huprušhi- "tütsü kabı veya tütsü kabı ayağı" şeklinde açıklanmıştır.

Puhvel, ^(DUG)ahrušhi- kelimesinin "tütsü" anlamına gelen ah(a)r- (aharri-, ahri-)den, -ušhi- sufixi ile elde edildiğini bildirmektedir. (HED Vol. 1: 12-13.) hupurušhi- yazımı ile de belgelenmiş olan ^(DUG)huprušhi- nin, Hurrice "toprak" anlamına gelen habur-/hawur- kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Kelime, Alalah'daki Akkadca metinlerde 'huprušhu' olarak belgelenmiştir. Ugarit dilinde, muhtemelen bir koku maddesi olarak tanımlanan 'hbrt-' ile olan ilişkisi ise problemlidir. ^(DUG)huprušhi- nin, bir kültür kelimesi olarak Batıya geçtiği düşünülmektedir. "Ergitme potası" anlamı ile, Grekçede 'obrusa' ve Latince'de 'obrusa', daha sonra ise 'obryza' olarak kullanılmıştır. (HEG: 296- 297 ve HED (Vol. 3): 394-396.)

Popko, 1978 :128-129, Hurrice metinlerde genellikle ahrušhi- kabı ile belgelenmiş olan ^(DUG)huprušhi- nin anlamının, tam olarak bilinmediğini söylemektedir. Wilhelm'e göre, "Tonring" anlamına gelen ve muhtemelen ayağa benzer ve ocağın üzerinde yer alan bir nesnedir. Belki de basit bir kil halkasıdır. Çünkü kelime sıkça 'DUG' determinatifi ile görülmektedir. (G. Wilhelm, *RIA IV*: 478.) Metinlerin çoğunda, daha önce "yağa batırılmış sedir ağacından bir kabın, ocağın üzerinde duran huprušhi- nin içine" koyulması, Popko'ya göre yakılması içindir. huprušhi- kabının dinsel amaç dışında kullanılmamış olması nedeniyle, kurbanların koyulması için ocağın üzerinde duran özel bir kültürel bir nesne olduğunu düşünmektedir.

Hitit Bayram Ritüellerinde sık sık adı geçen bu kaplar ile yapılan bir eylem, çalışmamız içinde özel bir hareket olarak ele alınmıştır. "ahrušhi ve huprušhi kaplarındaki yağa, ekmek atılması" olarak belgelenen bu hareketin geçtiği metinler aşağıda verilmiştir.

KBo XV 47 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KBo XV 48 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KBo XV 49 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KUB XII 12 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KUB XXVII 10 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KUB XLVII 74 (+) KUB XLVII 75 (+) KUB XLV 59 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı. (Dinçol, 1989: 23, 34.)

VBoT 72(+) KUB XLV 57 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı. (Dinçol, 1989: 37.)

KBo XXIII 34 İşhara iin Libasyon. (Kammenhuber, 1986: 419.)

(H)ışuwaş bayramının II. tabletinde bu eylemin belgelendiği yer şoyledir:

KBo XV 48 III 18-41;

18 nu-za ^{LÚ}SANGA GAL.A da-a-i
 19 an-da-ma-kán ^{GIŠ}ERIN ki-it-ta-ri
 20 nu wa-a-tar PA-NI hu-u-up-ru-uş-hi
 21 la-hu-u-wa-i nu me-ma-a-i
 22-24 (rezitasyon)

25 nu-uř-řa-an wa-a-tar ^{GIŠ}ERIN-za LUGAL-i
 26 şU^{HIA}-aş la-hu-u-wa-i nu me-ma-a-i
 27-29 (rezitasyon)

30 na-ař-ta ^{GIŠ}ERIN A-NA İ.GIř¹ an-da
 31 şu-ni-ya-zi na-at-şa-an hu-up-ru-uş-hi
 32 ha-aş-ři [(ip)]-i-eş-ři-ya-zi
 33 nu me-ma-a-i a-har-ri-eş gi-lu-uş
 34 te-e-a EGIR-şU-ma V NINDA.SIG^{MEş} pır-ři-ya
 35 nu me-ma-a-i a-a-nu-iş har-şa-iş
 36 gi-lu-uş te-e-a nu-kán A-NA NINDA.SIG^{MEş}
 37 a-na-a-hi da-a-i na-at-kán A-NA İ.GIş
 38 an-da şu-un-ni-iz-zi
 39 na-an-şa-an hu-up-ru-uş-hi
 40 ha-aş-ři-i pi-eş-ři-iz-zi
 41 nu me-ma-i (rezitasyon)

“Rahip içinde sedir ağacından bir kap olan su kadehini alır ve hupruşi kabının önüne suyu doker ve (şöyle) şöyler; (rezitasyon). Sonra kralın ellerine sedir ağacından kap ile su doker ve (şöyle) şöyler; (rezitasyon). Daha sonra sedir ağacından kabı ince yağa batırır ve onu ocağın üzerindeki hupruşi kabına atar ve (şöyle) şöyler; (rezitasyon). Sonra ise beş ince ekmeği bölerek ve (şöyle) şöyler; (rezitasyon). İnce ekmekten tadımlık alır ve onları ince yağa batırır ve onları ocağın üzerindeki hupruşi kabına atar ve (şöyle) şöyler; (rezitasyon).” (Dinçol, 1989: 17-18, 43.)

(H)ışuwaş bayramının yine II. tabletinde belgelenen bu hareketin geçtiği yer aşağıda verilmiştir.

KBo XV 47 IV 8-29;

¹ İ.GIş, “susam yağı , yağ” anlamına gelen şumerogramdır. (HZL: 326) Bu kelime ile aslında kastedilen “bitkisel yağ”dır.

8 nu ^{LÚ}SANGA IŠ-TU GAL.A wa-a-[tar]
 9 PA-NI ^{GIŠ}BANŠUR la-hu-u-wa-[i]
 10 ^{GIŠ}ERIN-ya-kán an-da k[i-it-ta-ri]
 11 nu me-ma-i (rezitasyon)
 12-14 (rezitasyon)

15 nu-uš-ša-an ^{LÚ}SANGA wa-a-tar ^{GIŠ}ERIN-az
 16 LUGAL-i ŠU^{MEŠ}-aš la-hu-u-wa-i
 17 nu me-ma-i (rezitasyon)
 18-19 (rezitasyon)

20 na-aš-ta ^{GIŠ}ERIN A-NA Ì.GIŠ an-da
 21 šu-ni-ya-zi na-at-ša-an hu-u-up-ru-uš-hi
 22 ha-aš-ši-i pi-eš-ši-ya-zi
 23 nu me-ma-i (rezitasyon)
 24 (rezitasyon)

25 EGIR-ŠU-ma I NINDA.GUR₄.RA KU₇ pár-ši-ya
 26 nu me-ma-a-i (rezitasyon)
 27-29 (rezitasyon)

“Rahip sedir ağacından olan kadeh ile masanın önüne suyu döker ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Daha sonra rahip sedir ağacından kap ile suyu kralın ellerine döker ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Sonra sedir ağacından kabı ince yağa batırır ve onu ocağın üzerinde duran huprušhi- kabının içine atar ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Ondan sonra ise bir tatlı kalın ekmeği böler ve (şöyle) söyler: (rezitasyon).”

Metin buradan itibaren, KBo XV 48 IV'den şöyle devam eder:

15'' [na-aš-ta a-na-a-h]i da-a-i
 16'' [nu me-ma-i a-a-nu-e-eš]
 17'' [a-na-hu-u-eš gi-lu-uš te]-e-a
 18'' [nu-uš-ša-an a-na-a-hi ^{DUG}]ah-ru-uš-hi
 19'' [A-NA Ì.GIŠ-ká(n an-da d)a-a-i NIN]DA.GUR₄.RA
 20'' [(pár-ši-ya-an-da) A-N]A
 21'' [(^{GIŠ}BANŠUR.SISKUR ^{GIŠ}ir-h)u-i-ti d]a-a-i

22'' [EGIR-ŠU-(ma I NINDA.GUR₄.RA pár-ši-i)]a nu me-ma-a-i
 23''-27'' (rezitasyon)

“Sonra bir lokma alır ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Sonra lokmayı tütü kabında bulunan ince yağa koyar. Bölünmüş kalın ekmeği sunağın (önündeki) sepete koyar. Daha sonra ise kalın ekmeği böler ve (şöyle) söyler: (rezitasyon).” (Dinçol, 1989: 19-20, 43-44.)

Metnin devamında aynı yapılan bu işlemlerin tekrar edildiği görülmektedir.

(H)işuwaş bayramının III. tabletinde ise bu hareketin geçtiği pasaj şöyledir.

VBoT 72 (+) KUB XLV 57 III

3'-14';

3' [^{NINDA}mu-l]a-ti-in²-ma-aš-ša-an a-na[-hi

4' [d]a-a-i na-aš-ta IŠ-TU ^{UTUL}kán-g[a-ti³

5' da-a-i na-at-kán ^{DUG}a-ah-ru-uš-hi [(-)

6' nu me-ma-i ^{UTUL}ga-an-ga-du-na-hi-eš a-še-?[

7' tu-pu-ra-a-iš da-tu-na-a-iš [

8' tu-um-ma-an-na-i[š

9' nam-ma-kán a-na-a-hi-ta a-ah-ru-uš-hi-az [da-a-i]

10' na-at-kán hu-u-up-ru-uš-hi-ya pa-ra-a pi-eš-[ši-iz-zi]

11' nu me-ma-i (rezitasyon)

12' nam-ma-kán ^{NINDA}mu-la-ti-in pár-ši-ya-an-z[i

13' A-NA ^{UTUL}kán-ga-ti še-ir da-a-i

14' na-aš-ša-an A-NA ^{NA4 GIŠ}BANŠUR ^{Dx}[

Bu pasajın hemen öncesinde yapılanlara bir göz atacak olursak, meşalelerle döndürme ve ^{SAL}palwatalla- tarafından kralın önüne kartal kanadı ile su serpme hareketlerinin yapıldığını görürüz.

“gangati- lapası ile mulati- ekmeğinden bir lokma alır ve onları tütü kabına (koyar) ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Daha sonra lokmaları tütü kabından alır ve onları huprušhi- kabına atar ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Daha sonra mulati- ekmeğinin bölerler, gangati- kasesine koyarlar ve onları sunağa (koyarlar).”

(Dinçol, 1989: 40-41, 45.)

(H)işuwaş bayramına ait V. tablette de (KBo XV 49 I 15-16). Ahrušhi kabındaki yağa göğüsten alınan bir lokmanın koyulma sahnesi vardır. Sonrasında ise, bir kalp kesilir, ancak icra edenin kim olduğu ve devamında neler yapıldığı tablet kırık olduğu için anlaşılamamaktadır. (Dinçol, 1969: 29, 37.)

² ^{NINDA}mulati-, HW: 145'de “bir ekmek türü”, HDW: 56'da ise bu ekmek çeşidinin “ince bir ekmek” olabileceği bilgisi yer almaktadır.

³ ^{UTUL}gangati-, HW: 98'de “ot, sebze ya da ot çorbası, sebze çorbası” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, bu kelimeyi Sommer-Eholf (1924): 44'de “bir çeşit kurban lapası” şeklinde açıklamışlardır.

Işhara için yapılan kurban törenlerinde de “ahruşhi ve hupruşhi kaplarındaki yağa ekmek atılması” hareketi geçmektedir.

Kurban metinlerinde, bu kaplara ekmeğin yanı sıra bölünmüş ciğer ve kalp parçaları, kuş göğsünün koyulduğuna da rastlanmıştır. Iřhara, Teşup ve Hepat için yapılan bu kurban törenlerinde, genellikle eylemi icra eden ^{LÚ}AZU / kahin'dir. (Kammenhuber, 1986: 395, 398, 399, 403.)

Bu kült kaplarındaki yağa ekmek atılması hareketinin geçtiği yer, aşağıdaki gibidir:

KBo XXIII 34 I 3'-13';

- 3' [nu-]şşan ^{DUG}ahruşhin şA SISKUR ^{GIş}BANşUR[-i dai nu-şşan EN SISKUR
4' [A-N]A SAG.DU UDU QA-TAM dai nu-kan ^{LÚ}AZU A-NA U[DU A-NA
SAG.DU-şU anahi dai nu kişşan memai]
5' (rezitasyon)
6' n-ařta ^{LÚ}AZU anahi ^{DUG}ahruşhiya A-NA İ.GIş [anda řun(n)izzi nu-(za)
^{LÚ}AZU I NINDA.SIG dai n-at parşiya]
7' nu ^{LÚ}AZU kişşan mema[i] (rezitasyon)
8'-9' (rezitasyon)
10' n-aşta A-NA NINDA.SIG^{HA} anahi dai n-at-kan A-NA ^{DUG}ahruşhi A-NA
İ.GIş an-da]
11' dai NINDA.SIG^{HA}-ma tamedani A-NA ^{LÚ}AZU pai n-a[t-řan şA SISKUR
^{GIş}BANşUR-i dai]
12' namma ^{DUG}ahruşhin GÜB-lit şU-it epz[i kunnaz-ma-kan (şU-az)]
13' ^{DUG}ahruşhiyaz İş-TU İ.GIş anahita dai [n-at-şan hupruşhiya]
14' haşşi dai nu ^{LÚ}AZU kişşan [memai]

“Kurban masasının üzerine tütsü kabını koyar, Kurban beyi elini koyunun başına koyar. Kahin, koyunun başından bir lokma alır ve (şöyle) söyler: (rezitasyon). Kahin lokmayı tütsü kabındaki yağa batırır ve bir ince ekmek alır, onu böler ve(şöyle) söyler: (rezitasyon). Sonra ince ekmekten bir lokma alır ve onu tütsü kabındaki ince yağa koyar. (Kalan) ince ekmekten başka bir kahine verir, onu kurban masasına koyar. Sonra o, tütsü kabını sol eli ile tutar, sağ eli ile tütsü kabındaki ince yağdan bir tadımlık alır ve onu ocağın üzerindeki hupruşhi kabına koyar ve kahin (şöyle) söyler: (rezitasyon).” (Kammenhuber, 1989: 403-404.)

“Ahruřhi ve hupruşhi kaplarındaki yağa, ekmek atılması” eylemi genellikle ^{LÚ}SANGA / Rahip tarafından icra edilmiştir. Ancak kurban ritüellerinde, bu kişi ^{LÚ}AZU / Kahin'dir.

Ahruşhi ve hupruşhi kaplarındaki İ.GIş /yağ içine atılan ekmekler; NINDA.SIG / ince ekmek, NINDA.GUR₄.RA / kalın ekmek, NINDA.GUR₄.RA KU₇ / tatlı ekmek, ^{NINDA}mulati- dir. Ayrıca bir tür kurban lapası olarak kabul ettiğimiz ^{UTÜL}gangati- de yağın içine atılanlar arasındadır. Ayrıca ^{GIş}ERIN / sedir ağacından kap da hupruşhi kabına atılır. (H)işuwaş bayramına ait V. tablette bir hayvana ait

göğüsten bir lokma atılmıştır. Bunun yanı sıra kurban metinlerinde, ahrušhi ve huprušhi kaplarına atılanlarda çeşitlilik dikkati çekmektedir. Bunlar ciğer, kalp, kuş göğsü gibi önceden kurban edilen hayvanlara ait organ parçalarıdır.

Metinlerde geçen ‘İ.GİŞ’ susam yağı, bitkisel bir yağ ya da parfüm(?) olarak bilinmektedir. A. Dinçol yukarıda yer verdiğimiz (h)išuwaš bayramı ile ilgili çalışmalarında “ince yağ” ve A. Kammenhuber kurban metinlerinde “sedir yağı” olarak çevirmektedir. ‘İ’ tek başına “yağ” anlamına gelen kelimedir. Burada bahsedilen yağ, özel bir yağ olmalıdır. Bu nedenle çalışmamızda ‘İ.GİŞ’i “ince yağ” olarak çevirmeyi tercih ettik.

Bu hareketin hangi amaçla yapıldığı sorusuna, kurban metinlerine baktığımız zaman cevap vermek çok kolay olmaktadır; kurban edilen nesnenin ahrušhi / tütsü kabına ve ocağın üzerinde duran huprušhi kabına koyulması, onların yağa batırıldıktan sonra pişirilmesi amacıyla olmalıdır. Popko’da, huprušhi kabının işlevini açıklarken, söz konusu nesnenin ocak üzerinde duran huprušhi kabına yakmak amacıyla koyulduğunu ileri sürmekteydi. (Popko, 1978: 129.)

Özellikle (h)išuwaš bayramında, ahrušhi ve huprušhi kabındaki ince yağa ekmek atılması, genellikle sunak önünde yapıldığına da dikkat edilirse, Tanrılara sunuda bulunan ekmeklerin bu özel yağa batırılıp sonra da kültürel bir kap olan huprušhi’nin içine atılması, bir kurban sunma hareketi olarak kabul edilmelidir.

12)Havlu Atma Hareketi

Hitit Bayram Ritüellerinde belgelenen özel hareketlerden biri de “havlu atma” hareketidir. Metinlerde ‘GAD-an pešiya-’ şeklinde ifade edilir. pešiya- verbi HW: 168’de ve HDW: 63’de “atmak, fırlatmak, çarpmak, vurmak” olarak tanımlanmıştır. CHD: 318’de bu tanımlarının yanı sıra, “reddetmek, unutmak” tanımları verilmiştir.

GAD /GADA, ideografik bir yazılım olup, “keten, havlu” olarak çevrilir. Metinlerde ayrıca belgelenen, ‘GADA (ŠA) QA-TI’ tamlaması ise “elbezi” olarak çevrilmiştir. Hititçesi ‘kattanipu-’ ve Akkadcası kitu’dur. (HW: 272 ve HZL: 174.) Gonnet, GAD / havlunun ne amaçla kullanıldığını şu şekilde sıralamıştır: 1) Sembolik bir temizleme aracı olarak, krali çiftin tahta oturması sırasında, bir mızrak ya da mari- silahı, bir havlu üzerine konulmuş olarak getirilir. 2) Pratik bir kullanım olarak, kral ellerini yıkadıktan sonra kurulaması için, ona bir havlu uzatılır. 3) Cenaze sırasında, yakılan cesetler yine bir havluya sarılır ve tahtın üzerine konulur. 4) Kurban olarak sunulan yiyecekler, çeşitli tahıllar, temiz su dolu kap, kurban edilen hayvanlara ait parçalar bir havluya sarılı olarak getirilir. (Gonnet, 1981: 82.)

Geçtiği metinler aşağıda verilmiştir:

KBo XI 38 KILAM Bayramı (Singer, 1984: 58.)

KBo XXVII 42 KILAM Bayramı (CHD: 318.)

KBo IV 9 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü.

KUB X 21 (CTH 669) Hitit Bayramlarına ait büyük metin parçaları.

KUB X 17 (CTH 594) Tippiwa’da bahar bayramı.

KUB XI 16 // KUB XX 28 // KUB XLI 4 (CTH 592) Zippalanda’da bahar bayramı.

KUB XXV 3 (CTH 634) Arinna için yapılan büyük bayram.

KUB XX 76 (CTH 634) Arinna için yapılan büyük bayram.

“Havlu atma” hareketinin KILAM Bayramı’nda geçtiği yer aşağıda verilmiştir.

KBo XI 38 III 9-23;

9 nu^{LÚ.MEŠ} MUHALDIM^{GIŠ} GA-AN-NU[-UM

10 ša-ra-a da-an-zi

11 na-at-kán pa-ra-a pi-e-da-an-zi

12 nu LUGAL-uš GAD-an ar-ha pi-iš-ši-az-zi

13 na-at ma-a-an A-NA^{LÚ.MEŠ} ME-ŠE-DI

14 an-da-an pi-iš-ši-az-zi

- 15 LÚ.MEŠ ME-ŠE-DI ku-e-iz pár-aš-ša-<na>-an-te-eš
 16 na-at LÚ.MEŠ ME-ŠE-DI ša-ra-a
 17 da-an-zi
-

- 18 ma-a-na-at DUMU^{MEŠ} É.GAL-ma
 19 an-da-an pi-iš-ši-az-zi
 20 DUMU^{MEŠ} É.GAL ku-e-iz pár-aš-ša-na-an-zi
 21 na-at DUMU^{MEŠ} É.GAL ša-ra-a
 22 da-an-zi na-at LÚ^{MEŠ} GIŠ^{GIŠ} BANŠUR-aš
 23 pi-an-zi
-

(Singer, 1984: 58-59.)

“Ahçılar kaideyi tekrar yukarı alırlar ve onu dışarı götürürler. Kral havluyu atar, onu çömelmiş olan saray muhafızlarına attığı zaman, saray muhafızları onu alırlar. Onu saray oğlanlarının çömeldikleri yere atarsa, onu saray oğlanları alırlar ve onu sofracılara verirler.”

AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. gününde ise şöyle belgelenmiştir.

KBo IV 9 Rs. VI 1-15;

- 1 GIM-an-ma TU^{HLA} ták-ša-an šar-ra-at-ta-ri
 2 nu GAL ME-ŠE-DI LUGAL-i mar-nu-wa-an¹
 3 tar-kum-mi-ya-iz-zi a-še-eš-ni²-wa mar-nu-wa-an
 4 ta a-še-eš-ni mar-nu-wa-an ti-ya-an-zi
-
- 5 LUGAL-uš GAD-an ar-ha pi-eš-ši-ya-zi
 6 ta ma-a-an DUMU^{MEŠ} É.GAL ku-e-iz-zi
 7 pár-aš-na-an har-kán-zi na-at DUMU^{MEŠ} É.GAL
 9 da-a-an-zi ma-a-an-ma LÚ.MEŠ ME-ŠE-DI
 10 ku-e-iz-zi pár-aš-na-an har-kán-zi
 11 na-at a-pi-iz-za pi-eš-ši-ya-zi
 12 na-at LÚ.MEŠ ME-ŠE-DI da-an-zi
 13 na-at A-NA LÚ^{MEŠ} GIŠ^{GIŠ} BANŠUR pi-an-zi
-
- 14 LUGAL-uš IGI^{HLA} -it i-ya-zi LÚ.MEŠ^{MEŠ} ŠU.I-kán
 15 da-ga-an-zi-pu-uš ša-an-ha-an-zi
-

“Tencere yemekleri yarıya bölündüğünde, muhafızların başı krala marnuwan-ıçkisini haber verir: “marnuwan- ıçkisi (büyük) toplantı için!” ve marnuwan-ıçkisini (büyük) toplantıya koyarlar. Kral bir havlu atar ve eğer onu saray

¹ marnuwan- için Bakz. s: 20 dip not 13.

² ašešsar-, HW: 36'da “toplantı, dinsel, toplantı, dinsel topluluk, oturma” ve HDW: 9'da “toplantı” olarak tanımlanmıştır.

oğlanlarını çömeldiği yere atarsa, havluyu saray oğlanları alırlar. Eğer onu saray muhafızlarının çömeldiği yere atarsa, havluyu onlar alırlar. Onlar onu sofracılara verirler. Kral gözleri ile işaret verir. Berberler yerleri süpürürler.” (Badali- Zinko, 1989: 27-28, 76-77.)

KUB X 21 II 23-29;

23 LUGAL-uš GAD-an a-ha pé-eš-ši-e-ez-zi

24 nu ma-a-an ^{LÚ.MEŠ}ME-ŠE-DI ku-e-ez pár-aš-na-an har-kán-zi

25 na-at a-pi-iz pé-eš-ši-e-ez-zi na-at ^{LÚ.MEŠ}ME-ŠE-DI

26 da-an-zi ma-a-an DUMU^{MEŠ} É.GAL ku-e-ez pár-aš-na-an

27 har-kán-zi na-at a-pi-iz pé-eš-ši-e-ez-zi

28 na-at DUMU^{MEŠ} É.GAL da-an-zi

29 na-at A-NA LÚ^{MEŠ} GIŠ BANŠUR pi-ya-an-zi

“Kral havluyu atar ve onu saray muhafızlarının çömeldikleri yere fırlattığı zaman, saray muhafızları onu alırlar. Saray oğlanlarını çömeldiklere yere fırlattığı zaman, saray oğlanları alırlar ve onu sofracılara verirler.” (Alp, 1983: 54-55.)

S.Alp yukarıda verilen pasajı, çalışmasında halentu- yapısında yapılan hareketler başlığı altında almıştır.

KUB X 17 Vs. V 7-16 (Tippuwa’da bahar bayramı), ve KUB XX 76 I 20-27’ (Arimna için yapılan büyük bayram) de de belgelenen “havlu atma” hareketinin geçtiği pasaj, yukarıda verilen metinlerdeki ifadeler ile aynıdır. (Gonnet, 1981: 88.)

Kutsal mekanlarda yapılan “havlu atma” hareketini, icra eden kişi kraldır. Bu özel hareket sırasında çömelmiş olarak bekledikleri belgelenen ^{LÚ.MEŠ}ME-ŠE-DI / Saray Muhafızları ve DUMU^{MEŠ} É.GAL / Saray Oğlanları, havluyu aldıktan sonra, onu LÚ^{MEŠ} GIŠ BANŠUR / Sofracılar’a verirler. Öncesinde ise, “büyük toplantı” için yapılan hazırlıklardan bahsedilmektedir.

Götze, bu özel hareketin kült yemeğinden önce yapıldığını ileri sürmüştür. Alp ise, bunun metinlerde çok açık bir şekilde verilmediğine, sadece “büyük toplantı”da yemek ve içecek dağıtılmasından bahsedildiğine dikkati çekmektedir. (Alp, 1940: 24.)

Haas, “Büyük Toplantı” sırasında yapılan bu hareketin, saray muhafızları ve saray oğlanları arasında bir tür yarışma örneği gösterdiğini söylemektedir. (Haas, 1994: 682.)

Gonnet çalışmasında, bu hareketin ne amaçla yapıldığının kesin olarak bilinmediğini söylemektedir. Ancak, GAD yani “havlu”nun krali çift ve tarımla ilgili ritüellerde kullanıldığına dikkati çekmektedir. Hareketin yapılmasından önce, kral kendisine getirilen tahılları sembolik olarak yemesi ve bu ikramdan sonra havluyu atması, belki de bereket ve bolluk simgesi olarak kabul edilebilir. Gonnet’e göre, havlunun yakalanması ise, ritüel bir oyunun parçasıdır. Kral bu havluyu, “kim tutacak” tavrı içinde atmaktadır. Bu hareketin bir oyun olabileceği görüşünü ise, saray oğlanlarının ve muhafızlarının AN.TAH.ŞUM^{SAR} 19. gününde (CTH 604: III 8-9) geçen ve atlarla yaptıkları bir oyun ile desteklemektedir. (Gonnet, 1981: 83.)

M. Ö. II binde Anadolu’da uygulanan bu hareketin bir benzeri de Roma’da uygulanmaktadır. Bu hareket, Roma’da “Ceres Bayramı”nda uygulanan ‘mappa atma’ hareketidir. Gonnet’e göre, her ikisi de aynı orijinden gelen bir düşüncenin ürünüdür. (Gonnet, 1981: 85-86.)

C) Müzik ve Dans

1) Müzik

Hitit Bayram Ritüellerinde müzik oldukça sık belgelenmiştir. Bayram Ritüellerinin hemen hemen hepsinde müziğin yer alması nedeniyle, çalışmamızda yer alan diğer bölümlerde izlemiş olduğumuz metodu, bu bölümde uygulamamanın daha doğru olacağına karar verdik. Böylece “Hitit Bayram Ritüellerinde Müzik” bahsi, metin numaraları ve geçtiği pasajların tamamı verilmeksizin anlatılacaktır.

Dinsel seremoniler içinde büyük rol oynayan müzik, ritüelin işleyişi sırasında yapılan pek çok özel harekete eşlik etmektedir. Müzik eşliğinde yapılan bu hareketlerin bir kısmı, çalışmamızda yer alan diğer bölümlerde geçmektedir.

Hitit Ritüellerinde müziğin icrası, günümüzden pek de farklı olmayan bir şekilde, müzik enstrümanının çalınması ve şarkı söylenmesi şeklindedir.

Bayram metinlerinde müzisyenlerin ne zaman çalmaya veya şarkıcıların ne zaman söylemeye başlamaları ve aynı şekilde ne zaman durmaları gerektiğini ayrıntılı bir şekilde bildiren direktifler içerir.

Müzik enstrümanları ile ilgili olarak elimizde tüm bu metinlerin yanı sıra pek çok arkeolojik malzeme de yer almaktadır. Örneğin; üzerinde pek çok müzik aleti ve bunları çalan müzisyenlerin betimlendiği İnandık Vazosu, önemli bir buluntudur.

Hititçe’de mevcut müzik aletlerinin çalınması işlevi için kullanılan verbler; parai-/pariparai- “üflemek” (HW: 159, 160), walh- “vurmak” (HW: 242), hazziya-/hazzik(k)-/ hazzişk- HW: 67 ve HDW: 20’de “vurmak, çalmak” şeklinde çevrilmiştir. Martino, bu verbin telli müzik aletlerinin çalınmasında kullanıldığını, ancak daha sonra tüm müzik enstrümanlarının çalınmasında kullanıldığını öne sürmüştür. (de Martino, 1988a: 5-16.) Başka bir çalışmada ise aynı verb için, “psikato yapmak” tanımlamasını yapmıştır. (de Martino, 1997: 483-488.)

Ritüellerde müziği icra edenler arasında eğitim gördükleri bilinenler şunlardır: ^{LÚ}NAR / şarkıcı, müzisyen, ^{SAL}SİR (bazen ^{LÚ}SİR) / şarkıcı, ^{LÚ}halliyari- / şarkıcı, müzisyen, ^{LÚ}işhamatalla- / şarkıcı, ^{LÚ}şaharili-, ^{LÚ}GALA / kült şarkıcısı, ^{LÚ}ALAM.ZU₉ / soytarı, ^{LÚ}kita- ve ^{LÚ}palwatalla- , ^{LÚ/SAL}arkammiyala-, ^{LÚ}BALAG.DI. (de Martino, 1997: 483-488.)

Bazı metinlerde, şarkıcının nereden geldiği bile belirtilir. AN.TAH.ŞUM^{SAR} 28. gününe ait olan Bo 5480 metninin 12'. satırında geçen ifade buna bir örnek teşkil eder; ' LÚNAR URUKa-ni-e[š SİR^{RU}]' , "Kaneşli şarkıcı şarkı söyler." (Popko-Taracha, 1988: 87.)

Müzik aletinin çeşidine göre kullanılan bu verbler içinde parai-/pariparai-verbi, üflemeli çalgılar içinde yer alan ^(Sb)šawatar / boynuz'un çalınmasında kullanılır.

İştanuwa kentinde yapılan Luwi bayram ritüelinde, "Gök Gürültüsünün Şarkısı" bölümünün yer aldığı, KBo IV 11(CTH 772) Vs. 25-26'da şu şekilde belgelenmiştir:

25 EGIR-ŠU-ma ^{SI}ša-wi₅-it-ra šu-uh-hi pár-ri-ya-an-zi
26 nu kiš-[a]n SİR^{RU} mi-mi-ta-la

(Starke, 1985: 340.)

"Daha sonra ise damda boruyu üfler ve şöyle şarkı söyler...."

Haas, damda boruyu üflemek ile yapılmaya çalışılan işlemin, kozmik bazı düşünceler ile gök gürültüsü seslerini canlandırmak olduğunu ileri sürmüştür. (Haas, 1994: 683.)

Üflemeli bir diğer çalgı olan GI.GÍD / flüt, genellikle 'SİR' ile beraber kullanılmaktadır. Bayram metni olmayan KBo XIX 20 (CTH Supp. 239) Vs. 17'de LÚALAM.ZU₉ / Soyтары, flüt eşliğinde şarkı söylemektedir. (de Martino, 1997: 483-488.)

'walh-' verbi ile geçen çalgılar arasında ^(GIŠ)arkam(m)i-¹ / Davul, galgalturi-² / Çalpara (?), Çingirak ya da Ses Sopası (?), ^(GIŠ)huhupal-³ / Davul(?), Çalpara(?), ^{GIŠ}BALAG.DI⁴ / Tef (?), ^{GIŠ}mukar-⁵ / Sistrum (?) sayılabilir.

¹ ^(GIŠ)arkam(m)i-, kökeni Hattice'de aranan bir kelimedir. GIŠ determinatifi ile kullanılıyor oluşu ağaçtan yapıldığını göstermektedir. (de Martino, 1997:483-488.)

² galgalturi-, metinlerde genellikle arkam(m)i- ile beraber görülür. Bazı metinlerde "bir çift galgalturi" (Örneğin; KBo XIX 131 3'(CTH 518; Pirwa kültü ile ilgili bir metin) ve KBo XXV 190 Rs. 1) ifadesinin geçmesi, belki de iki elemandan oluşan bir enstrüman olduğunu göstermektedir. (de Martino, 1997:483-488.)

³ ^(GIŠ)huhupal-, KUB XXV 37 (CTH 771; Lalupiya Bayramı) I 34'de şarap ile doldurulur ve daha sonra da buradan içilir. ^(GIŠ)huhupal-, Lalupiya Bayramı 'na ait metnin bir başka yerinde ise şöyle geçmektedir. (CTH 771) KUB XXV 37 + KUB XXXV 131 + 132 + KUB LI 9; 10'-14';

10' mahhan-ma akuanna huma[n(-)]?

11' nu LÚSAGLA namma QA-TAM-MA ^{GIŠ}hu[hupal]

12' waršuli ekuzi mahhan-ma x[

13' nu LÚSAGLA ^{GIŠ}huhupal šara e-[ip-zi]

14' n-at hal-<az>-zi-ku-u-an dai

"Herkesi içecek [verdikleri]nde saki tekrar aynı şekilde huhupal'i sakinleşmek için içer. []ldığında , saki huhupal'i yukarı kaldırır ve onu çalmaya başlar." (Bu pasajın çevirisi Güterbock tarafından "ondan sonra sakinin ayrıca koklayarak içtiği huhupal: eğer (o) huhupalde her hangi bir şey (şarap) kaldıysa [on]u" (Güterbock, 1995: 66.) B. Dinçol tarafından, bu pasajdan çıkartılan sonuç ^{GIŠ}huhupal'in muhtemelen "tek

Bu müzik enstrümanları içinde ^(GIŞ)arkam(m)i-, galgalturi- ve ^(GIŞ)huhupal-, Hitit Bayram metinlerinde GIŞ ^DINANNA çalgısından sonra gelmektedir. (Dinçol, B., 1998: 1.)

Ay Bayramının anlatıldığı KUB X 89 (CTH 591) metninde bu enstrümanlar şu şekilde geçmektedir.

Vs. I 22'-29';

- 22' ^{LÚ}SAGI I ^{NINDA}wa-ge-eš-šar GAL
 23' ^{ŠA}.ZA.BA.BA a-aš-ga-az ú-da-i LUGAL-i
 24' pa-a-i LUGAL-uš pár-ši-ya ták-kán wa-a-ki
 25' ^{GIŞ} ^DINANNA.GAL ^{SİR}^{RU} ^{LÚ}ALAM.ZU, me-ma-i
 26' ^{LÚ}pal-wa-at!-tal-la-aš pal-wa-iz-zi
 27' ^{GIŞ}ar-kam-mi ^{URUDU}gal-gal-tu-u-ri
 28' GUL-an-ni-eš-kán-zi ^{LÚ}MES ^{HLA}HUB.BI
 29' tar-ú-iš-kán-zi

“Saki büyük bir arpa ezmesinden olan ekmek lokmasını dışarıdan getirir. Onu krala verir, kral (onu) böler ve o ısırır. Büyük Inanna enstrümanı (eşliğinde) şarkı söyler ve soytarı söyler. palwatalla- rahibi el çırpır. arkammi- (ve) galgalturi- enstrümanları çalınır ve kült dansçıları sürekli olarak dans ederler.” (Klinger, 1996: 506-507.)

Telli enstrümanların çalınmasında hazziya- / hazzik(k)- / hazzišk- yani “telli müzik enstrümanı çalmak, psikato yapmak” verbi kullanılmaktadır. Hitit metinlerinde tespit edilmiş olan, telli enstrümanlar şunlardır; ^{GIŞ} ^DINANNA⁶ / Kitara, Lir, ^{GIŞ}TIBULA (ŠA.A.TAR) / Saz.

Hitit Ölü Ritüellerinde TIBULA (ŠA.A.TAR) eşliğinde şarkı söylendiği belgelenmiştir.

KUB XXX 25 10-15;

- 10 nu te-pu pi-e-da-an ú-e-eš[(-kán-zi nam-ma-at ka-ru-uš-š)]i-an-zi
 11 GIM-an-ma UD^{KAM}-az SIG₅-ri [na-aš-(ta ša-an-ha-an)]-zi

yüzlü bir tef” (muhtemelen tek tarafı derili bir tef) ile eşitlenebileceğidir. Çünkü, sakinin onu çalmadan önce yukarı alması, bu enstrümanın “davul”dan daha hafif bir vurmali çalgı olduğunu göstermektedir. (Dinçol, B., 1998: 1-2.)Bu enstrüman müzisyenler grubuna dahil edilmeyen ^{LÚ}SANGA (rahip) ve ^{LÚ}A.ZU (hekim) tarafından da çalınabilmektedir. (de Martino, 1997:483-488.)

⁴ ^{GIŞ}BALAG.DI, bu enstrümanı çalan özel bir görevli vardır; ^{LÚ}BALAG.DI. Bu kişiler ayrıca boynuz üflerler ve şarkı söylerler. (de Martino, 1997:483-488.)

⁵ ^{GIŞ}mukar-, çalmak anlamına gelen kelimelerin hiçbiri ile belgelenmemiş olan bu kelime, tanrıları çağırmak için kullanılan bir araçtır. Majik bir kullanım ile kötülükleri uzaklaştırmak için de kullanılır. (de Martino, 1997:483-488.)

⁶ ^{GIŞ} ^DINANNA, “Ritüellerde Geçen Sesleniş ve Çağrılar” bölümünde, “zinir/zinar, hunzinar, ippizinar” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. (Bakz. s: 21-25.)

- 12 nu ha-la-an-tu-wa hal-zi-ya [(^DUTU-aš KI.MIN ^{LÚ}NAR IŠ-TU
^{GIŠ}ŠA.A.TA)]R
 13 SÌR^{RU} NINDA.GUR₄.RA IM-ZA pár-ši[(-ya na-an)-kán pa-ra-a pi-e-da-i[?]]
 14 EGIR-ŠU-ma ^DLAMMA ^{LÚ}NAR [IŠ-TU ^{GIŠ}ŠA.A.TAR SÌR^{RU}
 NINDA.GUR₄.RA IM-ZA
 15 pár-ši-ya na-an-kán pa[(-ra-a pi-e-da-)i]

“ve onlar biraz[?] ağlaşırlar, sonra susarlar. Ancak eğer gün uygun ise, onlar süpürürler ve halantuwa (diye) seslenirler. Güneş Tanrısı aynı şekilde. Şarkıcı saz ile şarkı söyler. Bir ekşi kalın ekmeği böler ve onu dışarı? götürür. Sonra (o) Koruyucu Tanrı[yı içer]. Şarkıcı saz ile şarkı söyler. Bir ekşi ekmek kalın ekmeği böler ve onu dışarı? taşır.” (Otten, 1958: 26-29.)

Hitit Bayram Ritüellerinde, bazen bir müzik enstrümanı eşliğinde şarkı söylenir. Genellikle, ^{GIŠ} ^DINANNA ve bazen de vurmali ve üflemeli çalgılar eşliğinde söylenir. Hititçede “şarkı söylemek” verbi ‘išhamai-’ ve daha çok tercih edilen ‘SÌR’ ile ifade edilir. Aslında SÌR “şarkı söylemek” anlamına gelir. Ancak bir enstrüman ile kullanıldığında “müzik yapmak” anlamına gelir. (de Martino, 1997:483-488.)

Bazı bayram metinlerinde yapılan hareketlere müziğin eşlik ettiği saptanmıştır. Örneğin; KUB XLV 5 II 22’ de; ‘[Š]A DINGIR^{LIM} GİR^{MES}-a arrumaš SÌR-in’, de Martino tarafından “tanrının ayaklarının yıkanmasının şarkısı” olarak çevrilmiştir. (de Martino, 1997: 487.) Burada “tanrının ayaklarının yıkanması” seremonisine eşlik eden bir müzik metni mevcuttur.

Bir ritüel metinde ise “tanrıyı içme” hareketine eşlik eden müziği görmekteyiz.

KBo XIX 128 Rs. IV 34’-38’;

- 34’ [LUGAL SAL.LUGAL TUŠ-]aš ^DU ^DIŠKUR ^{URU}Z[i-ip-pa-l]a-an-da
 35’ [a-aš-ka-az [IŠ-TU BI-IB-RI GUD [a-ku-wa-an-zi]
 36’ [^{GIŠ} ^DINANNA.GAL]SÌR^{RU} ^{LÚ}ALAM.Z]U₉
 37’ [me-ma-i ^{LÚ}p]al-wa-at-ta-aš pa[l-wa-(a-)iz-z]i
 38’ [^{LÚ}ki-i-da-aš] hal-za-a-i

“Kral (ve) kraliçe oturarak dışarıda Fırtına Tanrısı’nı (ve) Zippalanda’nın Fırtına Tanrısı’nı, bir boğa rythonundan içerler. Büyük Inanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylenir. Soyтары konuşur, palwatalla- adamı el çırpır, konuşmacı rahip seslenir.” (Otten, 1971: 11-13.)

AN.TAH. ŠUM^{SAR} 16. gününde Tanrı ZA.BA.BA için yapılan törenler sırasında yapılan birçok özel hareket, yine müzik eşliğinde

gerçekleştirilmektedir. Bunların çoğunluğunu “tanrıyı içme” ve “libasyon yapma” hareketleri oluşturur.

KBo IV 9 III 16-22;

- 16 LUGAL-uš GUB-aš II-e e-ku-zi
 17 ^DHAL-MA-AŠ-ŠU-UT-TU₄ ^DZA.BA₄.BA₄
 18 LUGAL-uš hu-up-pár ši-pa-an-ti
 19 GIŠ ^DINANNA.TUR ^{LÚ.MEŠ}hal-li-ya-ri-eš SİR^{RU}
 20 ^{LÚ}ALAM.ZU₉ me-ma-i
 21 ^{LÚ}pal-ta-tal-la-aš pal-wa-iz-zi
 22 ^{LÚ}ki-i-ta-aš hal-za-a-i

“Kral ayakta iki kez Taht Tanrıçası ve Zababa’yı içer. Kral bir kaseye libasyon yapar. Şarkıcı rahipler küçük Inanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylenir. Soyтары söyler, palwatalla- adamı el çırpır, konuşmacı rahip seslenir.” (Badali-Zinko, 1989: 19, 49.)

Bazı metinlerde ise müzik, kralın tören alanına gelişine eşlik eder. Erkek ve kadın şarkıcılar kralın önünde bir müzik enstrümanı çalarak ve şarkı söyleyerek ilerlerler. Ancak bazı metinlerde, tören alayının ilerlemesi sırasında kesin bir şekilde şarkı yasağı vardır. Örneğin; KILAM Bayramında böyle bir ifade mevcuttur.

KBo X 24 Rs IV 13-18;

- 13 ^{LÚ.MEŠ}GALA⁷ ^{SAL.MEŠ}ar-kam-mi-ya-le-eš
 14 LUGAL-i pi-ra-an EGIR-an-na
 15 hu-u-î-ya-an-te-eš
 16 ^{GIŠ}ar-kam-mi gal-gal-tu-u-ri
 17 wa-al-ha-an-ni-iš-kán-zi
 18 SİR^{RU}-ma ^ÚUL

“GALA rahipleri (ve) şarkıcılar kralın önünde ve arkasında koşarak, arkammi-(ve) galgalturi- çalgılarını çalarlar, ancak şarkı söylemezler.” (Kümmel, 1973: 175-176.)

Burada olduğu gibi, Tanrı Taurit için yapılan bunun gibi diğer bayram ritüellerinde de şarkı yasağı dikkat çekicidir. Başka tanrılar için yapılan seremonilerde böyle bir şarkı yasağı pek yoktur. (Kümmel, 1973: 170.) Haas’a göre bu durum, ritüellerde kullanılan enstrümanların ve şarkının, bayramın yapılacağı tanrıya göre ritüel emirler olarak metin içerisinde belirtildiğinin bir göstergesidir. (Haas, 1994: 683.)

⁷ ^{LÚ}GALA’nın görevi HZL: 318’de “kült şarkıcısı” olarak belirtilmiştir.

Aynı şekilde Ölü Ritüellerinde Tanrı Taurit ve müzik şöyle belgelenmiştir.

KUB XXX 23 II 16-17;

16 nu a-ku-an-na pi-an-zi nu ha-an-te-iz-zi pal-ši

17 ^DTa-ú-ri-it e-ku-zi NINDA.GUR₄.RA GIŠ ^DINANNA-ya NU.GÁL

“ve içecek verilir, ilk olarak Tanrı Taurit’i içer. Kalın ekmek ve Inanna çalgısı yoktur.” (Kümmel, 1973: 171.) Kümmel’e göre, burada GIŠ ^DINANNA’nın olmaması, şarkı söylenmediği ve yapılan harekete müziğin eşlik etmediğini göstermektedir.

AN.TAH.ŞUM^{SAR} 16. gününde de Tanrı Taurit’in içilmesi ve sonrasında GIŠ ^DINANNA’nın çalındığı, buna karşın şarkı söylenmediği belgelenmiştir. (Badali-Zinko, 1989: 30.)

Yukarıda verilen Tanrı Taurit için yapılan seremonileri içeren metinlerde, bu tanrının karakterine ilişkin bir bilgi verilmediği için, bu durum müziğe karşı bir isteksizlik olarak yorumlanmış, ancak nedeni ise bulunamamıştır. (Kümmel, 1973: 178 ve Haas: 1994: 683.)

Klinger, Ay Bayramından yola çıkarak müziğin, kral ve kraliçenin tanrı ile direkt diyaloga geçtiği sırada yapılan ritüel hareketlerle görüldüğünü ileri sürmektedir. Bunu, müziğin genellikle “tanrıyı içme”, “libasyon yapma”, “ekmek bölme”, “et ve ekmek kurbanı sunma” hareketleri ile beraber görülmesi ile açıklamaktadır. (Klinger, 1996: 743-744.) Buna karşılık Badali, kralın dünyevi bazı işleri yerine getirirken de müziğin ona eşlik ettiğini, bunu bazen Hatti dilinde şarkılarla da görmenin mümkün olduğunu söylemektedir. (Badali; 1991: 341.)

Gerçekten de, metinlerin tamamına baktığımız zaman müzik bazen bir yerden başka bir yere giderken ya da yolda iken, bazen de bir mekanı terk ederken krala eşlik etmektedir.

Hitit müziğinde şarkının rolü büyüktür. Özellikle telli çalgılardan ‘GIŠ ^DINANNA’ ile, nadiren vurmali ve üfleli çalgılar ile şarkı söylenmektedir. Ancak, bazı metinlerde enstrümanla beraber açık bir şekilde görülmez.

Hitit metinlerinde şarkıları, savaş sahneleri gibi, ritüel sahnelerde görmek mümkündür. (H)işuwaş Bayramı’nda geçen bu sahne KBo XV 52 V 3’-8’da yer almaktadır. (de Martino, 1997: 488.)

Şarkılar sadece ritüel metinlerde geçmezler, başka metinlerde de belgelenmiştir. Tarihsel karakterde bir Eski Hitit metni olan, “Uršu(m) kentinin kuşatılması” metninde (CTH 7), “Tanrı Zababa’nın Şarkısı” olarak adlandırılan bir savaş şarkısı yer almaktadır. (de Martino, 1997: 488.)

Purulliya Bayram ritüellerinde, Hatti dilinde dini şarkılar yer almaktadır. Bu şarkılar, Hititler tarafında tabletler halinde birer birer kaydedilmiştir. Burada, Zippalanda'daki Taha dağına kralın ve merasim alayının varışı, ayak basışı ve oradan ayrılışına kızlar korosu eşlik etmektedir. (Haas, 1994: 683.)

Nerik'te Hava Tanrısı için yapılan bayram ritüellerinde, kadınlar korosu Hatti dilinde “boğa şarkısı”nı söyler. Bu şarkının belgelendiği metin aşağıda verilmiştir.

KUB XX 10 Rs. IV 9'-14';

9' SAL^{MEŠ} URU^{URU}Ne-ri-ik-ma

10' ŠA GUD.MAH^{HIA} SİR

11' a-wa-an ka-it-ga-hi-il-lu-u

12' ^DDa-a-ru le-el-li

13' li-ip-ha-ip-pi-in SİR^{RU}

14' LUGAL-uš EGIR GUD.MAH^{HIA} i-ya-ta-ri

“Nerikli kadınlar boğaların şarkısını söylerler: ‘awan kaitgahillu Taru lelli liphaippin’. Kral boğaların arkasından yürür.” (Haas 1970: 272-275.)

Hitit Bayram Ritüellerinde sıkça belgelendiği görülen müzik, tören sırasında yapılan bazı hareketlere eşlik eder. Başka bir deyişle, bir özel hareket yapılırken arka fonda bir enstrüman ile müzik yapılır. Bu özel hareketler genellikle “tanrıyı içme”, “libasyon yapma”, “kurban sunusu” gibi, çalışmamızda daha önce yer verilen hareketlerdir.

Bunların yanı sıra, törensel havayı sağlamak üzere, kralın ve beraberinde törene katılanların, bir mekana gelmeleri ya da bir mekandan ayrılmaları sırasında bazen bir enstrüman ile müzik yapılmakta, bazen de değişik görevliler tarafından şarkılar söylenmektedir.

2) Dans

Hitit Bayram Ritüellerinde müzik kadar, dans da önemli bir yere sahiptir. Hititçe metinler içinde çeşitli görevlilerin müzik ile beraber dans etmesi değişik verbler ile ifade edilir. Dansların çeşitliliğine işaret eden bu verblerin çokluğu, Haas tarafından, Hitit tapınaklarında dans okullarının olabileceği ve buralarda dans sanatının öğretildiği dersler verilebileceği şeklinde açıklanmıştır. (Haas, 1994: 684.)

Söz konusu bu verbler genellikle yapılan hareketin ne olduğunu açık bir şekilde göstermektedir: tarku(wai)- / dans etmek (HW: 214), piran iya- / önden gitmek (HW: 80), nai- / dönmek (HW: 147), nanna- / sürmek (HW: 148), wahn- / çevirmek, döndürmek (HW: 240), weh- / dönmek (HW: 250), SARUM / dans etmek (de Martino, 1989: 85), hupışk-¹ / sallamak (Kühne, 1990: 204-206).

Bunların yanı sıra metinler içinde geçen “yerinde dönmek”, “perende atlamak” gibi bazı hareketlerin tarif edildiği danslar da mevcuttur.

Bütün bu hareketlerin yanı sıra bazı metinlerde, dans edenin özellikleri üzerinde durulmuştur. Hayvan kılığına girerek ve hayvan maskesi takarak dans edenler, bu konuya bir örnek teşkil etmektedir.

Bayram metinlerinde müzik kadar dansın da çok geçtiği göz önünde tutulursa, dansın belgelendiği metinler aşağıda ancak kısmen verilmiştir.

KBo XX 9 (CTH Supp. 649) NIN.DINGIR Rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları.

KBo X 27 (CTH 649) NIN.DINGIR Rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları.

KBo XX 26 + KBo XXV 34 (CTH 649) NIN.DINGIR Rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları. (Neu, 1980: 89.)

KBo XX 32 (CTH 649) NIN.DINGIR Rahibesi için yapılan bayrama ait metin parçaları.

IBoT III 1 (CTH 609) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 11. günü.

IBoT III 115 (CTH 615) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 22.- 25. günleri.

KBo IV 9 (CTH 612) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 16. günü.

KBo XX 39 (CTH 650) Zintuhi- kadınlarının kutladığı bayram.

KBo XV 69 (CTH 628) (h)išuwaš Bayramı.

KBo XXV 176 (CTH 627) KI. LAM Bayramı. (de Martino, 1989: 35.)

¹ hupışk- verbinin BALAG.DI ile kullanımından dolayı önceleri “psikato yapmak” anlamına geldiği düşünülmüştür. Ancak BALAG.DI çalgısının, idiophone türü bir çalgı olduğu düşünülürse hupışk- verbi “sallamak” anlamına gelir. Ancak hup- kökünün ele alınması bu lexical sorunu çözme işini kolaylaştırmıştır. Kronasser *Fs.Pokorny*:46, (1967)’de hup- “dokumak” olarak çevrilmiştir. Kühne, dokumanın, gidip-gelme hareketini yapmaya yönelik olduğunu düşünerek, ‘hupışk-’ in bu hareketi ifade etmek kullanıldığını ileri sürmektedir. (Kühne, 1990: 204-206.)

- KBo X 23 (CTH 627) KI. LAM Bayramı.
 KUB XLVIII 9 (CTH 627) KI. LAM Bayramı. (de Martino, 1989: 50.)
 KBo XXIII 74 (CTH 627) KI. LAM Bayramı. (de Martino, 1989: 54.)
 KBo XX 5 (CTH 627) KI. LAM Bayramı. (de Martino, 1989: 65.)
 KUB X 14 (CTH 626) nuntarriyašhaš Bayramı.
 KUB XI 34 (CTH 626) nuntarriyašhaš Bayramı.
 KUB XLIV 9 (CTH 626) nuntarriyašhaš Bayramı. (de Martino, 1989: 42.)
 KUB X 89 (CTH 591) Ay Bayramı.
 KUB XXVII 69 (CTH 591) Ay Bayramı.
 KUB XXV 9 (CTH 634) Arinna için yapılan büyük bayram.
 KUB XI 17 (CTH 669) Bayramlara ait büyük metin parçaları.
 IBoT III 4 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo XX 40 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KBo XI 44 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 KUB LIII 15 + KUB XLI 15 (CTH 670) Bayramlara ait çeşitli metin parçaları.
 (de Martino, 1989:79.)
 KBo XXIX 86 (CTH 694) Huwaššanna kültüne ait çeşitli bayram metin parçaları.
 (de Martino, 1989:56.)
 KBo XVII 36 + KBo XX 17 + 20 + KBo XXV 54 + ABoT 35 (CTH Supp. 665)
 Asusallerden söz eden arkaik metin parçaları.
 KUB VII 11 (CTH 678) Nerik kültüne ait bayramların çeşitli metin parçaları.
 KUB XXV 51 (CTH 738) Tanrı Tetešhabı için yapılan bayram.
 KBo XXIII 97 (CTH 639) Titiwatti için yapılan bir bayrama ait metin parçası. (de
 Martino, 1989:73.)
 KUB XXV 37 (CTH 771) Lallupiya tabletleri.
 KUB XLV 32 (CTH 713) Tamininga Ištar'ı için yapılan bayram. (de Martino,
 1989:79.)
 IBoT I 29 (CTH 633) Pithos'ların açılması sırasında yapılan bayram.
 KUB IX 31 (CTH 757) Zarpiya'nın yemin ritüeli.

Metinler içerisinde oldukça ilginç dans sahneleri yer almaktadır. Bunların bazılarına değineceğiz. Örneğin zintuheš kadınlarının kutladığı bir bayram metninde, altı kadından oluşan dansçılardan bahsedilmektedir.

KUB XX 38 Vs. 10'-17';
 10' VI SAL^{MEŠ} LUGAL-i me-na-ah-ha-an-[da]
 11' [iš]-ga-ra-an-te-eš² ŠU^{MEŠ}-ŠU-NU []

² A. Dinçol, 1995: 119-120'de işgar- verbi hakkında bilgi vermektedir. Haas, 'işgar-'ın bronzdan yapılmış çivili figürlerin bir yere monte edilmesi için kullanıldığını söyleyerek, anlamının "yerleştirmek, monte etmek" olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, A. Dinçol tarafından, bu verbin monte edilemeyen pek çok nesne ile kullanıldığı tespit edilmiştir. (h)išuwaš bayramının 12. tabletinde (KBo XXV 163 V 5'-11') AN.TAH.ŠUM ekmeği ile beraber işgar- belgelenmiştir. Bunun dışında başka ekmeğin çeşitleri de işgar- ile geçmektedir: NINDA³šaramma- (KUB IV 9 I 22) gibi. KBo III 8 II 5-6 + KUB VII 1 40'da çiğ et ile kullanılmıştır. Başka

- 12' [ap-]pa-an-zi ta ka-ru-uš-š[i-antili]
 13' tar-ku-wa-an-zi pé-e-di-i[š-mi(-)]
 14' ZAG-ni I-ŠU GÜB-li-ya I-Š[U]
 15' me-e-ni-eš-mi-it LUGAL-i n[e-yanta(-)]
 16' iš-ki-i-ša LUGAL-i na-[at-ta(?)]
 17' ne-ya-an-ta (-) []

(de Martino, 1989: 34.)

“Kralın önünde dizilmiş olan altı kadın, (birbirlerinin) ellerini tutarlar ve sessiz bir şekilde dans ederler, oldukları yerde bir kez sağa ve bir kez sola (dönerler). Yüzlerini krala döndürürler, sırtları(nı) krala çevirmezler.”

Bazı metinlerde dans eden kadın ve erkekler ayrı ayrı adlandırılmaktadır. Beraberce dans ettikleri bir bayram metni aşağıda verilmiştir. Haas'ın saptamasına göre, kadın ve erkek görevlilerin ortak dans ettikleri, metinlerde çok az belgelenmiştir. (Haas, 1994: 684.)

KBo XX 40 Rs. V 3'-13';

- 3' [LÚ.MEŠ]³zi-in-hu-re-eš ú-e[n-zi
 4' [] III ta-a-an /TA.ÀM³ tar-ku-wa-an-zi []
-
- 5' LÚ.MEŠ³zi-in-hu-u-re-eš SAL³zi-in-t[u-hi-eš]
 6' SÌR^{RU} ta-a-na hu-u-ma-an-ti-iš []
 7' tar-ku-wa-an-zi SAL.MEŠ³zi-in-tu-hi-eš []
 8' Ú-UL SÌR^{RU} te-ri-ya-an-na []
 9' iš-hi-ma-na -an ap-pa-an-zi []
 10' [GI]Š³ DİNANNA^{HLA} ha-az-zi-ya-an-zi []
 11' [GIŠ³a]r-ga-mi wa-al-ha-an-zi []

- 12' [LÚ.MEŠ³z]i-in-hu-re-eš zi-in-hu-u-ri-ya []
 13' [zi-in]-hu-u-ri-ya hal-zi-iš-ša-an-zi []

(de Martino, 1989: 66.)

metinlerdeki figürinler (KUB XII 126 I 8) ve pişmiş toprak kaplar (VBoT 24 I) işgar- ile belgelenmiştir. KUB XX 38 10 vd. nda geçen 'menahhanda işgaranteš' ifadesi CHD: 280'de "sıralanmış, dizilmiş" olarak çevrilmiştir. Dinçol makalesinde, Güterbock ve van den Hout (1992): 22-23 ve 53-54'de bu ifadeyi "delmek", "batırmak" şeklinde tanımlamanın yanında "sıralamak, dizmek" olarak da çevirdiklerini yazmıştır. (h)işuwaš bayramının 12. tabletinde (1252/v) taburenin üzerine koyulmuş tanrılar (tanrı heykellerinin) taninu- verbi ile beraber geçmektedir. (h)işuwaš bayramına diğer bir tablette (KBo XV 52 V 1-2) "tabureye koymak" eylemi ašeš- ile yapılmıştır. Tabure (tapri-) üzerine koyulan nesnelerden sadece hilištarni-, işgar- ile kullanılmıştır. Bu durum Dinçol'a göre, Haas'ın ileri sürdüğü gibi çivili nesnelerin monte edilmesi için kullanılan bir verb olma özelliğinden kaynaklanabilir. (Dinçol, 1995: 119-120.)

³ Martino, bu satırda yer alan ifadenin 'tan' yani "iki kez" ya da 'TA.ÀM' yani "her biri" olarak okunabileceğini göstermek istemiştir. Kanımızca 'TA.ÀM' olarak okunması çevirinin daha doğru olabildiğini sağlayacaktır.

“Zinhuri- adamları gelirler, Her biri üç [] dans ederler. Zinhuri- adamları (ve) zintuhi- kadını şarkı söylerler ve hep birlikte dans ederler. Zintuhi- kadınları şarkı söylemezler. Üçüncü kez ipi yakalarlar. Inanna enstrümanlarını çalarlar, argami- çalgısını çalarlar. Zinhuri- adamları; ‘zinhuriya zinhuriya’ (diye) seslenirler.”

Tamininga Iştar’ı için yapılan bayram metninde kraliçe dans etmektedir. KUB XLV 32 Rs. III 6’-10’;

- 6’ [SAL.]LUGAL UŠ-KE-EN E[GI]R-an ^{TUG}ŠÀ.GA.DÙ ^{UZU}pal-ta-ni-iš[-ši har-
zi
7’ nu-uš-ši ^{LÚ}A.ZU HA-AZ-ZI-NA pa-a-i SAL.LUGAL UŠ-KE-E[N
8’ nu HA-AZ-ZI-IN-NU d[a-a-]i nu PA-NI DINGIR^{LM} tar-uk-zi [
9’ nu HA-AZ-ZI-NA ^{TUG}[ŠÀ].GA.DÙ-ya EGIR-pa A-NA ^{LÚ}A.ZU pa-a[-i
10’ na-at ú-e-te-ni-it šu-up-pi-ya-ah-hi na-at PA-NI DINGIR^{LM} [da-a-i

(de Martino, 1989:79.)

“Kraliçe reverans yapar. Kolunda kumaş kemeri vardır ve hekim ona baltayı verir. Kraliçe reverans yapar ve balta(yı) alır ve tanrının huzurunda dans eder. (Kraliçe) baltayı ve kumaş kemeri tekrar hekime verir ve onu su ile temizler ve onu tanrının huzuruna koyar.”

Bu pasajda geçen, bir baltanın kraliçeye uzatılması sahnesi başka metinlerde de yer almaktadır. Haas çalışmasında bu konuya dikkat çekerek, bu içerikteki metinleri silah dansları başlığı altında toplamıştır. (Haas, 1994: 686.)

Dans edilirken pek çok özel hareket yapılmaktadır. Bunların arasında en çok belgelenenler arasında “Tanrıyı içmek” yer almaktadır. nuntarriyašhaš bayramından alınan bir pasajda bu seremoni ile dans biraradadır.

KUB XLIV 9 III 1’-8’;

- 1’ LUGAL SAL.LUGAL TUŠ-aš ^D[ZA.B]A₄.[BA₄] a-ku-wa-an-zi
2’ GIŠ ^DINANNA GAL ^{LÚ.MEŠ}[hal-li]-ya-ri-eš SİR^{RU}
3’ ^{LÚ}SÌLA.ŠU.DU₈.A I NINDA.GUR₄.RA IM-ZA
4’ a-aš-ka-az ú-da-i LUGAL-i
5’ pa-a-i LUGAL-uš pár-ši-ya ták-kán wa-a-ki
6’ ^{LÚ}SÌLA.ŠU.DU₈.A LUGAL-i NINDA.GUR₄.RA
7’ e-ep-zi na-an kán pa-ra-a pé-da-a-i

- 8’ nu ^{LÚ.MEŠ}HUB.BÍ tar-ku-wa-an-zi

(de Martino, 1989: 42.)

“Kral (ve) kraliçe oturarak Tanrı Zababa’yı içerler. Halliyari- adamları büyük Inanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylerler. Saki bir ekşi kalın ekmeği büyük kapıdan getirir, krala verir, (kral) onu böler, ve ısırır. Saki krala somun ekmeği tutar ve onu götürür. Dansçılar dans ederler.”

Dansçıların kostümlerinden bahsedilen metinler de mevcuttur. AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramının Tanrı Zababa için kutlanılan 16. gününde böyle bir sahne mevcuttur.

KBo IV 9 Vs. I 45-50;

45 LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉ ta-ma-e-eš

46 TÚG GÚN.A wa-aš-ša-an har-kán-zi

47 na-at LUGAL-i ta-pu-uš-za a-ra-an-ta

48 nu ŠU^{MEŠ}-uš ša-ra-a har-kán-zi

49 na-at-ša-an pi-e-te-ši ú-e-ha-an-ta-ri

50 pal-ú-iš-kán-zi-ya

“Başka soytarılar renkli elbise giydiler ve onlar kralın yanında dururlar ve elleri(ni) yukarı kaldırırılar ve onlar oldukları yerde dönerler ve ellerini sürekli olarak çırpırlar.”

(Badali-Zinko, 1989: 15, 48.)

Hitit Bayram Ritüellerinde müzik kadar dansın da sıkça kullanıldığını daha önce de söylemiştik. Çeşitli şekillerde dans ettikleri metinlerle belgelenen kişileri şöyle sıralayabiliriz: LÚ.MEŠ ALAM.ZU₉ /Soytarılar, LÚ HUB.BI / Kült dansçısı, Akrobat, LÚ MUHALDIM / Ahçı, LÚ SİLA.ŠU.DU₈(A) / Saki, SAL SANGA^D Titiwatti / Tanrı Titiwatti’nin rahibesi, GAL SAL.MEŠ KAR.KID / Fahişelerin başı, SAL.MEŠ KAR.KID / Fahişeler, LÚ.MEŠ ŠU.GI / İhtiyar adam, LÚ A.ZU / Hekim, DUMU.SAL LÚ MAŠDÁ / Fakir adamın kızı, EN^{MEŠ} / Beyler, NIN.DINGIR / Rahibe, SAL.LUGAL / Kraliçe, VI SAL^{MEŠ} / Altı kadın, LÚ.MEŠ ZİTTI / Ortaklar, LÚ.MEŠ zinhureš⁴ / zinhuri- adamları, SAL.MEŠ zintuheš⁵ / zintuhi- kadınları, LÚ.MEŠ hapi- / bir kült görevlisi, SAL tarpašgana- / tarpašgana- kadını, LÚ URU Lalupiya / Lalupiyalı adam, LÚ^{MEŠ} URU Himuwa / Himmuwalı adamlar, LÚ^{MEŠ} (URU) Lumanhila / Lumanhilalı adamlar, LÚ^{MEŠ} KUR URU Dauniya / Dauniya ülkesi adamları, LÚ LUL-šiyaš / LUL-šiya adamı, LÚ mi/ene(y)aš / Meneya adamı .

Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla tanrıyı temsil eden heykelinin önünde dans edildiği gibi kralın ve diğer yüksek rütbeli rahiplerin önünde de dans ediliyordu. (Alp, 1999: 54.)

Metinlerde geçen dans sahnelerinin pek çoğu, Hitit dönemi kabartmalarında, mühürlerinde ve küçük buluntularında da görülmektedir. Alacahöyük kabartmasında çıplak dans ettiği görülen bir figür vardır. Alp’e göre, bu figür metinlerde bahsedilen çıplak soytarı, hokkabaz ya da saki olmalıdır.

⁴ LÚ zinhuri-, HDW: 110’da “bir görevli, şarkıcı” olarak tanımlanmıştır.

⁵ SAL zintuhi-, HDW: 110’da “bir kadın görevli, bir tür kadın şarkıcı” şeklinde açıklanmıştır.

Belki de metinlerden bildiğimiz, soyulan ve dövülen kör adamdır. (Alp, 1999: 54.)

Boğazköy’de bulunan fildişi bir figür, dans eden bir Savaş Tanrısını betimlemektedir.

İnandık vazosu üzerindeki frizlerde tasvir edilen kurban, dua, ritüel yemek sahneleri müzik ve çeşitli dans gösterileri eşliğinde yerine getirilmekteydi.

Daha önce bayramlar sırasında çeşitli hayvan kılığına girmiş kimselerin de dans ettiklerinden bahsetmiştik. KI.LAM Bayramında görüldüğü üzere, kralın tören gereği değişik mekanlara gelmesi sırasında, bazı görevliler müzik enstrümanlarını çalarken, şarkılar söylenir ve leopar kılığına girmiş adamlar ve başka görevliler dans ederler.

KUB X 23 III 1’’-15’’;

1’’ [nu-kán] [pé-di]-i[š-š]i

2’’ ú-e-ha-an-ta-ri

3’’ nu pár-ša-ni-li tar-ú-i-eš-ká[n-zi]

4’’ ŠU^{MEŠ}-ŠU-NU-ya ša-ra-a

5’’ ap-pi-iš-kán-zi

6’’ [pal]-ú-iš-kán-zi-ya

7’’ nu-uš-ša-an ku-it-ma-an LUGAL-uš

8’’ É⁶ka-ta-<pu>-uz-ni É⁶e-eš-zi

9’’ ku-it-ma-an-ma hu-u-i-[ta]-a-ar

10’’ hu-u-ma-an-da ut-ta-na-aš-ša BE-LU^{MEŠ}

11’’ PA-NI LUGAL ša-me-ya-an-zi⁷

12’’ LÚ^{MEŠ}ALAM.ZU₉-ma

13’’ tar-ú-i-iš-kán-zi

14’’ pal-ú-i-iš-kán-zi

15’’ ha-az-zi-iš-kán-zi-ya

(de Martino, 1989: 44.)

⁶ É⁶katapuzna-, HDW: 36’da “Tapınak alanı içinde bir yapı” olarak tanımlanmıştır. Singer’e göre, bu yapı “Tanrının hayvanlarının tören alayı” için kullanılır. (KBo X 23 III 7’-11’.) Bir kapıdan bahsedildiği için “Tanrının kapı yapısı” olarak da adlandırılmıştır. (KBo X 23 IV 15.) Bunların dışında dinsel atlı arabaların durduğu yer olarak bilinen “saray kapısı” olabileceği de düşünülmüştür. (KBo X 24 IV 8.) Singer’e göre, É⁶katapuzna- sarayın çıkışına yakın bir yerlerde olmalıdır. Görüşü çok iyi olan yüksek bir yerde konumlanmış olmalıdır. Bu da akla bir çeşit balkon ya da veranda olabileceği düşüncesini getirmekte, ancak kapı yapısı ile birleşik durumda olmalıdır. (Singer, 1983: 116.)

⁷ ‘šameyanzi’ verbi için kommentarında açıklama yapan Singer, 1983: 95 dip not 21’de šamen- verbinin Oettinger tarafından MSS 35 (1976): 97 vd. nda “gözden kaybolmak, çekilmek, bir şeyden saklamak” şeklinde çevirdiğini göstermiştir. Aynı çevirinin verildiği HW: 180’deki bilgilerin pek de tatmin edici olmadığı düşünülmektedir.. Buna dayanarak yukarıda geçen KBo X 23 metninde šamen- için “geçit töreni yapmak” ve šamenu- için “taşımak” anlamının daha doğru olacağı kanısındadır.

“Oldukları yerde dönerler ve leopar tarzında dans ederler. Ellerini yukarı doğru sürekli olarak tutarlar ve el çırpırlar. Sonra kral kattapuzna- yapısında iken, tüm hayvan (maskeli adamlar) ve sözün beyleri kralın huzurundan çekilirken, soytarılar ise dans ederler, el çırpırlar ve müzik enstrümanı çalarlar.”

Titivatti için yapılan bir bayrama ait metinde konu ile ilgili pasaj aşağıda verilmiştir.

KUB XXIII 97 Vs. 7-11;

7 [^{LÚ}]SANGA ^DTe-te-wa-at-ti PA-NI DINGIR^{LIM} ZAG.GAR.RA da-a[-i]

8 [na]m-ma II ^{LÚ.MEŠ}UR.BAR.RA PA-NI DINGIR^{LIM} tar-ku-wa-an-zi
^{SAL.MEŠ}KAR.KID-[ya]

9 [me-na]-ah-ha-an-da tar-ku-wa-an-zi GAL ^{SAL.MEŠ}KAR.KID ^{LÚ}SANGA ^DTe-
[te-wa-at-ti]

10 pi-ra-an-[na] [hu-u-ya]-an-te-eš nu tar-[ku-iš]-kán-zi ma-ah-ha-a[n-ma]

11 tar-ku-wa-an-zi [(zi)-in-na-an-(zi)]

12 nu DUMU I SAL šu-up-pi-ša[(-ra)]-aš ŠA ^D[Ti-ti-wa]-at -ti TÚG SA, IŠ-TU

13 kar-ap-pa-an har-zi.....

(de Martino, 1989:73-74.)

“Tanrı Tetewatti’nin rahibi tanrının huzuruna altarı koyar. Daha sonra iki kurt adam tanrının huzurunda dans eder, fahişeler de önünde dans eder. Fahişelerin başı (ve) Tanrı Tetewatti’nin rahibi önder seğirtirler ve dans ederler. Dans etmeyi bitirdiklerinde ise, Tanrı Titivatti’nin kırmızı bir elbiseli bakire bir kızı götürdü.”

Pithos’ların açılması sırasında yapılan bir bayram metninde ise oldukça ilginç bir sahne yer almaktadır.

IBoT I 29 Rs. 35’-42’;

35’ ta ta-zi-el-li-iš I-NA ^Éhé-eš-ta-a⁸ pa-iz-zi

36’ II ? NINDA LA-AB-KU IV NINDA.KU₇ IV NINDA.GUR₄.RA ŠA ½ ŠA-
A-TI XII ^{NINDA}ta-kar-mu-uš⁹

37’ nu ku-uš-pát DINGIR^{MEŠ} XII-ŠU e-ku-zi MAŠ.GAL-ma a-ra-ah-za pi-e-hu-
da-an-zi

38’ nu-kán MAŠ.GAL-an ar-kán-zi na-an ar-ha a-da-an-zi

39’ KUŠ MAŠ.GAL-ma da-an-zi I ^{LÚ}NU.GÁL-ma ni-ku-ma-an-da-ri-an-zi

40’ na-an wa-al-ha-an-ni-an-zi na-an ^Éhé-eš-ta-a pi-e-hu-da-an-zi

41’ nu a-da-an-zi a-ku-wa-an-zi na-aš-ta DUMU.LUGAL pa-ra-a ú-iz-zi

⁸ ^Éhešta-/^Éhešti-, HDW: 21’de “bir kült binası, mausoleum” olarak tanımlanmıştır. Haas, 1994: 686’da “ölü evi” olarak çevirmiştir.

⁹ ^{NINDA}takarmu-, HW: 204 ve HDW: 81’de “bir çeşit hamur işi” olarak tanımlanmıştır.

42' nu EGIR-pa I-NA É^DKa-tah-ha pa-iz-zi.....

“Sonra tazelli- rahibi hešta- evine gider. İki (?) ıslak ekmek, dört tatlı ekmek, dört kalın ekmek, yarım avuç (undan yapılmış) on iki takarmu- ekmeği (hazırlanmıştır). Sonra o on iki kez sadece o tanrıları içer. Bir teke çevrede gezdirilir. Sonra teke kesilir ve yenilir. Tekenin postu ise alınır. Bir kör soyulur ve dövülür ve o hešta- evine götürülür. Sonra yenilir, içilir. Sonra bir prens çıkar ve o tekrar(?) Tanrı Katahha'nın tapınağına gider.” (Haas- Wäfler, 1977: 101.)

Haas daha sonraki çalışmasında, yukarıdaki pasajda geçen tekenin postunun üzerindeki giysileri çıkartılan kör adama giydirildiğini söylemektedir. (Haas, 1994: 685.) Burada amacın ne olduğunu anlamak oldukça güçtür. Ancak, Hititler körlüğün, yeminini bozan bir kimseye tanrıların verdiği bir ceza olduğunu düşünmekteydiler. (Karş. KBo VI 34 Rs. 1 vd.) Bu ritüelde bahsedilen, bir körün çıplak oluşu, söz konusu ritüeli Haas- Wäfler'in, “temizliğe yönelik bir ritüel” olarak düşünmelerine sebep olmuştur. (Haas- Wäfler, 1977: 101.)

Zarpiya'nın yemin ritüelinde çocuklara giydirilmiş teke postundan bahsedilmektedir.

KUB IX 31 Vs. II 9-12;

9 8¹ DUMU^{MEŠ}-uš ú-wa-da-an-zi

10 SAL-ni-iš-ša-an ku-i-e-eš na-a-ú-i pa-a-an-zi

11 nu A-NA I DUMU.NITA KUŠ MÁŠ.GAL wa-aš-ši-ya-an-zi nu pi-ra-an a-pa-a-aš

12 i-ya[-a]t-ta UR.BAR.RA-i-li hal-zi-iš-ša-i

(Starke, 1985: 52.)

“.....Sekiz¹ erkek çocuk getirilir. Henüz bir kadına gitmemiş olanlardan birine, bir erkek çocuğa teke postu giydirilir ve o ileri yürür (ve) bir kurt gibi seslenir.”

Başka bir ritüelde kült oyuncusu, bu metinde olduğu gibi hayvan sesi çıkarır. KUB LIX 60 Rs. III 14'de “onlar kuzu gibi seslenirler” ifadesi yer almaktadır. (Haas, 1994: 686.)

Müzik ve şarkılar eşliğinde hareket ettikleri anlaşılan hayvan maskeli dansçılar, anlaşıldığı kadarıyla maskesini taşıdıkları, leoparları, kurtları, köpekleri, ayıları ve aslanları taklit etmeye yönelik hareketler yapmaktaydılar. Bu dansçıları sıralayacak olursak; LÚ.MEŠ UR.BAR.RA / Kurt (maskeli) adamlar, UG.TUR ya da PİRIG.TUR / leoparya da panter (maskeli adam), LÚhartagga-¹⁰ / hartagga- adamı.

¹⁰ LÚhartagga-, HW: 61'de “bir tür yırtıcı hayvan, ayı ?” şeklinde çevrilmiştir. HDW: 18'de de aynı tanımlama verilmiş, bunun yanı sıra “kurt ?” olabileceği bilgisi verilmiştir. Burada kastedilen bu yırtıcı hayvanın maskelisini taşıyan adamdır.

Hititler yaptıkları dansın tarzını belirleyen bazı tanımlamalar yapmışlardır. Alp'e göre, mahiyeti bilinmeyen bu dans türleri ya da figürlerinin bazıları şunlardır:

huppišanili / Huppišna kenti tarzı (Klasik çağlarda Kybistra, Konya Ereğlisi).
genenantaš / eğilerek.

lahšanili / Lahšana ya da Lihšana kenti tarzı.

paršanili / Panter ya da leopar dansı.

karuššiyanili / susarak, sessiz bir şekilde.

menišmit / yüzlerinde, yüz yüze (?) tarzda. Burada kastedilen dans, karşılıklı iki kişinin dansı olabilir.

pedi / yerinde (bir kez sağa ya da sola dönmek).

tan / iki kez. (Alp, 1999: 53.)

Genellikle bir etnik kökene işaret eden bu hayvan türleri içinde köpek, Jacob-Rost'a göre Koruyucu Tanrı ile ilişkiliydi ve Hatti kökenli olmalıydı. Genellikle ritüeller esnasında havlarken ve şarkı söylerken belgelenmiştir. (Karş. KBo VI 13 VI 7.) Kurt adamlar da benzer görevleri yerine getirirler; dans ederler Inanna'nın enstrümanını çalarlar ve fahişelerle beraber oldukça sık görülürler, koyun ve ekmek alırlar, tören alayının önünde koşarlar ve öldürülen bir şeyi kesip ayırma işlerini yaparlar. (Karş. KUB X 28 19, KBo VII 37 Vs. 8, KBo X 33 I4.) Aslan adamlar diğerlerine göre daha az belgelenmiştir. Hasat törenini anlatan bir metinde, tören alayında hazgara- kadınlarının yanında yürüdükleri belgelenmiştir. (Karş. KBo II 8 III 11, 23,26.) Aslan dansı yapıldığını gösteren bir metin de mevcuttur. (KBo XII 65 II 3.) (Jacob-Rost, 1966: 420.)

Jacob-Rost, danslar sırasında kullanılan aslan, leopar, kurt, köpek maskelerinin tercih edilmesini, Hitit öncesinde Anadolu'daki tanrıların bu hayvanlarla olan ilişkisine bağlamaktadır. Mezopotamya'da aslan maskeli adam motifi gerek kaya kabartmalarında ve gerekse mühürlerde oldukça sık görülür. Bu betimler Sümer'de (M.Ö. III. bin yıl), Assur ve Kuzey Suriye'de (M. Ö. I. bin yıl) görülmüş ve böylece tüm Orta Doğu'da kullanılmıştır.

Jacob-Rost, bu hayvanların tercih edilmelerinin sebebi, avcılık yanında, bahsedilen hayvanın gücünü almak olabilir, diye düşünmektedir. Anadolu ve Mezopotamya'da bir zamanlar totem oldukları düşünülecek olursa, belki de o hayvanın koruması altına girmek de olabilir. (Jacob-Rost, 1966: 421-422.)

Mühürler üzerinde, kanatlı ve dans eden tanrı motifleri, elinde sistrum tutan tanrıça motifleri yer almaktadır.

Zincirli'de ortaya çıkartılan bir orthostat üzerinde, aslan maskeli bir avcı tasvir edilmektedir. Ayrıca bir şahin ve avcı silahı ile donatılmıştır, öldürülmüş bir karaca tutmaktadır. (Haas, 1994: 687.)

Hitit Bayram Ritüelleri, Hitit müziği ve dansı hakkında bize bilgi veren neredeyse tek kaynak grubudur. Çalışmamızda, bayram törenleri sırasında yapılan libasyon, sunu, yemek, tanrıyı içme gibi önemli pek çok sahnenin, değişik enstrümanlar eşliğinde yapılan müzik ve değişik tarzlarda yapılan danslar eşliğinde gerçekleştirildiğini göstermeye çalıştık. Müzik ve dansdaki bu çeşitlilik bir eğitimi gerektirmekte ve bu da Hititler için müzik ve dansın önemini bir kez daha göstermektedir.

D) Seyirlik Gösteriler ve Sportif Oyunlar

Hitit Bayram Ritüellerinde yapılan çeşitli hareketlerin ve bunlara eşlik ettiği görülen müzik ve dansın yanı sıra, sembolik savaşlar ve spor müsabakaları metinlerde belgelenmiştir. “Seyirlik gösteriler ve sportif oyunlar” başlığı altında ele aldığımız bu konuların yanı sıra, tapınak fahişelerinin marnuwant- havuzda hokkabazları yıkamaları sahnesi de yine aynı başlık altında incelenmiştir.

1) Spor Müsabakaları ve Sembolik Savaşlar

Hitit bayramlarında yapılan, kurban sunusu, ritüel yemeği, tanrıları içme gibi çeşitli seremonilerin yanı sıra fiziksel güç gerektiren bir takım atletik yarışlar yapılmaktadır.

Burada bahsedilen Hititlere özgü yarışlar, Carter’a göre Eski Yunan oyunlarından, bayram seremonisi içerisinde yapılmaları yönü ile ayrılmaktadır. Hititlerde bu yarışmalar kültürel seremonilerin bir parçası durumundaydı. (Carter, 1988: 185.)

Bu yarışların bazıları iki grup ya da bir kaç kişi arasında yapılan sembolik savaşlara da dönüşmektedir. Zaman zaman arkeolojik buluntularla da desteklenen dövüşme sahneleri, kılıç yutan soytarılar ve merdivenli akrobatların oluşturduğu gösteriler ile zenginleşmektedir. Bunların yanı sıra at ya da araba yarışları da Hitit bayramlarında belgelenmiştir.

Yukarıda bahsedilen bu sahneleri yazılı metinlerde pek çok ifade ile görebilmekteyiz; ‘hulhuliyā tiya-’ ifadesi ile anlatılmak istenen “mücadele etmek ya da kavgaya başlamak”tır. Bazı metinlerde ise ‘GEŠPÚ hulhuliyā teškānzi’ ifadesi kullanılır. Burada geçen ‘hulhuliyā-’ HW: 74’de “savaşmak, mücadele etmek”, HDW: 232de “kavgada dövüşmek” şeklinde çevrilmiştir. ‘GEŠPÚ’ ise HZL: 319’de “güreş, yumruk ?, kuvvet” olarak tanımlanmıştır.

Bir başka ifade ise, NA₄-(an) šiya-’ yani “taş(ı) kaldırmak” ya da ‘NA₄ LÚ.MEŠ GURUŠ kar-ap-pa-zi’ yani “genç adamlar taşı kaldırırılar” şeklinde belgelenmiştir. Bunları ağırlık kaldırma müsabakaları olarak adlandırabiliriz.

“koşucu” anlamına gelen kelime LÚ KAŠ₄.E’ dir. (HZL: 330.) Metinlerde koşucuların müsabakayı kazandığından ve onların mükafatlandırılmasından bahsedilir. ‘tarh-’ “kazanmak, güçlü olmak” anlamına gelen kelimedir. (HW: 213.)

Geçtiği metinler şunlardır:

KBo XV 58 (h)išuwaš Bayramı.

KUB XVII 35 (CTH 525) IV. Tuthaliya’nın kutsal yerlerinin sayımı.

KUB XXV 23 (CTH 525) IV. Tuthaliya’nın kutsal yerlerinin sayımı.

KUB XVII 36 (CTH 530) Dini yönetmeliklere ait çeşitli metin parçaları.

KBo XXIX 201 (Haas, 1994: 689 dip not 106.) Haas bu ritüelin Luwi bölgesine yakın bir yerde kutlandığını ve kapı açma ritüeli olabileceğini söylemiştir. (Haas, 1994: 280.)

KUB LX 56 (Haas, 1994: 689 dip not 110.)

KBo XXXII 106 (Haas, 1994: 689 dip not 110.)

KBo II 8 (CTH 519) Karanlıklar Tanrısı Parnaşša için yapılması gereken dini yönetmelikler içeren metin.

KUB X 3 (CTH 606) AN.TAH.ŠUM^{SAR} 2.günü.

KBo X 20 (CTH 604) AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı.

KUB X 18 (CTH 594) Tippuwa dağında yapılan bahar bayramı.

ABoT 5 + KBo XVII 9 + 20 + KBo XX 5 + KBo XXV 1 (CTH 627) KILAM Bayramı.

KBo X 25 (CTH 627) KILAM Bayramı.

KILAM Bayramında bir koşu müsabakası şöyle belgelenmiştir.

ABoT 5 + KBo XVII 9 + 20 + KBo XX 5 + KBo XXV 1Vs. II 6'-13';

6' LUGAL-uš SAL.LUGAL-aš-š[(a G)UB-aš II a-ku-an-zi ^DI]M ^DWa_a-še-iz-zi-li

7' GIŠ ^DINANNA GAL LÚ^{MEŠ} [(hal-l)i-ri-eš SİR^{RU} hé]-e-un tar-na-an-zi

8' LÚ^{MEŠ} GIŠ BANŠUR š[(a-ak-na-a-aš t)i-an-z]i LÚ^{MEŠ} KAŠ.LÀL

9' KAŠ.LÀL ša[(r)]-ra-a[(n-zi LÚ^{GIŠ} BANŠUR ^N)^{INDA} tu-)u-ni-ip-tu-u¹ da-a-i

10' [(LÚ^{ME})]ŠE.DÉ.A [(II SAG.DU GUD KUBABBAR ú-d)a-an-zi LÚ]KAŠ₄.E

11' [(tar-ru-uh-zi ku-i)]š II ^{NINDA}wa-ga-ta-aš I MA.[NA KUBABBA]R LUGAL-wa-aš

12' [(ki-iš-šar-ra-az-š)]e-it da-a-[i]

(Singer, 1984: 34.)

“Kral ve kraliçe ayakta iki(sini) içerler: Fırtına Tanrısı ve Waššezzili(yi) Halliyari- adamları büyük Inanna çalgısı (eşliğinde) şarkı söylerler. Yağmuru bırakırlar. Sofracılar gübre koyarlar. Ballı bira adamları ballı birayı taksim ederler. Sofracılar tunaptu- ekmeğini alır. Demirciler gümüşten iki boğa başını getirirler. Kazanan koşucu iki wagata- ekmeği ve bir mina gümüşü kralın elinden alır.”

¹ ^{NINDA}tun(n)aptu- / ^{NINDA}tunapdu- / ^{NINDA}dunnapdu- yazılımları belgelenmiş olan kelimenin anlamı kesin bir bilgi vermemekle beraber “bir hamur işi” olarak verilmiştir. (HW: 228 ve HDW: 93.) Singer’de çalışmasında “bir ekmeğe çeşidi” olarak çevirmiştir. (Singer, 1984: 176.)

Koşu müsabakası, KI.LAM bayramına ait bir başka metinde ise on erkeğin düzenlediği koşu müsabakasından bahsedilir.

KBo X 25 II 14'-18';

14' EGIR-ŠU-ma X LÚ^{MEŠ} KAŠ₄.E

15' ú-wa-an-zi nu tar-AH-zi ku-iš

16' da-a-an pi-e-da-a-ša ku-iš

17' nu-uš-ma-aš II TÚG^{HLA} ERÍN^{MEŠ}

18' [p]i-an-zi na-aš-za-kán an-da

(Metnin devamı kırıktır.)

(Singer, 1984: 50.)

“Daha sonra ise on koşucu gelir, kazanan (koşucuya) ve ikinci durumdaki (koşucuya) iki asker elbisesi verilir.”

AN.TAH.ŠUM^{SAR} 2.gününde yapılan spor müsabakası şöyle belgelenmiştir:

KUB X 3 Vs. I 19-23; “Ertesi sabah kral (ve) kraliçe Hattuša'ya giderler. Tipuwa dağında saray muhafızları ve saray muhafızları bir koşu müsabakası düzenlerler....” (Haas, 1994: 783.)

Tippuwa dağında yapılan bahar bayramını anlatan, KUB X 18 metninde de bir koşu müsabakası vardır. Burada Tippuwa dağındaki yerleşimden, bir stelin yanına kurulan çadırdan bahsedilmektedir. Hattuša'dan gelen kral bu çadırda ellerini yıkamaktadır. Ardından stelin önünde bir şarap libasyonu yapmakta ve sonra arabası ile daha yukarı kısımda yer alan bir başka stele doğru gitmektedir. İşte burada geçen iki stel, Saray muhafızları bir koşu yarışını düzenledikleri yarış pistine işaret etmektedir. Yarışı kazanan kişinin mükafatı ise, kralın stellerde ekmek ve şarap sunusu yapmak için indiği zaman arabanın dizginlerini tutmaktır. (Haas, 1994: 784.) Burada yarışın galibinin dizgin tutucu olması Ehelolf'a göre, bu şahsın halk sınıfından çıkıp, kralın yanında yer alabilecek konuma gelmesi anlamındadır. Bu görev oldukça önemli bir görev idi. Mısırdaki, Perslerde, Assurda ve hatta Orta Çağ Almanyasında bu gibi görevler oldukça saygı gören görevlerden sayılmakta idi. (Ehelolf, 1925: 269.)

Hititlerde karada kullanılan en hızlı ulaşım aracı genellikle iki at tarafından çekilen arabalardır. Bu arabalar sadece askeri amaçlı değil, aynı zamanda avda, gezilerde, yarışlarda ve haber ulaştırmada kullanılırdı. AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramında at ya da araba koşusu olarak adlandırılan yarışlar yapılmaktaydı. KBo X 20 II 13 ve III 8 vd.'nda böyle bir yarış belgelenmiştir.

Ayrıca KBo IX 91 (CTH 241, sandık envanterleri) Rs. B4'de ve KUB VII 25'de de (CTH 636, Saressa Bayramı) geçmektedir. Kühne'ye göre, burada söz konusu

olan arabalı bir yarış olmalıdır. Çünkü “ata binme” o dönem için az belgelenmiştir. (Kühne, 1973: 106-107, dipnot 523.)

Dinçol, bir makalesinde (h)išuwaš bayramına ait KUB XL 102 metninde geçen bir koşucuya dikkat çekmektedir. Metinden anlaşıldığı kadarıyla, bu kişi koşu müsabakasının galibidir ve metinde geçen ‘tarahzi’ ifadesinden bu anlaşılmaktadır. Ancak bunun için bir mükafaat almamıştır. (NÍG.BA NU.GÁL) Yayınlanmamış bir paralelinde (Bo 5968/4) bu kişi “acelenin koşucusu” (pittiyaw[aš]) olarak adlandırılmaktadır. (Dinçol, 1995: 118-119.)

IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen ve onun kültürel reformunun anlatıldığı bazı metinlerde, belli tanrılar için yapılan seremoniler anlatılmaktadır. Bunların içinde kavga, ağırlık kaldırma, atış yapma gibi müsabakalar yer almaktadır. (Carter, 1988: 185.)

Bu metinlerden biri olan KUB XVII 35 II 26’da ‘NA₄-an šiyanzi’ ifadesi, Neu tarafından “taşı iterler” şeklinde çevrilmiştir. (Neu, 1974: 78.) Aynı ifade oldukça eksik olan Bo3039 metni III. sütun 2. satır vd.nda şöyle geçmektedir; ‘[....]-x hu-ul-hu-li-ya ti-ya-an-zi NA₄-an ši[i-ya-an-zi]’ (Otten-Rüster, 1975: 49.)

IV: Tuthaliya dönemine ait bir diğer metinde ise şöyle belgelenmiştir.

KUB XXV 23 I 21 vd.nda;

21 PA-NI DINGIR^{LIM}

22 GEŠPÚ hulhuliyā teškanzi....

“Tanrının huzurunda güreş mücadelesi başlar.” (Carter, 1988: 186.)

Haas ve Carter, bu gibi kaldırılan, itilen taşlarla yapılan müsabakaların ve yumruklaşma ya da güreş şeklinde yapılan mücadele müsabakalarının, tanrıların huzurunda yapılma sebebinin onları memnun etmek olduğunu ileri sürmektedirler. (Haas, 1994: 688 ve Carter, 1988: 186.)

Gece Tanrısı Parnašša için yapılan dini yönetmelikleri içeren KBo II 8 metni II sütunda kült yemeğinin ardından 28. satırda şu ifade yer alır;

‘NA₄ ^{LÚ.MEŠ}GURUŠ kar-ap-pa-zi’ “Genç adamlar taşı kaldırır”, metnin devamında ise tören alayının tapınağa geri döndüğü yazılmıştır.

Carter, burada yapılan atletik yarışmanın, yemekten sonra ve tapınağa gidilmeden hemen önce yapılmasının hangi amaçla olduğunun anlaşılamadığını söylemektedir. (Carter, 1988: 186.)

İki grup arasında yapılan sembolik savaşlar için verilebilecek en çarpıcı örnek, Hattili ve Maşalı adamlar arasındaki savaş olmalıdır. Aşağıda bu metnin ilgili pasajı verilmiştir.

KUB XVII 35 Rs. III 9-17;

- 9 nu ^{LÚ.MEŠ}KAL ták-ša-an ar-ha šar-ra-an-zi na-aš lam-ni-ya-an-zi
 10 nu-uš-ma-aš ták-ša-an šar-ra-an ^{LÚ.MEŠ URU}Hat-ti hal-zi-eš-ša-an-zi
 11 ták-ša-an šar-ra-ma-aš-ma-aš ^{LÚ.MEŠ URU}Ma-a-ša hal-zi-ša-an-zi
 12 nu ^{LÚ.MEŠ URU}PA ^{GIŠ}KU^{HLA} ZABAR har-kán-zi ^{LÚ.MEŠ URU}Ma-ša-ma
 13 ^{GIŠ}KU^{HLA} ŠÁ GI har-kán-zi nu MĒ-iš-kán-zi
 14 nu-uš-ma-ša-x ^{LÚ.MEŠ URU}Hat-ti tar-ah-ha-an-zi nu ŠÚ.DIB.BU ap-pa-an-zi
 15 na-an A-NA DINGIR^{LIM} hi-in-kán-zi nu DINGIR^{LUM} ša-ra-a kar-pa-an-zi
 16 na-an I-NA É DINGIR^{LIM} ar-ha pi-den-zi ^{GIŠ}ZAG.GAR.RA ti-an-zi
 17 I NINDA UP-NI par-ši-an-zi KAŠ BAL-an-zi ša-ša-an-nu-uš ti-an-zi

“Sonra silahlı takım ikiye bölünür ve onlar adlandırılır. Yarımılardan birine Hattili adamlar, diğetine Maşalı adamlar adı verilir ve Hattili adamlar bronzdan silahlara sahipler, Maşalı adamlar ise kamıştan silahlara sahipler. Onlar birbirleri ile savaşırlar ve Hattili adamlar kazanırlar. Onlar bir esiri tutarlar ve onu tanrıya verirler. Sonra onlar tanrıyı yukarı taşırlar ve onu tapınağa götürürler. Sunağa koyarlar, bir avuçluk ekmek bölerler, bira ile libasyon yaparlar, kandilleri koyarlar.” (Ehelolf, 1925: 270.)

Ehelolf, her yıl tekrarlanan bu tören ile tanrıya bir esirin sunulması seremonisinin canlandırılması ile, Hititlerin tanrılar sayesinde kazandıkları sonucunu çıkartmıştır. (Ehelolf, 1925: 271.)

(H)işuwaş bayramının 10. tabletinde, damda üç BALAG.DI müzisyeni yıldızın karşısında ve tanrının karşısında savaş tarzında dans ederler. (Haas, 1994: 867.) Burada yapılan sembolik savaşta, Fırtına Tanrısı ile çarpışma canlandırılmaktadır. BALAG.DI müzisyenleri bu arada savaşı yüreklendiren şarkılar söyleyerek, BALAG.DI enstrümanlarını ve tefleri çalarlar. (KBo XV 52 + Rs. V 9'-22'.) (Haas, 1994: 867-868.) Haas'a göre, burada yapılan dansın amacı kralın savaş öncesinde yüreklendirmektir. (Haas, 1994: 688.)

Haas'a göre toplumsal sorunlara işaret eden bir ritüelde, düşman savaşlarını ve dövme sahnelerini görmekteyiz. Haas tarafından, Luwi bölgesine yakın bir yerde kutlandığı ve “kapı açma ritüeli” olabileceği söylenen bir metinde (Haas, 1994: 280.), ilgili sahne şöyle gerçekleşir. KBo XXIX 201 Vs. II 13'-16';

“Lallupiyalı genç adamlar bayram için Hattuşaya geldikleri zaman, sol elleriyle kent kapısına taş atarak ve [sağ elleri ile] kapıya vurarak ve bağırarak büyük bir gürültü çıkarırlar. Kapı onlara açılana kadar buna devam ederler. Bu bayram süresince, Lallupiyalı genç adamlar, soytarılarla fiçılar üzerinde durarak dövüşürler.” (Haas, 1994: 689.)

Metinlerde geçen bu yarışmalar arkeolojik verilerle de desteklenmektedir. Bitik Vazosu üzerinde tasvir edilen sahnede, karşılıklı duran iki adam ellerini yukarı doğru kaldırmış ve birer hançer tutmaktadırlar. (Boehmer, 1983: 30.)

M.Ö. II. bin yılın ortalarına tarihlenen bir keramik üzerinde iki savaşçı tasvir edilmiştir. Sağdaki zırhlı, soldaki ise elindeki sopa ile kendini korur pozisyonda gösterilen bu sahnede silahların eşitsizliği, Hititçe metninden bildiğimiz Hattuşalı ve Maşalı adamların mücadelesini hatırlatmaktadır. (Bossert, 1942: 77.)

Alacahöyük othostatlarında görülen kılıç yutan soytarı ve merdivenli akrobatlar, KUB LX Vs I (?) 6-10 ve KBo XXXII 106 Rs (?) 10-13'de yazılı olarak belgelenmiştir. (Haas, 1994: 689.)

Hitit Bayram Ritüelleri sırasında yapılan spor müsabakaları sonucunda mükafat alanların toplumdaki sosyal statüsünün değiştiği göz önüne alınırsa, bayram metinleri içerisinde çok fazla yer almamasına rağmen, spor müsabakaları önemli bir aktivite olarak görülüyor olmalıdır. Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla, kült alanında müsabakaların yapıldığı geniş alanlar yoktur. Bu da, savaş sahnelerinde olduğu gibi, spor müsabakalarının da sembolik olarak gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Anadolu'da "ortaoyunu" olarak bilinen ve halkın dini bayramlarında, kutsal günlerinde ve mevsim başlangıçlarında yerleşimin geniş bir alanında, belli bir platform üzerinde olmaksızın gerçekleştirilen küçük tiyatro gösterileri bugün de halen yapılmaktadır. Bir yönü ile, Hititlerin bayramlarında gerçekleştirdikleri bu spor müsabakaları ve sembolik savaşlar Anadolu'da gerçekleştirilen bu "seyirlik oyunlar"a benzemektedir.

Türk tiyatrosu üzerine bir çok yayını bulunan Metin And, Anadolu'da yer alan köylerin yüzyıllar boyunca kentlerden kopmuş bir şekilde yaşamalarının sonucu olarak, eski uygarlıklardan gelme bir çok törenleri ve seyirlik oyunları günümüze değin koruyabildiklerini ve sürdürdüklerini tespit etmiştir. Doğal olarak bu seyirlik oyunların gerekçeleri, anlamları, amaçları zamanla değişmiştir. Böylece Türk köylüsü, Hititlerden, Friglerden ve benzeri Anadolu uygarlıklarından aldıkları pek çok öğe, seyirlik oyunlar yoluyla günümüze kadar sürdüregelmiştir. (And, 1985: 9.)

Bir karşılaştırma yapılacak olursa, Hititlerde devlet dininin uygulama alanlarından biri olan bayram törenlerinde yapılan seyirlik oyunlar, daha çok dinsel bir amaca yönelik olmalıydı.

And, çalışmasında bazı örnekler vermektedir; "iki hasım arasında bir yarış savaşım oluyordu, sonunda önceden belli olan taraf kazanıyordu." (And, 1985:

10.) Bu örnek, Hititlerin bayramlarında yaptıkları sembolik savaşları anımsatmaktadır.

Anadolu'da bilinen köy tiyatroları bir takım ritüel işlevlere sahipti. Belli bir takvime bağlı kalınarak yapılan seyirlik oyunlarda, oyuncular profesyonel değillerdi. Oyuncuların, kılık değiştirme, kişileştirme, maskeler, müzik, kimi zaman doğaçlama yolu ile kimi zaman ritüel gereği kalıplaşmış sözleri söyleme gibi görevleri vardı. Bu halk tiyatroları daha sonra kentlerde gelişim göstermiş ve saray tiyatrosu geleneği de bu kaynaktan beslenmiştir. Saray içerisinde bu konuda eğitim verilmiş ve sarayın hizmetinde tiyatro toplulukları bulundurulmuştur. (And, 1985: 42-43.)

Hititlerde de sadece seyirlik oyunlarda görülen görevli adları yoktur. Tapınakta ve sarayda çalışan pek çok görevliyi, seyirlik oyunlar içerisinde görmekteyiz. Anadolu'da yapılan seyirlik oyunların halka mal edilmiş olması ve soyluların, seçkinlerin, üst düzey yöneticilerin seyrettiği saray oyunlarının daha sonra görülmesi; yaşamlarının nasıl olduğu konusunda pek fikir sahibi olmadığımız Hitit halkının bu seyirlik oyunları bildiklerini ve halkın katılmadığı bayram törenlerindeki uygulamayı etkilediklerini düşünebiliriz.

1) Tapınak Fahişelerinin *marnuwant*- Havuzunda Soyтарыları Yıkamaları

Hititçe metinlerde “tapınak fahişesi” (HW: 280, HZL: 330) olarak tanımlanan ^{SAL}KAR.KID’in Akkadcası ‘*harimtu*’dur. Dinçol, bu kelimenin ifade ettiği anlamın gerçekten “fahişe mi” olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. (Dinçol, 1982: 87.) Alp, son çalışmasında, Inandık Vazosu üzerinde yer alan frizlerden ilkinde yer alan ritüel seks sahnesinde, genç bir adamın (belki prens) ile genç bir kadının (belki tapınak fahişesi) yer aldığını söylemektedir. (Alp, 1999: 19.)

Tapınak fahişeliğinin antik dönemde de devam ettiğini, dönemin belgelerinden bilmekteyiz. E.E. Vardiman, 1982’de, kutsal fahişeliğin muhtemelen Yunanlılara Anadolu üzerinden geçtiğini söylemektedir. Korinthos’daki Büyük Aphrodite Tapınağı’nda, antik yazar Lykianos’a göre, Mısır’daki Osiris Bayramında olduğu gibi yeniden doğuşun simgesi olarak bir Aşk Bayramı kutlanırdı. Buradaki aşk, yaşam gücünün dirilmesini simgelerdi. Korinthos’daki Büyük Aphrodite Tapınağı’nda bin kadar kadın köle, fahişelik görevini üstlenmişti. (Vardiman, 1982: 260-261.)

‘marnuwant-’, HDW: 52’de “bir içki, ‘arpadan yapılmış bira’” olarak çevrilmiştir.

Hitit Bayram Ritüellerinde rastlanılan ilginç sahnelerden birini teşkil eden, “Tapınak fahişelerinin *marnuwant*- havuzunda soyтарыları yıkamaları” sahnesinin neyi sembolize belli değildir. Şimdiye kadar sadece KILAM Bayramında belgelenen bu sahne oyununun geçtiği metinler şunlardır:

KUB II 3 (CTH 627) KILAM Bayramı.

KBo XXIII 74 (CTH 627) KILAM Bayramı.

KUB II 3 Vs. II 13-31;

13 GUNNI-aš kat-ta-an mar-nu-wa-an-da-aš

14 lu-ú-li-ya II LÚ^{MEŠ} ALAM.ZU₉

15 ne-ku-ma-an-ta-aš lu-ú-li-kán

16 an-da pár-aš-na-a-an-te-eš

17 ^{SAL}AMA.DINGIR^{LIM} D^{Ti}-ti-ú-ut-ti

18 UGULA SAL^{MEŠ} KAR.KID mar-nu-wa-an-da-aš

19 lu-ú-li-ya III-ŠU hu-ya-an-zi

20 UGULA SAL^[MEŠ] KAR.KID GÍR GÍŠ har-zi

21 pi-ra-[an-n]a-aš-ši LÚ^{SANGA} D^{Ti}-ti-ú-ut-t[i]

22 hu-u-ya-a[(n)]-za LÚ^{SANGA} GÍŠ^{PA} har-zi

23 pi-ra-an-ši-kán ši-pár-ti-iš¹
 24 ha-mi-in-ká[(n-t)]e-e[(š)]

25 nu-kán A-NA LÚ^{ME}Š ALAM.ZU₉
 26 iš-ki-ši-iš-ši [] mar-nu-an
 27 III-ŠU la-a-hu-u-[wa]-a-i

28 LÚ^{ME}Š ALAM.ZU₉ lu-ú-li-ya-az
 29 a-ri-ya-an-zi ša-wa-tar-ra
 30 III-ŠU pa-ri-ya-an-zi
 31 ta-aš-ta pa-a-an-zi

(Singer, 1984: 64.)

“Ocağın yanındaki marnuwant- havuzuna iki çıplak soytarı, havuzun içine çömelmişler(dir). Tanrı Titiutti’nin rahibesi (ve) tapınak fahişelerinin başı marnuwant- havuzuna üç kez koşarlar. Tapınak fahişelerinin başı tahta bir hançer tutar. Tanrı Titiutti’nin rahibesi önünde seğırtmiş(tir). Rahibe asayı tutar, önünde şiparteš bağlanmıştır ve soytarıların sırtına birayı üç kez döker. Soytarılar havuzdan ayağa kalkarlar. Üç kez boynuzu üflerler ve giderler.”

Yukarıdaki pasajda geçen “Tanrı Titiutti’nin rahibi” / ‘LÚSANGA D^{Titiutti}’, Singer’e göre daha önce geçen “Tanrı Titiutti’nin rahibesi” / ‘SALAMA.DINGIR L^{IM} D^{Titiutti}’ ile aynı kişilerdir. Bu nedenle ‘LÚSANGA D^{Titiutti}’yi “Tanrı Titiutti’nin rahib(es)i” olarak çevirmenin daha doğru olacağını söylemektedir. (Singer, 1983: 78, dip not 59.)

Aynı ifade, tableti kırık olan KBo XXIII 74’de tekrar edilmiştir.

Singer, bayramın bu kısmı için “ritüel banyo seremonisi” başlığını kullanmıştır. (Singer, 1983: 78.)

Ritüel sırasında “Büyük Toplantı”nın hemen ardından yapılan bu sahne oyununun, törene katılanları ve belki de Tanrıları eğlendirmek için yapıldığı düşünülebilir.

¹ KILAM Bayramı üzerinde çalışmış olan Singer, şipartiš kelimesi için ‘ša-ap-pár-e-eš’ ile aynı kelime olduğunu söylemektedir. Çünkü metnin duplikatı olan KBo XXIII 74 II 13’de kelimenin böyle yazıldığına dikkat çekmektedir. Singer indexinde bu kelimeyi “anlamı bilinmeyen bir kelime” olarak tanımlamaktadır. (Singer, 1983: 79, dip not 60 ve 1984: 165, 167.)

S O N U Ç

Çalışmamızda “Ritüel Elemanlar” başlığı altında ele aldığımız; bazı ritüel seslenişler ve hareketler, müzik ve dans, seyirlik oyunlar ve sportif faaliyetler konuları kendi içerisinde bağımsız olarak incelenmiş, her başlığın sonunda bulgular toparlanarak varılan sonuçlar, gerek filolojik ve gerekse kültürel olarak tespit edilmiştir.

İncelenen konularda söz konusu hareketin, müziğin, dansın veya sportif faaliyetin kimler tarafından icra edildiği, törenin işleyişi içerisinde ne zaman yapıldığı ve hangi amaçla gerçekleştirildiği üzerinde durulmuştur.

Ancak bazı özel hareketlerin (örneğin; havlu atma hareketi) hangi amaçla yapıldığı sorusuna tam olarak cevap bulunamamıştır. Bu konulara ileride yapılacak çalışmaların ve bulunacak yeni tabletlerin açıklık getirebileceği kanısındayız.

Ritüellerde yapılan sesleniş ve çağrılar çoğunluğu Hatti ve Hitit dilindedir. Bunların filolojik olarak incelenmesi ve bugüne kadar yapılmış çalışmaların ortaya konulması ile, söz konusu sesleniş ve çağrılar ne anlama geldiği, kültürel bir hareketin başlaması için komut ya da bir yere davet anlamı mı içerdiği, konuları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bazı seslenişlerin (örneğin; tališa-) ne anlama geldiği ve hangi amaçla yapıldığı anlaşılamamıştır.

Ritüeller içerisinde önemli bir yere sahip olan müzik ve dansın, tören içerisinde belli bazı hareketlere eşlik ettiği görülmekte ve Hitit tapınaklarında bu konularda eğitim verildiği düşünülmektedir.

Hitit Bayram Ritüelleri, içerdiği elemanlar açısından bir bütün olarak ele alındığında, bugün çeşitli kültürler ve dinlerde uygulanan bazı eylemler ile benzerlikler içermektedir. M.Ö. II. binyıl Anadolu kültürlerinden olan Hititler’in, sahip oldukları özelliklerin diğer Anadolu kültürlerine ve Yunan aracılığı ile Batı kültürlerine aktarıldığını, Hitit dininin uygulama alanlarından biri olan Hitit Bayram Ritüellerinde de görülmektedir. Böylece bu çalışmamızla, eski ile yeni arasında bir devamlılık olduğunu bir kez daha tespit etmiş bulunmaktayız.